عامه بودیجه

(تیوري)

لیکوال: پوهنوال دوکتور سید محمد تېینګار
ژباړن: پوهنیار رحمت الله منګل

د کتاب ځانګړنې

د کتاب نوم: عامه بودیجه (تیوري)

لیکوال: پوهنوال دوکتور سید محمد ټینګار

ژباړن: پوهنیار رحمت الله منګل

خپرندوی: نوی مستقبل خپرندویه ټولنه

چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپ وار: دویم

چاپ کال: ۱۴۰۰ لمریز

قیمت: ۱۵۰ افغانی

نوی مستقبل خپرندویه ټولنه

مخامخ لومړی ادرس: کوټه سنګي–دسیلو د څلورم اوپنځم سړک ترمنځ د شاداب ظفر بلاکونوته

دویم ادرس: د دهمزنګ لومړی سړک (مرکز عمومي کتابفروشي). ۰۷۸۸۲۲۰۵۳۰

درېیم ادرس: جوي شیر دخپرندویه ټولنو او کتاب پلورنځینو عمومي مرکز ۰۷۸۱۸۹٤۰٦٤

اړیکې: ۰۷۸۶٦۳۰۷۳۱/۰۷۷۸۸۷۰۳۰۵/۰۷۸۷۱۸۰۷۵۳

برېښنا لیک: moustaqble۲۰۱۸@gmail.com

د چاپ حقوق یې ژباړن او خپرندویه سره خوندي دي

ډالۍ!

ریښتینو علمأو، مجاهدینو، غازیانو، هیوادپالو او هغو ته، چې د هېواد اوبه مدیریت کوي.

د ژباړن خبرې

لمړي سر کې باید یادونه وکړم، چې اقتصاد په برخه کې مې دا دویم کتاب دی؛ چې ژباړم یې لمړی کتاب د (عامه اقتصاد) په نوم دی، چې دوکتور پوهاند عبد القیوم عارف لیکلی او ما ژباړلی او دغه کتاب مې د نن څخه تقریباً څلور کاله دمخه ژباړلی ؤ او یو څه کارونه یې پاتې شول ځکه چې د ماستري د ترسره کولو لپاره ملیشیا هېواد ته لاړم او د دې کتاب د ژباړې او چاپ کارونه همداسې نیمګړي پاتې شول.

د کار پیل د اړتیا د رفع کولو په خاطر او یا هم د ستونزې د له منځ وړلو لپاره رامنځ ته کیږي. هغه څه؛ چې نن سبا په افغانستان کې ورته ډېره اړتیا لیدل کیږي د اقتصاد په برخه کې په کافي اندازه د پښتو کتابونو نه شتون دی او د محصلینو اوحتی د استادانو له طرفه دا شکایت کیږي چې په پوره ډول په پښتو موضوعات پیدا کول ډېر ستونزمن دي او دغه اړتیا باید رفع شي. دا یوه لویه ستونزه ده؛ چې په پښتو ژبه باندې په عموم کې لیکنې ډېرې کمې دي نو د دې ستونزې د له منځه وړلو لپاره د مختلفو ژبو څخه د کتابونو ژباړه اړینه بولم تر څو دغه ډول اړتیاوې مرفوع او ستونزې له منځه یووړل شي.

په لمړي سر کې غواړم، چې له سترکریم او تر ټولو مهربان ذات (ج) شکر ادا کړم، چې ما ته یې دا توان راکړی چې پدې برخه کې یو څه ولیکم. په دویم قدم کې د اروانښاد پوهانوال صاحب ډاکټر سید محمد ټینګار دې الله ج و بښي چې یو ستر کار یې پدې برخه کې تر سره کړی او په ژوند یې ماته د دې کتاب د ژباړلو اجازه هم راکړه، الله ج دې یې ښکلي جنتونه په برخه کړي.

غواړم له ځینو استادانو او ملګرو څخه هم ځانګړې مننه وکړم، د شیخ زاید پوهنتون د اقتصاد پوهنځی استادان هر یو، پوهنیار شرف الدین شرف، پوهنیار خالد پښتون، د پکتیا پوهنتون استاد پوهنیار خالد شاکر،ماسټر خیبر خیبر، د پامیر پوهنتون استاد عزت الله تمدن او حضرت الله ارغوان،چې زما سره یې د دې کتاب په مخکتنه کې ځانګړې مرسته کړې کور یې ودان تل دې همداسې هڅاند وي.

د قرآني آیت د مفهوم مطابق چې فرمایلي یې دي، «انسان کمزوری پیدا شوی» نو د انسان هره کړنه له نیمګړتیاؤ خالي نه وي نو له ګرانو لوستونکو څخه هیله کوم، هغه نیمګړتیاوې، چې په دې کتاب کې موجودې وي راپه ګوته کړي،ترڅو په راتلونکې کې یې اصلاح کړم. الله دې

وکړي چې ددغه علمي اثر ژباړه زمونږ درنو استادانواو محصلینو ته گټوره تمامه شي.

د یوه داسې افغانستان په هیله، چې د هر وگړي د سوکالۍ او آرامۍ هیلې یې پوره وي.

پوهنیار رحمت الله منگل

د شیخ زاید پوهنتون؛ اقتصاد پوهنځی؛ مالي او بانکي څانگې استاد

تقريظ

محترم پوهنیار رحمت الله منګل، چې د اقتصاد پوهنځی د مالي او بانکي څانګې استاد دی یو داسې علمي کار تر سره کړی، چې نن سبا ورته زیاته اړتیا لیدل کیږي.

مهمه ده، چې په داسې موضوع لیکنه وشي، چې ورته اړتیا لیدل کیږي، په اوسني وخت کې ستره ستونزه دا ده، چې په اقتصاد کې د پښتو کتابونو لیکنو شمېر ډېر کم دی، د دې ستونزې سره زموږ محصلین لاس او ګرېوان دي، داسې لیکنې کمې دي، چې دوی دې په خپلو مونوګرافونو کې ترې ګټه پورته کړي. همداشان په خپله ژبه کې د کتابونو لیکنه او یا خپلې ژبې ته د نورو کتابونو ژباړل ستر خدمت دی. د شیکسپیر په وینا، هغه خلک ډېر څه زده کولی شي او زر پرمختګ کولی شي، چې په خپله ژبه زده کړې تر سره کوي.

نوموړي استاد دغه ژباړل شوی کتاب مؤثر او ګټور بولم، د ګټورتیا علت یې دا دی، چې د افغانستان د اقتصاد پوهنځیو دریم ټولګي کې تدریسیږي او همدارنګه بل مهم اړخ یې دا دی چې دغه کتاب د اقتصاد پوهنځی د کریکولم د مفرداتو مطابق دی. نو ځکه ویلی شو چې د استادانو او زده کړیالانو هغه ستونزې چې په دې برخه کې یې لرلې تر ډېره حده به یې حل کړي او د استاد دغه ګام پرځای بولم او ستایم یې.

نوموړی کتاب چې له مختلفو معتبرو نړیوالو او داخلي منابعو څخه پکې استفاده شوې یوه ډېره ګټوره لیکنه ده هغه مفاهیم، چې ورته اړتیا ده په دې کتاب کې ورته ځای ورکړ شوی. په دغه کتاب کې ځینې داسې موضوعاتو ته ځای ورکړ شوی، چې د افغانستان بودیجوي سیستم لپاهر اړین دي. په نوموړي کتاب کې ځینې موضوعات د مالیې وزارت څخه را اخستل شوي، او د څو کلونو بودیجه سره پرتله شوې دا لوستونکو ته لا جالبه ځکه وي، چې موږ د افغانستان د بودیجې په اړه پوهیږو، چې اوس او مخکې کلونو کې د افغانستان بودیجه څه ډول وه او د پرتلې په اساس موږ کولی شو دا مالومه کړو، چې زموږ بودیجه ولې زیاته شوې یا کمه شوې، علتونو او ننګونو باندې یې پوه شو، د دې تر څنګ دا په ډاګه کوي، چې کوم فعالیتونو ته بودیجه کې ځای ورکړ شوی، پایله یې څه وه، اوس باید څه وشي، چې بودیجه کې بدلون ګټور تمام شي. پورته موضوعاتو ته په کتور دغه کتاب د اقتصاد په برخه کې یوه ګټوره زیاتونه ګڼم.

محترم استاد ته د لا بریاؤ دعا کوم. په درنښت

استاد پوهنوال ډاکټر رحیم جان دردمل

د شیخ زاید پوهنتون اقتصاد پوهنځی پخوانی رئیس

تقریظ

دایو حقیقت دی، چې د یوه کار پیل او په معقوله توگه یې تر سره کول زیات ستونزمن وي ولې ستونزو ته حل لاره نه پیدا کول تر هغه ستره ستونزه ده. د ژوند هر پړاو له ستونزو ډک وي که ستونزې تر یوه حده رفع هم شي بیا هم نیمگړتیا په همغه کار کې کیدای شي په پشپړ ډول له منځ لاړې نه شي ځکه چې انسان نیمگړی دی.

نو پدې هیله چې دغه کتاب تر یوه حده د بودیجې په برخه کې د اقتصاد پوهنځی محصلینو او استادانو د درسي موادو د نه شتون ستونزه راکمه کړي. نو محترم استاد رحمت الله منگل، چې د شیخ زاید پوهنتون اقتصاد پوهنځی د مالي او بانکي څانگې استاد دی یوه داسې هڅه تر سره کړې چې ورته اړتیا لیدل کیده، او د محترم استاد دغه چاره په ریښتیا هم یو ځانگړی اهمیت لري.

نوموړي استاد د عامه بودیجې تیورۍ تر عنوان لاندې دغه کتاب چې ژباړلی دی یوه ځانگړتیا، چې دغه کتاب یې له ځانه سره لري او د دې کتاب اهمیت څرگندوي هغه دا ده، چې دغه کتاب د افغانستان د پوهنتونونو د اقتصاد په پوهنځیو کې تدریسیږي او بل اهمیت یې دا دی چې هغه موضوعات چې په دغه کتاب کې شامل دي هغه د اقتصاد پوهنځی د عامه بودیجې مضمون د کریکولم مفرداتو مطابق کټ مټ پدې کتاب کې راخستل شوي. او همدا شان هیله لرم، چې دغه کتاب به د محصلینو او استادانو سره د مرستې لامل وگرځي نو په همدې اساس د استاد دغه ژباړه چې تر سره کړې یې ده ستایم. محترم استاد د کتاب د ژباړې ټول اصول په پام کې نیولي.

نوموړی کتاب چې د دري ژبې څخه پښتو ته ژباړل شوی د کابل پوهنتون د اقتصاد پوهنځی د مالي او بانکي څانگې وتلي استاد محترم پوهنوال سید محمد ټینگار لخوا لیکل شوی اوچاپ شوی دی له نیکه مرغه دغه اثر اوس د استاد رحمت الله منگل په زیار او هڅو سره پښتو ژبې ته ژباړل شوی.

زه محترم استاد منگل صاحب ته په راتلونکې کې په علمي کړنو کې د نورو بریاؤ هیله کوم.

په درنښت

استاد پوهنیار مامور الدین منگل

د شیخ زاید پوهنتون اقتصاد پوهنځی معاون

مطالبو لړلیک

سریزه ۱۵

لومړی څپرکی ۱۷

د بودیجې مفهوم، ماهیت او تاریخي شالید ۱۷

د بودیجې تعریفونه ۱۷

د بودیجې ځانګړتیاوې ۱۸

په نړۍ کې د بودیجې تاریخي سېر ۱۸

په افغانستان کې د بودیجې تاریخي سېر او تکامل ۲۰

د بودیجې د شتون فلسفه ۲۳

د دولت بودیجه ۲۳

بودیجه او په اقتصاد کې د دولت رول ۲۳

د غېرې انتفاعي، محلي، دولتي بودیجه بندۍ او خصوصي بودیجه جوړونې ترمنځ توپیرونه ۲٤

د بودیجه بندۍ ګټې ۲۸

د برنامې جوړونې او بودیجې تر منځ اړیکې ۲۹

د دولت د بودیجې څلورګونی رول ۲۹

پوښتنې ۳٤

مأخذونه ۳٤

دویم څپرکی ۳۵

د بودیجې دندې ۳۵

د بودیجې عنعنوي دندې ۳۵

د بودیجې سیاسي دندې ۳۵

د بودیجې قانوني دندې (حقوقي دندې) ۳٦

د بودیجې د مالي سیاست دندې ۳٦

د بودیجې اقتصادي سیاست دندې ۳٦

د بودیجې ماډرنې دندې ۳۷

د بودیجې د پلانګذارۍ دندې ۳۷

د بودیجې تحلیلي دندې ۳۷

لنډیز ۳۹

پوښتنې ٤۰

مأخذونه ٤۰

دریم څپرکی.. ٤١

د بودیجې د عوایدو او مصارفو پلان جوړونه.. ٤١

مصارف او د بودیجې د مصارفو پلان گذاري ٤١

د مصارفو طبقه بندي ٤٢

په افغانستان کې د مصارفو طبقه بندي ٤٤

عواید او د بودیجې د عوایدو پلان گذاري ٤٥

د عوایدو طبقه بندي ٤٧

په افغانستان کې دعوایدو طبقه بندي ٤٨

لنډیز ٤٩

پوښتنې ٥١

مأخذونه.. ٥١

څلورم څپرکی ٥٢

د بودیجې اصول.. ٥٢

د کلني والي اصل ٥٢

د بودیجې د وحدت اصل ٥٣

د بودیجې دتعادل اصل... ٥٤

د بودیجې د جامعیت اصل.. ٥٥

د بودیجې د تفصیل یا شاملیت اصل.. ٥٥

د بودیجې د تخصیص اصل ٥٦

د راپور ورکولو اصل.. ٥٧

د بودیجې د صلاحیت اصل ٥٨

د بودیجې اجرائیوي اصل ٥٨

د بودیجې د علنیت(څرگندوالي) اصل ٥٩

لنډیز ٦٠

پوښتنې ٦٢

مأخذونه.. ٦٢

پنځم څپرکی ٦٣

د بود یجې جوړونې ډولونه ٦٣

د صفر په اساس بودیجه... ٦٤

لنډیز ٦٨

پوښتنې ٦٩

مأخذونه.. ٦٩

شپږم څپرکی ۷۰

د بودیجې مراحل ۷۰

د بودیجې ترتیب: ۷۰

دبویجې تصویب ۷۳

شکل په افغانستان کې د بودیجې د تصویب مراحل ۷۵

د بودیجې اجرأ ۷۵

د بودیجې ابلاغ: ۷۶

د طرحو او فعالیتونو مبادله او موافقت پاڼې: ۷۷

تخصیص(اعتبار) ۷۷

شکل د بودیجې اجرأیوي دوران ۷۸

د بودیجې کنترول: ۷۸

د بودیجې اداري کنترول: ۷۸

قضایي کنترول: ۷۹

د بودیجې پارلماني کنترول: ۸۰

لنډیز ۸٤

پوښتنې ۸۷

اووم څپرکی ۸۸

د برنامې په اساس بودیجه جوړونه او ولایتي بودیجه ۸۸

د برنامې په اساس د بودیجې مفهوم اوماهیت ۸۸

په افغانستان او نړۍ کې د برنامې په اساس د بودیجه جوړونې شالید ۹۰

دعنعنوي بودیجې ستونزې ۹۲

د هېواد او بودیجې د اهدافو او لومړیتوبونو ترمنځ د پیوند او ارتباط نشتوالی ۹۲

د عادي او انکشافي بودیجې ترتیب ۹۲

د بودیجې په تخصیص کې د شفافیت نشتوالی ۹۳

د برنامې په اساس د بودیجې ګټه او له عنعنوي بودیجې سره د هغې مقایسه ۹۳

د وزارتونو د اهدافو او لومړیتوبونو تر منځ پیاوړی او څرګند ارتباط او پیوند ایجادوي ۹۳

دغه طریقې مختلفې بودیجې یو له بل سره یوځای کوي ۹٤

د بودیجې په تخصیص پورې د اړوندې تصمیم نیونې پروسه په مؤثر ډول ممکنه کوي ۹٤

د مالي منابعو اداره د وزارتونو په داخل کې پیاوړي کوي ۹٤

د بودیجې د تصویب شفافتره پروسه ۹٤

له خارجې بودیجې څخه د دولت اصلي بودیجې ته زیات مالي وجوه (پیسې) جلبوي ۹٤

د برنامې په اساس بودیجې له تطبیق څخه مخکې اړین شرایط ۹٥

د وزارت ستراتیژیک پلان ۹٥

منځ مهاله پلانګذاري.. ۹۶
د اجرأئیوي شاخصونو ډولونه ۹۶
د برنامې په اساس د بودیجې جوړونې د اړونده اسنادو تر کیب او جوړښت ۹۷
د برنامې په اساس په بودیجه پورې د اړوند سند شکل(بڼه).. ۹۷
د برنامې په اساس په بودیجه پورې د اړوند سند عناصر.. ۹۷
د برنامې په اساس د بودیجې ګرافیکي جوړښت ۱۰۲
د برنامې په اساس د بودیجې جوړونې عناصر ۱۰٤
د اجرأتو سنجش ۱۰٦
د بودیجې د تنظیم پروسه.. ۱۰۷
د بودیجې د ترتیب تقویم ۱۰۹
د مالیې وزارت اقدامات ۱۱۰
دبودیجې لومړۍ شمېره متحدالمال ۱۱۰
د لومړیتوبونو تشخیص: ۱۱۱
د مصرفي پلانونو د ارتباط ملاحظه کول ۱۱۱
د بودیجې دویمه شمېره متحدالمال ۱۱۱
د مالیې وزارت نور اقدامات.. ۱۱۲
د بودیجې منځ مهاله چوکاټ او بودیجوي سقفونه.. ۱۱۲
د برنامې په اساس د بودیجې مراحل ۱۱۲
په بودیجوي واحدونو کې د برنامې په اساس د بودیجې تطبیق کوونکی ټیم (مربوطه وزارتونه) ۱۱۲
د بودیجوي واحد لپاره د ستراتیژیک هدف تعین (مربوطه وزارتونه) ۱۱۳
د برنامې د اساسي جوړښت طرحه او د اړوندې برنامې د اهدافو ټاکنه.. ۱۱٤
د برنامې اهداف.. ۱۱٤
برنامه ۱۱۵
د هرې برنامې لپاره د مدیر ټاکل.. ۱۱۵
د هرې برنامې لپاره باید داخلي کاري ګروپ ایجاد او په کار وګمارل شي ۱۱٦
د هرې برنامې لاندې د فرعي برنامو ایجاد او طرحه کول.. ۱۱٦
د فعالیتونو ثبت او پیژندل [عادي فعالیتونه او انکشافي پروژې ۱۱۹
د هرې برنامې لپاره د کړنلارو او اهدافو د شاخص تهیه [فرعي برنامه] ۱۱۹
د محصولاتو یا کمي پایلو سنجش او ارزیابي.. ۱۲۰
کیفي تغیر یا ارزیابي.. ۱۲۰
په مؤثریت پورې اړوند معیارونه ۱۲۱
په کړنلاره پورې د اړوندو اهدافو تعین.. ۱۲۱
د فعالیتونو د قیمت ګذارۍ مرحله ۱۲۲

د برنامې په اساس د بودیجې د ارایې لپاره د قیمت گذارۍ روش ۱۲۲
د قیمت گذارۍ سطحې ۱۲۲
ابتدايي قیمت گذاري ۱۲۳
د مبداء بودیجې (عادي بودیجې) د مصارفو د تعین مراحل ۱۲٤
د مبدأ بودیجې (انکشافي بودیجې) د مصارفو د تعین مراحل ۱۲٤
د نویو لومړیتوبونو په اساس قیمت گذاري ۱۲۷
د بودیجې د ترتیب مرحله ۱۲۹
د بودیجې تخصیصات او دمصارفو اجرأء ۱۳۰
د حساباتو او مالي چارو د اداري د سیستم جدول ۱۳۰
تخصیصات ۱۳۰
د تخصیصاتو پروسیجر ۱۳۱
د تخصیصاتو فورمې ۱۳۱
د عادي بودیجې د تخصیصاتو دوران یا سایکل ۱۳۱
د انکشافي بودیجې د تخصیصاتو دوران یا سایکل ۱۳۱
ولایتي بودیجه جوړونه څه شی ده ؟ ۱۳۳
د ولایتي بودیجه جوړونې پس منظر ۱۳۳
د ولایتي بودیجه جوړونې اهداف ۱۳٤
دولایتي بودیجه جوړونې کړنلاره ۱۳۵
د ولایتي بودیجه جوړونې لاسته راوړنې ۱۳۵
د ولایتي بودیجه جوړونې ستونزې او ننگونې ۱۳۵
لنډیز ۱۳۷
پوښتنې ۱٤۰
اتم څپرکی ۱٤۱
د بودیجې حالات ۱٤۱
د بودیجې توازن ۱٤۱
د بودیجې تفاضل یا مازاد ۱٤۳
د بودیجې کسر ۱٤٤
د اداري چارو له امله د بودیجې کسر ۱٤۵
د اقتصادي وضعې تغیرات د بودیجې د کسر د علت په توگه ۱٤٦
اقتصادي جوړښت د بودیجې د کسر د علت په توگه ۱٤۹
لنډیز ۱۵۱
پوښتنې ۱۵۳
ماخذونه ۱۵۳

نهم ځپرکی ۱۵٤
د بودیجې قطعیه حساب ۱۵٤
د قطعیه حساب اهمیت ۱۵٤
د بودیجوي واحدونو مکلفیتونه : ۱۵۵
د مالیې وزارت مکلفیت ۱۵٦
د کنترول او تفتیش اداري مکلفیت ۱۵۷
د تفتیش د اظهار نظر ډولونه ۱۵۷
موافق نظر ځرگندول (اظهار نظر) ۱۵۷
مشروط موافق اظهار نظر ۱۵۷
په خاصوموضوعاتو باندې له ټینگار سره یو ځای موافق اظهار نظر ۱۵۸
مخالف اظهار نظر ۱۵۸
د مسؤولیت د رد اظهار نظر ۱۵۸
د قطعیه حساب د ترتیب اړتیا ۱۵۸
د قطعیه حساب د بازرسۍ اهمیت ۱۵۸
د باز رسۍ هدف او مرام ۱۵۹
په افغانستان کې د دولت دقطعیه حساب تاریخچه ۱۵۹
د قطعیه حساب د تهیه کولو مراجع ۱٦۱
مالیې وزارت ۱٦۱
د کنترول او تفتیش اداري دفتر ۱٦۱
دقطعیه حساب اجزأوې ۱٦۲
دمصارفو قطعیه : ۱٦۲
شفافیت ۱٦۳
د تفتیش روش یا طریقه ۱٦۳
لنډیز ۱٦۵
پوښتنې ۱٦۷
مأخذونه ۱٦۷
لسم ځپرکی ۱٦۸
له مدیریت او حسابدارۍ سره د بودیجې اړیکې ۱٦۸
بودیجه او دولتي مدیریت ۱٦۸
بودیجه او د مدیریت پروسه ۱٦۹
بودیجه اوبرنامه ریزي ۱۷۰
بودیجه او دبرنامې برخې ۱۷۰
بودیجه او اقتصادي برنامه جوړونه ۱۷۲

بودیجه او سیاست جوړونه ۱۷۳
بودیجه او سازماندهي ۱۷۶
بودیجه او همغږي ۱۷۷
بودیجه او کنټرول ۱۷۸
بودیجه او حسابداري ۱۷۹
په بودیجه جوړونه کې له مرستو څخه استفاده ۱۸۱
لنډیز ۱۸۲
پوښتني ۱۸٤
مأخذونه ۱۸٤

سریزه

د نورو مجوداتو په شان انسان هم لا محدوده غوښتنې لري او د دې لپاره چې خپل ژوند ته دوام ورکړي نو اړتیا لري چې خپلې نامحدوده ټولنیزې، اقتصادي، سیاسي روحي او معنوي غوښتنې پوره کړي. اوس که وکتل شي د دې ټولو اړتیاؤ د پوره کولو لپاره منابعو ته ضرورت دی او ټولنه د خپلو نامحدوده غوښتنو د رفع کولو لپاره د کمیابه منابعو سره مخ ده. د انساني ټولنې د عقل مطابق دنده دا ده چې د دغو محدودو منابعو څخه خپل اکثره غوښتنې پوره کړي او دا په اصل کې د بودیجې جوړونې لمړنی انځور دی.

بودیجه جوړونه په اصل کې د نامحدوده غوښتنو مقابل کې د منابعو د تخصیص پروسه ده، نو په همدې اساس دولت یوازېنۍ مرجع ده چې په طبیعت کې د دې کم پیدا کیدونکو منابعو څخه د ټولنې اکثره غوښتنې پوره کوي. د دولت بودیجه د دولت او بشري ټولنې د تکامل سره یو ځای د اکمال پوړونو ته رسېدلې او ډېرې پیچلې دندې لري. د بودیجې نننی پېچلی تخنیکي جوړښت د بودیجې د پخواني ډېر ساده شکل څخه رامنځ ته شوی دی. په اوس وخت کې د بودیجې هماغه پخوانی او ساده شکل په مختلف ډول د دولتي وسایلو په حیث په کار وړل کیږي یعنی دولت کولی شي، چې د بودیجې په وسیله مختلف سیاستونه په مخ بوځي، په بودیجه کې بدلون په مختلفو سیاسي، اقتصادي او ټولنیزو بدلونونو پورې اړه لري. هغه ناخوالې، چې په تېرو دېرشو کالونو کې زموږ په هېواد کې رامنځ ته شوې او زموږ د هېواد ټولنیزه او سیاسي وضع باندې یې اغېز شیندلی په هماغه کچه یې په بودیجه باندې هم مستقیمه اغیزه کړې.

خوشبختانه چې اوس زموږ هېواد افغانستان دولت د بودیجې جوړونې له هغو نویو میتودونو او طریقو څخه استفاده کوي، چې ګاونډي هیوادونه یې هم کاروي.

په دغه کتاب کې موږ د بودیجې تیورۍ ته کتنه کړې، چې لس څپرکي لري. لمړي څپرکي کې د بودیجې مفهوم، ماهیت او د بودیجې تاریخي پس منظر تر څېړنې لاندې نیول شوی. دویم څپرکي کې د بودیجې په دندو بحث شوی، چې پکې د بودیجې عنعنوي او نوې دندې ذکر شوي دي ، په دریم څپرکي کې بیا د عوایدو پلان ګذاري او د بودیجې مصارفو بحث شوی ، په څلور څپرکي کې د بودیجې اصول تر بحث لاندې نیول شوي، چې ټول یوولس اصله دي. په پنځم څپرکي کې د بودیجې جوړونې ډولونه ذکر شوي په شپږم څپرکي کې د بودیجې مراحلو باندې بحث شوی ،چې له ترتیب څخه تر کنتروله پورې دي. په اووم څپرکي کې بیا د برنامې او ولایتي بودیجې په اساس بودیجه جوړونه، چې په افغانستان کې یوه نوې پدیده ده تر بحث

لاندې نیول شوې ده ، همدارنګه په اتم څپرکي کې د بودیجې حالاتو باندې بحث شوی، په نهم څپرکي کې د بودیجې قطعیه حساب په تشریحي ډول تر بحث لاندې نیول شوی او په لسم څپرکي کې بیا د مدیریت او حساب دارۍ سره د بودیجې اړیکې څېړل شوي. د هر څپرکي په پای کې، د مطالبو لنډیز، سوالونو او تمریناتو ته ځای ورکړل شوی.

لومړی څپرکی

د بودیجې مفهوم، ماهیت او تاریخي شالید

د بودیجې کلمه د لاتیني ژبې څخه، چې د بولگا (Bulga) په نامه معمول وه او د څرمنې د بکس معنا یې افاده کوله، اخیستل شوې ده.

وروسته نوموړې کلمه په فرانسوی ژبه کې د (Boudgette) په نامه استعمال شوه او پورتنۍ معنا یې افاده کوله؛ د وخت په تیرېدو سره نوموړې کلمه په انگلیسي ژبه کې هم د (Budget) په نامه معمول او مروجه شوه.

وروسته نوموړې کلمه له انگلیسي ژبې څخه نورو ژبو ته، چې د هغو له جملې څخه پښتو او پارسي ته هم وارده شوه او همدا د څرمنې د بکس معنا یې افاده کوله؛ د بودیجې اصطلاح د لومړي ځل لپاره په ۱۸۱۴ م کال کې په فرانسه کې په رسمي توگه د دولت د عوایدو او مصارفو لپاره په کار یوړول شوه او له هغې نېټې وروسته په تدریجي توگه په نورو هېوادونو کې هم دود شوه، چې نوموړې اصطلاح نن ورځ هم په زیاترو هېوادونو کې د بودیجې په نامه یادیږي (۱:۲).

د بودیجې تعریفونه

د بودیجې په اړوند زیات تعریفونه وړاندې شوي دي، چې د هغو له جملې څخه مهم یې دلته ذکر شوي دي.

- ✓ بودیجه د عامو خلکو له نظره دعوایدو او مصارفو او یا د دولت د عوایدو او مصارفو څخه عبارت ده.
- ✓ بودیجه له یوې مالي طرحې څخه عبارت ده، په نوموړې طرحه کې د دولت پولي اړتیاوې او د هغه تمویلي سرچینې په کُلي ډول د یوه محدود وخت لپاره پېش بیني کیږي.
- ✓ بودیجه د کار او پروگرام(برنامې) له نظره د یو فرد، کورنۍ، سازمان یا یوې ټولنې مالي وضیعت د مالي ارقامو په توگه څرگندوي.
- ✓ بودیجه په یوه معینه دوره کې د دولت د دندو، کړنو او اهدافو څرگندوونکې هنداره ده.
- ✓ بودیجه یو روش دی، چې دغه پوښتنې ته ځواب وایي چې کوم کارونه، په کوم قیمت سره ترسره شي او نوموړي مبالغ له کوم ځای څخه تآمین شي.
- ✓ د کلاسیکانو د تعریف په اساس بودیجه له داسې سند څخه عبارت ده، چې په هغه کې د دولت عواید او مصارف د یوه معین وخت معمولاً یو کال لپاره تصویب او پېش بیني کیږي.

- ✓ د يو بل تعريف په اساس په بوديجه کې په قانوني شکل په يوه مالي دوره کې د دولت د منظمو پلان شوو مصارفو په مقابل کې د منظمو پېش بيني شوو عوايدو قرار ورکول دي.
- ✓ د افغانستان د بوديجې مقرره هم بوديجه په لاندې توګه تعريفوي:

بوديجه د دولت له هغه قانوني سند څخه عبارت ده، چې په هغه کې عوابد او مصارف د يو معين وخت معمولاً يو کال لپاره ټاکل کيږي او په اقتصادي، ټولنيزو، دفاعي ساحاتو کې د ټولو فعاليتونو او انکشافاتو انعکاس کوونکې وي (۴:۴).

څرنګه چې و ويل شول، بوديجه د پېش بينی ماهيت لري او د پروګرامونو او کړنو په اړوند د هغه محتوا ته اشاره کيږي؛ نو له همدې امله بوديجه د راتلونکې لپاره يو برآورد او پېش بيني ګڼلی شو.

د بوديجې ځانګړتياوې

- ➢ بوديجه له يو پروګرام (برنامې) څخه عبارت ده، يعنې د لاندې ځانګړتياؤ درلودونکې ده لکه.

امتداد، سرحد، محدوديتونه، امکانات، اهداف، وخت، د فعاليت او کار ډول.

- ➢ بوديجه په ماهيت کې خپله يو قانوني سند دی، ځکه د يوې قانون ګذارې مرجع (پارلمان) په واسطه تصويب کيږي.
- ➢ بوديجه په يو مشخص وخت کې د مالي کال په اساس (په اوسني وخت کې په افغانستان کې مالي کال د مرغومي د مياشتې په لومړۍ نېټه شروع او د ليندۍ د مياشتې په وروستۍ پای ته رسيږي.) په نظر کې نيول کيږي.
- ➢ بوديجه پېش بيني او راتلونکې ته کتنه ده، بناً د بوديجې ارقام برآورد شوي(اندازه شوي) او تخميني (اټکلي) دي؛ يعنې په بوديجه کې د تخمين په اساس کسر او مازاد ممکن دی.
- ➢ بوديجه د دولت او يا سازمان عوايد او مصارف پېش بيني کوي.
- ➢ بوديجه د دولت د کړنلارو څخه د ملاتړ لپاره، د دولت د مالي منابعو د استفادې په خاطر د دولت د يو ډول پلان ځرګندويه ده.

په نړۍ کې د بوديجې تاريخي سېر

بشر د ژوند په لومړيو پړاوونو کې ډله ييز ژوند غوره کړ، ځکه په غېرې ټولنيز ژوند کې د پرمختګ او انکشاف لارې او د ژوند کچه نا چيزه وه؛ بناً بشر د ټولنيز ژوند په فکر کې شو او لومړني او غېرې متمدن بشر ټولنيز ژوند کول پيل کړ.

په ټولنيز ډول د ژوند کولو په طريقه کې د ټولنې د افرادو ترمنځ دا مسأله ډېره ضروري وګڼل

شوه او پام ورته واوښت، ترڅو دولت منځ ته راشي، ترڅو د هغوی د ژوند چارې او په ټولنه پورې اړوند چارې تنظیم کړي او د تیري په مقابل کې د هغوی دفاع وکړي او همدارنګه د هغوی رهبري په غاړه واخلي.

دولت د ټولنې د هئیت لوی ترین شکل دی، د دولت له شتون او موجودیت څخه موخه د ټولنې د مشترکو منافعو تأمین او تنظیم دی او عامه خدمات په بشپړ ډول د هغه په واسطه ترسره کیږي؛ دولت اداري تشکیلات لري، چې د هغوی په وسیله امنیت تأمین کیږي او د ټولنې د ژوند د ښه والي په موخه خدمات ترسره کوي.

د دولت تشکیلات او د هغه د ثبات، استقرار او اهدافو پرمختګ د یوه اندازه مصارفو ایجاب کوي، چې باید د هغه په واک کې ورکړل شي؛ د دولت د مصارفو د تأمین او د اهدافو د تحقق لپاره باید عوایید موجود وي.

د تاریخ په اوږدو کې د عایداتي منابعو پلټل او د هغوی لپاره د مصارفو د جمع آورۍ طریقې د مختلفو اجتماعي ریژیمونو او حکومت په ماهیت او بالآخره د بودیجې په ترتیب او تحلیل پورې اړه لري.

د دولت بودیجه هغه وخت عملي ګڼلی شو، چې د ټولنې اکثریت اړتیاؤ او غوښتنو ته مثبت ځواب ووایي، د انکشاف او پرمختګ موانع له منځه یوسي او د پرمختګ او ترقۍ سبب شي.

د بودیجې د منځ ته راتلو په اړوند باید ووایو، چې د بودیجې پیل او اجرأ د ۱۲۱۵ هـ ل کال د مشروطه حکومت د رامنځ ته کېدلو سره یو ځای ؤ؛ د دولتي مصارفو د پلان تصویب په انګلستان کې په ۱۷۳۳ م کال کې پیل شو؛ د لومړي ځل لپاره د هغه هېواد په پارلمان کې څرګنده شوه، چې پارلمان نه یواځې مالیات چې د هغه هېواد عوایډ دي؛ تصویبوي، بلکې د مصارفو په اړوند به هم نظر ورکوي؛ بالآخره د ۱۸ امې پیړۍ په لومړیو کې د بودیجې د تصویب موضوع د انګلستان په هېواد کې دود شوه.

د بودیجې په اړوند د بشپړ روش پیل باید د ۱۹ امې پیړۍ منځ یعنې ۱۸۶۱ م کال وګڼو د بودیجې اجرأ څخه د نظارت قانون د لومړي ځل لپاره په انګلستان کې تصویب شو؛ په انګلستان او د هغه وخت نورو هېوادونو کې بودیجې له همدغه روش څخه پیروي کوله.

په فرانسه کې نوموړی جریان په هغه هېواد کې د لوی انقلاب له پیل سره، چې په ۱۷۸۹ م کال کې رامنځ ته شو پیل شو.

د امریکا په متحده ایالاتو کې وروسته د هغه هېواد د ازادۍ د اعلان څخه اساسي قانون د مالیاتو د وضع کولو حق د امریکا ملي کنګرې ته ورکړ؛ په فعلي ډول د بودیجې تصویب چې د

هېواد ټول عوايد او مصارف په بر کې نيسي، د امريکا په هېواد کې عملي او تر اجرأ لاندې ونيول شو؛ مگر دغه چاره په مختلفو هېوادونو کې د نوموړو هېوادونو د ضعف او قدرت درجې او مشروطيت له اصولو سره تړلې ده او همدارنگه په اړونده هېوادو کې د پارلمان د حقوقو او واکونو سره تړاؤ لري.

انگريزانو د بوديجې جوړونې موضوع خپلو مستعمرو لکه: امريکا او کاناډا ته هم انتقال کړله او په همدې وخت کې له کوم روش څخه، چې په انگلستان کې استفاده کيدله، په هغه هېواد کې هم استفاده کيدله.

په ۱۹۴۹ م کال کې د ګڼ شمېر تغيراتو وروسته چې په امريکا کې رامنځ ته شول، سنتي (عنعنوي) بوديجې هم خپل شکل تغير کړ او خپل ځای يې د برنامې په اساس بوديجه جوړونې ته پرېښود؛ چې د بوديجې دغه روش وروسته په ګڼ شمېر هېوادونو کې پراختيا موندله.

په افغانستان کې د بوديجې تاريخي سېر او تکامل

څرنگه چې د نورو مواردو په څېر مالي چارې هم د هېوادونو د سياسي، ټولنيزې، اقتصادي او طبيعي وضعې سره نېږدې اړيکې لري، همدا ډول په دغو برخو کې په يوه کې يې تغير په بله برخه کې د تغير لپاره انگيزه ايجابوي؛ د ذکر شوو ملاحظاتو او د ټولنې په اداري او اساسي نظام پورې د مالي مسايلو د تړلتيا په اساس د هېواد مالي تشکيلاتو هم مخکې له استقلال څخه تر ډېره حده استقلال نه درلود او په هغه پورې اړوند قوانين او مقررات هم مفيد نه وو.

په افغانستان کې د مالي سيستمونو د طرحې او تطبيق پيل د دولت د لومړنيو سيستمونو له تشکيل سره همزمانه او په همغږي ډول صورت نيولی دی؛ ولې د دې په اړوند مدلل اسناد شتون نه لري، چې دا ډول مالي چارې او په هغه پورې اړونده مالي سيستمونه د کوم دولتي سازمان په واسطه اداره کيدل او د هغه د کار طريقه څه ډول وه او څه نوم او عنوان يې درلوده؛ خو ځينې ټولنيزې او تاريخي څېړنې څرگندوي چې د غزنويانو په وخت کې داسې يوې ادارې شتون درلود، چې د دولت د عوايدو او مصارفو دنده يې په غاړه لرله.

د احمد شاه بابا په وخت کې هم د اعلی ديوان په نامه يوې مرجع د هېواد د مالي او اداري چارو په اړوند دنده ترسره کوله؛ چې د هغه مسؤل د ديوان بيگي لقب درلود د نوموړې سلسلې په تعقيب سره نوموړی دولتي لقب د وکيل الرعيا، آمين الملک او مستوفي الملک په نامه ياديده.

د امير شېرعلي خان د سلطنت په دوره کې هم د ماليې وزير مستوفي الملک په نامه ياديده؛ تر دې چې د امير عبدالرحمن خان د دورې په ورستيو کې يوه نسبتاً منظمه مالي اداره د مستوفي الملک په نامه په مرکز کې رامنځ ته شوه او نورې ادارې په ولاياتو، محلاتو او علاقه

داریو کې د سر دفترداری تر نامه لاندې منځ ته راغلې او د مالي او حسابي چارو دنده ور په غاړه وه.

د هغه وخت مالي منابعو یوه برخه مالیاتو تشکیلوله؛ بالآخره په ۱۲۹۸ هـ ل کال کې یعنې مخکې د استقلال له حصول څخه د امیر امان الله خان په وخت کې د دولت حسابونو د روزنامچې د دفاترو په اساس صورت نیؤ، چې د سیاق او رقومو د اصولو په اساس ترتیب کیدل.(د سیاق اصول د طرز او سبک څخه او رقوم د اعدادو له هغه شکل څخه عبارت وو، چې د هغه په اساس د هر مالي کال له پای ته رسیدو څخه وروسته د دولت د مالي حسابو نو خلاصه جوړیدله.)

په فعلي او ماډرنه بڼه د بودیجې نظام هغه وخت قسماً شتون نه درلود، پدې معنا چې د دولت عوایډ په موجوده حسابونو کې د ماقبل کال د حسابونو په اساس تثبیت کیدل او د دولت مصارف پرته د دولت له پلان گزاری یا پیش بینی څخه ترسره کیدل. په ۱۲۹۹ هـ ل کال کې د سیاق او رقومو ځای دفتري اصولو ونیؤ، چې پنځه دفترونه یې لرل؛ د نوموړو حسابي اصولو په اساس د دولت ټول حسابونه په کالني ډول د هغه له اسنادو سره یو ځای په پلازمینه کې متمرکز کیدل؛ نوموړو اصولو ته ۱۳۰۳ هـ ش کال پورې دوام ورکړ او په ۱۳۰۳ هـ ش کال کې د شهریه اصولو په واسطه تعویض شول.

هغه تفاوت چې شهریه اصولو د دفترداری اصولو سره درلود دا ؤ چې په دفتري اصولو کې د دولت حسابونه په کالني ډول، خو په شهریه اصولو کې په میاشتني ډول پکې ترتیب کیدل؛ له همدې امله د شهریه اصولو په نامه یاد شول.

د بودیجې سیستم او د عوایډو او مصارفو پیش بیني د افغانستان په مالي نظام کې په ۱۲۹۹هـ ل کال کې رامنځ ته شو، خو په افغانستان کې د بودیجې د دغه لومړني نظام د رامنځ ته کیدو سره همدارنگه هڅه وشوه تر څو د هغه وخت د شاهي خزانې د دولت د بودیجې ترمنځ توپیر وشي؛ د بودیجې دغه سیستم د اغتشاش(گډوډی) په موده کې یعنې ۱۳۰۷ هـ ل - ۱۳۰۸هـ ل کالونو په منځ کې د سیاق او رقومو په واسطه تعویض شو او د گډوډی دورې ۹ نهه میاشتې دوام وموند، چې وروسته شهریه اصولو بېرته د نوموړو اصولو ځای ونیو او تر ۱۳۱۴ هـ ل کال پورې یې دوام وموند.

په ۱۳۱۵ هـ ش کال کې د یو ایټالیوي متخصص ماسیوژنیو مانخولي په مشوره د دولت په بودیجه او حسابونو کې لاندې تغیرات رامنځ ته شول:

a) لدې تاریخ وروسته هڅه وشوه، تر څو د بودیجې ترتیب په علمي ډول صورت ونیسي او د

عایداتي (عادي) او انکشافي بودیجې ترمنځ توپیر وشي.

b) د دولت د مصرفي حسابونو لپاره د مقایسې یا تخصیصاتو د کنترول دفاتر، د مصارفو د تمرکز لپاره دفترونه او د نقدي او جنسي حسابونو د راکړو، ورکړو لپاره انفرادي حسابونه طرح او ترتیب شول.

c) د حسابونو د تمرکز نظام چې د شهریه یا دفتري اصولو یا سیستم په اساس په جزوار ډول مرکز ته لیږل کیده او د میاشتېنیو وارداتي، د خزانې مصارفاتي او تحصیلي لوحو د لنډیز په ډول بدل شول او نوموړې لوحې د لاسته راتلو وړ تخصیصاتو او لاسته راتلو وړ باقیداریو او تېرو معاملاتو د پېشکۍ او قطعي تادیاتو د مواردو د تفریق او توضیح لپاره بنسټ ګزاري شوې او داسې وټاکل شوه، چې یوه برخه حسابونه په خپله په نماینده ګۍ کې د لاس رسي او تفتیش لاندې ونیول شي.

d) د اسنادو ترتیب اجرأیوي څانګو ته وسپارل شو او د هغه کنترول او محاسبه د محاسبې په دواېرو باندې تعویض شوه؛ بالآخره د قطعي حساباتو د تطبیق په موخه، د نقدي او جنسي حسابونو اړین اساسات طرحه او په عمل کې هم تطبیق شول(۱۷۱:۲).

څرنګه چې د مانچولي سیستم نهایت ساده ؤ، نو له همدې امله یې د دوو کالونو څخه په لږه موده کې په ټول هېواد کې یې عمومیت پېدا کړ؛ ولې له څو کالونو وروسته یعنې په لاندې کالونو کې هـ ل ۱۳۲۸-۱۳۳۲ هـ ش د مانچولي سیستم د موسیوکلیمن فرانسوي په واسطه تر غور لاندې ونیول شو او د ځینو کمو تعدیلاتو څخه وروسته د تآیید وړ وګرځید.وروسته په ۱۳۳۳ هـ ش کال کې مضاعف سیستم نیاز شاهي په واسطه چې یو ترکی متخصص ؤ وړاندې شو؛ اما نوموړی سیستم لا بشپړ تطبیق شوی نه ؤ، چې په ۱۳۳۸ هـ ل کال کې د دولت بودیجه په فعلي شکل د **P.E.S** امریکایۍ مؤسسې په واسطه طرحه او تطبیق شوه او تر نن ورځې پورې اجرأ او عملي کیږي.

د دولت بودیجه په واقعیت کې د دولت د عمومي فعالیتونو انعکاس کوونکې ده؛ نو په همدې اساس هر څومره چې په ملي عاید کې زیاته ونډه ولري، په هماغه اندازه دمجموعي او فردي اقتصاد په وقایعو باندې زیاته اغېزه لري.

د دولت بودیجه په یو هېواد کې اساساً د ملي عاید تابع ده او ملي عاید په خپل وار سره د مجموعي تقاضا د حجم تابع دی یا په پراخه مفهوم سره د عمومي او اقتصادي وضعې د تغیراتو او تحولاتو تابع ده؛ څرنګه چې عمومي اقتصادي اوضاع همیش د تغیر په حال کې ده، له دې امله ملي عاید او د دولت بودیجه هم د عمومي اقتصادي اوضاع او شرایطو سره تغیر کوي او

نظر شرایطو او وخت ته تغیر کوي(۱۷۲:۲).

د بودیجې د شتون فلسفه

د اقتصاد د علم په تعریف کې دوه اساسي عناصر شتون لري:

۱. د بشر نه محدودې غوښتنې

۲. محدود طبیعي امکانات

انسانانو د تاریخ په اوږدو کې هڅه کړې ده، چې د عقل د قوې او د خپلې تجزیې او تحلیل په قدرت، د پېش بینۍ په توان او د عوایدو او مصارفو په تخمین او په پای کې د برنامې په جوړولو سره په حداقل امکاناتو سره حد اکثر مطلوبیت د ځان په برخه کړي؛ نو د دې په اساس د بودیجې لیکنې وجودي فلسفه دوه عوامل دي، لومړی د بشر نا محدودې غوښتنې او دوهم محدودې منابع او امکانات چې انسانان یې په واک کې لري. په لنډ ډول له هغو منابعو څخه حداکثر استفاده، چې د اقتصاد په اصطلاح لږ پیدا کیدونکې دي هغه هم په داسې ډول چې په حد اقل مصارفو سره حد اکثر کمیابه (لږې پیدا کیدونکې) منابع لاسته راوړلی شو د بودیجې اصلي وجودي فلسفې په نوم یادیږي (۴۴:۳).

د دولت بودیجه

د دولت بودیجه د دولت او دولتي بنسټونو په واسطه د منابعو د کشف او د هغهوی څخه د استفادې په معنا ده. دولتونه اکثراً خپلې عایداتي منابع له خصوصي سکتور څخه د مالیاتو، فیس، محصول او اعانو (مرستو)په بڼه لاسته راوړي؛ د لاسته راوړل شوو منابعو څخه استفاده او د هغوی مصرف پدې موخه صورت نیسي، تر څو عامه مقاصد ترلاسه شي.

بودیجه او په اقتصاد کې د دولت رول

په اقتصاد کې د دولت رول له پخوا وختونو څخه د اقتصاد پوهانو او متفکرینو د بحث موضوع وه او دا هم د اقتصاد پوهانو او نظر خاوندانو د پام وړ مباحث دي.

روښانه ده، چې هر دانشمند او متفکر د خپل ټولنیز مېل او سیاسي فلسفې سره متناسب په دې برخه کې ځانګړی نظر لري؛ پدې برخه کې کلاسیک اقتصاد پوهان او متفکرین په اقتصاد کې د دولت پر مداخلې باندې سره موافق نه وو، او آن تر دې چې دغه مداخله یې د اقتصادي عواملو د عادي او طبیعي کړنلارو مانع او د هغوی په مناسباتو کې د اخلال سبب ګڼلې ده.

هغوی د (بازار او آزاد اقتصاد) شرایطو او وضعیت غوښتونکي وو د کلاسیکانو او د هغوی د

طرفدارانو له لید لوري څخه طبیعي قوانین په خپله د ټولنې اقتصاد متعادل کوي، خو د دولتونو دخالت د دغه طبیعي پروسو مانع کیږي. نن ورځ هم غیر دولتي اقتصاد او د آزاد بازار میکانیزم ته په زیاترو هیوادونو کې میلان تر سترګو کیږي او نوموړی میلان ورځ تر بلې زیاتیږي؛ لکِن دغه تحول په هغو هیوادونو کې دومره آسان کار نه دی، چې مهمه برخه یې د دولت اقتصاد تشکیلوي؛ پدې اړه د هر هیواد د توان د اندازې د روښانتیا له لارو څخه د مقدار سنجش، د ملي مصرف او عاید په نسبت د دولت د بودیجې د ارقامو کموالی د نوموړي هدف د ترلاسه کولو په وخت کې وي.

په پای کې دا خبره، چې دولتونه په ټولو هیوادونو کې د ځانګړي سیاسي او حقوقي او په فرد پورې منحصر ځای لرونکي دي په همدې مناسبت د ملي اقتصاد د مدیریت مسؤلیت هم له دولتونو سره دی؛ په دې لاره کې د دولت مهم ترینه وسیله بودیجه ده(۱:۴۳).

د غیرې انتفاعي، محلي، دولتي بودیجه بندۍ او خصوصي بودیجه جوړونې ترمنځ توپیرونه

د بشري ټولنې د بدلون مسیر ته په پام سره په لومړیو کې یوازې کورنۍ اقتصادي عامل ؤ، وروسته اقتصادي تصدیګانې هم اضافه شوې د هغه په تعقیب واسطوي بنسټونه لکه: مالي بنسټونه او مختلف بازارونه اضافه شول په نهایت کې د دولت په منځ ته راتلو سره د ټولنو شکل ډیره بشپړتیا پیدا کړه او په پای کې مختلفو نړیوالو اړیکو اقتصادي اُلګو بشپړه کړه؛ په هر پړاؤ کې د بودیجې د تنظیم او تهیې وسعت او لمنه متفاوته وه په داسې ډول چې د هدف ټاکل، لمړیتوب بندي، تصمیم نیونه د عملیاتي برنامې ساده شکل درلود لکه یوه کورنۍ چې عمدتاً د هغه عواید او لګښتونه پکې شاملیدل؛ وروسته تولیدي تصدیګانو د عوایدو او مصارفو په تنظیم سربیره د مصرف کموالی او د ګټې زیاتوالی هم د خپل کار په لومړیتوبونو کې شامل کړل او په نهایت کې دولتونو د عملیاتو د حجم او ماهیت له نظره د مسایلو یوه پراخه محدوده په یوه پراخه لمن کې په پام کې نیولې ده؛ په داسې توګه چې د بودیجې په تهیه کې د عاید او مصرف په زیاتوالي او ګټې په زیاتوالي او مصارفو په کموالي سربیره نورې دندې چې په غاړه لري، هم باید د دولت په بودیجه کې مراعت شي، په ځانګړي ډول هغه دندې او چارې چې خصوصي برخه د هغه د ترسره کولو توان نه لري (لکه د عمومي کالیو ایجاد یا سیاسي او د قانون جوړونې چارې او یا هم د نظم یا انتظامي چارو تشکیل) او یا هم د دا ډول کالیو اقتصادي تولید ته په نه پاملرنې سره د دا ډول کالیو او خدماتو په تولید کې خصوصي برخه پانګې اچونې ته زړه نه ښه کوي د مختلفو بنسټونو بودیجه بندي یو له بل څخه په مختلفو

اړخونو کې یو له بل څخه توپیر لري او دولتي بنسټونه په فدرالي، ایالتي او محلي سطحو کې یو له بل څخه توپیر لري (۴:۸).

غیر انتفاعي بنسټونه چې شمېر یې سلهاوو زرو ته رسیږي، له دولتي نهادونو سره هم شباهت (ورته والی) لري او هم ورڅخه توپیر لري. غیر انتفاعي بنسټونه له دولتي بنسټونو سره د عامه مقاصدو لپاره د خدماتو په تر سره کولو کې سره ورته وي خو غیر انتفاعي بنسټونه د مالیاتو د وضع کولو د قدرت څخه برخمن ندي. له همدې امله د غیر انتفاغي بودیجه بندۍ شرایط او طریقې د غیر مالیاتي عوایدو د په لاس راوړلو له اړتیاوو او تمرکز سره تعلق لري.

غیر انتفاعي بودیجه بندې، پراختیا، د ځواب ورکولو طرز، اقتصادي شرایطو او عوایدو تر کیب ته په پام سره نسبتاً ساده ده. څرنګه چې نوموړي بنسټونه کوچنې وي او د ټولنې یوه کوچنۍ برخه جوړوي. د یادونې وړ ده چې غیر انتفاعي بنسټونه لکه د حکومت په څېر په بودیجه پورې د اړوندو ډېرو قوانینو په پیروۍ باندې مجبور ندي او په اسانۍ سره کولای شي چې خپله بودیجه تغیر کړي نوموړي بنسټونه خپله بودیجه د وضیعت دتغیر په اساس تنظیموي.

په مرکزي دولتونو کې بودیجه بندي د هغې د اندازې، د هغې د لویو کسراتو، د هغې د عوایدو او مصارفو د تر کیب او د هغې د تخنیکي والي په خاطر بې مثاله ده. نوموړې بودیجه بندي د بې مثاله توب، د لازمو شرایطو او مسؤولیتونو سره د تړاؤ په خاطر په بشپړ ډول تخنیکي ده، پداسې حال کې چې د محلي حکومتونو بودیجه بندي نسبت نورو حکومتي بودیجه بندیو ته لږه پېچلتیا لري او کوچنۍ ساحې په برکې نیسي پداسې حال کې چې د دولت بودیجې ټول شموله دي او د یو هېواد ټول قلمرو په برکې نیسي. په لنډه توګه د دولتي بودیجه جوړونې او خصوصي بودیجه جوړونې تر منځ توپیرونه په لاندې مسایلو کې خلاصه کیږي (۲: ۱۴)..

۲۱ جدول: د دولتي او خصوصي بودیجې تر منځ توپیر

د پام وړ عامل	خصوصي برخه	دولتي برخه
د فعالیت ډول	عمدتاً اقتصادي	اقتصادي، فرهنګي، عمراني او اجتماعي
هدف (موخه)	حد اکثر ګټه او حداقل مصرف	د خدماتو وړاندې کول او کالیو رامنځته کول په خانګړې توګه عمومي کالی او د پراختیا ایجاد او د ټولنې د نظم ساتنه

د عمل وسعت او لمنه	محدود او مستقل	پراخه او د اوږد مهاله لنډمهاله او منځ مهاله برنامو تابع
سرچینې (منابع)	داسې پروګرامونه چې شخصي ګټه حد اکثر کړي	هغه برنامه چې عمومي ګټې په پام کې نیسي لکه د شخړو کموالی او رفا سطحې لوړوالی

مثال: د کورنۍ او حکومت د بودیجې تر منځ توپیر
د داسې یوې کورنۍ مالي پلان چې ۵ غړي لري:
میاشتني معاش (د نورو عایداتي سرچینو په شمول) ۱۰۰۰۰ افغانۍ (نوموړی رقم د نوموړې کورنۍ بودیجوي سقف دی) .
میاشتني مصارف:
(۱) د کور کرایه ۳۰۰۰
(۲): د ګاز، برق، اوبوتلیفون او نور مصارف ۱۵۰۰
(۳) د دوه ماشومانو د مکتب فیس ۳۰۰
(۴) د ۵ نفرو د خوراک مصارف (۱۰۰۰ افغانۍ د یوه نفر) ۵۰۰۰ افغانۍ
(۵) د ماشومانو د مکتب دلباس مصارفو اوسط ۱۰۰۰
(٦) د مېلمنو مصارف ۱۰۰۰
(۷) د ټولنیزو چارو مصارف ۱۰۰۰
(۸) روغتیایي مصارف ۸۰۰
(۹) د ژمني او پسرلني لباس مصارف ۱۰۰۰
(۱۰) غیر مترقبه مصارف (تصادف او ناروغي) ۱۰۰۰
ټول میاشتني مصارف ۱۵٦۰۰
پایله ۱۵٦۰۰ افغانۍ د نومړې کورنۍ میاشتني کسر
اوس د دولت د بودیجې یوه بېلګه د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت د ۱۳۸۸ هـ ل کال او بودیجې د ارقامو په وړاندې کولو سره ارایه کوو.

۲۲ جدول: د ۱۳۸۸ هـ ل کال د ملي بودیجې لنډیز

د ۱۳۸۸هـ ل کال د ملي بودیجې لنډیز		
	په میلیون امریکایي ډالرو	په میلیون افغانۍ
اصلي بودیجه		
د تمویل مجموعه	۲،۵۱۴ , ٦۹	۱۳۰ ،۷٦۳ , ۸۰
د اخلي عواید	۹۷۳ , ۰۸	۵۰ ،٦۰۰ , ۰۰
له بهرینو مرستو څخه تمویل	۱ ،۵۴۱ , ٦۱	۸۰ ،۱٦۳ , ۸۰
د مصارفو مجموع	۲ ،۹۴۲ , ۵۳	۱۵۳ ،۵۱۱ , ٦۳
د عادي بودیجې مصارف	۱ ،۸۰٦ , ۸۰	۹۳ ۹۵۳ , ۵۷
د اصلي انکشافي بودیجې مصارف	۱ ،۱۳۵ , ۷۳	۵۹ ،۰۵۸ , ۰٦
د بودیجې مازاد / د بودیجې کسر	- ۴۲۷ , ۸۴	- ۲۲ ،۴۷ .۲ , ۸۳
مازاد / د کادي بودیجې کسر	- ۱۹۵ , ۰۵	- ۱۰ ،۱۴۲ , ۴۷
مازاد / د انکشافي بودیجې کسر	- ۲۳۲ , ۸	- ۱۲ ،۱ .۵ , ۴۰

ماخذ: د ۱۳۸۸ کال بودیجه

څرنګه چې لیدل کیږي د دولت بودیجه په ۱۳۸۸ هـ ل کال کې هم کسر لري. او یوازینۍ پوښتنه دا ده چې څه ډول کولای شو، چې دغه کسر د دولت او کورنۍ له بودیجې څخه کم کړو او یا هم د امکان تر حده یې له منځه یوسو ؟ لومړی د کورنۍ په برخه کې بهتره دا ده چې مصارف او لویت بندي شي (مصارف کم شي یا د اوس وخت لپاره وځنډول شي).

- د مېلمنو لپاره د مصارفو کموالی ۱۰۰۰
- په تولنیزو چارو کې برخه نه اخیستل ۱۰۰۰
- د ارازانه توکو پیرودل ۱۰۰۰
- د ژوند له اسانتیاو څخه استفاده کول.
- د روغتیا په خاطر د وقایوي لارو څخه استفاده کول
- د مصارفو تر منځ د توازن رامنځته کول

او که چیرې امکان و نلري، چې د نوموړې کورنۍ مصارف کموالی وکړي نو کورنۍ هڅه کوي تر څو په لاس کې د شته امکاناتو څخه په استفادې په پور لاس پورې کړي. د کورنۍ مالي پلان معمولاً د کورنۍ مشر تهیه کوي او د کورنۍ مشر هغه مسؤل شخص دی چې باید د کورنۍ د عوایدو او مصارفو تر منځ توازن رامنځته کړي تر څو د بودیجې له کسر څخه مخنیوی وشي او د کورنۍ غړي یواځې هغه وخت کولای شي چې پیسې مصرف کړی چې د کورنۍ له مشر څخه یې اجازه اخیستې وي. حکومتي بودیجه د کورنیو د بودیجو یو لوی ډول دی. څرنګه چې زیات شمېر کورنۍ حکومت جوړوي. بناً بودیجه چې د حکومت یو مالي پلان دی د بودیجې د کسر د ښکاره کیدو په وخت کې غیر ضروري مصارفو ته کموالی او یا یې له منځه وړي په هماغه مالي دوره کې اړتیاوې او لویت بندي کوي. د یادونې وړ ده چې دولت د خپلې بودیجې کسر له کور نیو څخه په جلا او توپیر لرونکو طریقو سره کموي اویا پوښي یې. لکه له داخلي منابعو او یا نورو خارجي هېوادونو څخه د پور لاسته راوړل او یا هم له نورو هېوادونو څخه د مرستو تر لاسه کول او یا هم د بانکنوټ نشر او یا هم د دولتي جایدادونو خرڅلاو له لارې (د یادونې وړ ده چې په راتلونکو بحثونو کې ددولت د بودیجې په اړوند او د بودیجې مختلف حالتونه په بشپړ ډول تشریح کوو.

د بودیجه بندۍ ګټې

(۱): د عوایدو او مصارفو په اړوند او همدارنګه د فعالیتونو د حجم په اړوند معلومات وړاندې کوي او تر ټولو نیږدې او لږ مصرف لرونکې لارې د پروګرامونو د سرته رسولو او اهدافو ته د رسېدلو لپاره انتخابیږي.

(۲): بودیجه مرسته کوي تر څو په حداقل امکاناتو سره په اقتصاد کې تر زیاتې کچې مؤثریت رامنځته شي.

(۳): د خلکو تیښتې ته په پام سره، چې په اصل کې د دولت د حضور په اقتصاد کې د نه منلو په معنی دی، بودیجه په اقتصاد کې د دولت د دخالت له مهمو وسایلو څخه ده (دولت د بودیجې له لارې کولای شي چې له اقتصادي نو ساناتو سره مقابله وکړي، روکود او انفلاسیون کنترل کړي) ترڅو مختلف پروګرامونه په ټول هېواد کې همغږي کړي. یا په بل عبارت سره د دولت د مختلفو برنامو تر منځ بودیجه جوړونه په اقتصادي، فرهنګي، ټولنیزو او سیاسي چاروکې همغږي رامنځته کوي.

(۴): د دولت بودیجه اهدافو ته په رسیدلو کې مرسته کوي.

(۵): په دولت او اجرائي د ستګاؤ باندې د نظارت امکان برابر وي.

د برنامې جوړونې او بودیجې تر منځ اړیکې

برنامه جوړونه د هېواد امکاناتو او اړتیاؤ ته په پام سره داړتیاؤ د تأمین په برخه کې د اقتصادي او جتماعي فعالیتونو د ټولو لارښوونو څخه عبارت ده.

برنامې (پروګرامونه) په عام ډول په دریو برخو ویشل شوي دي لنډ مهاله (د ۱ او ۲ کالو تر منځ)، منځ مهاله (د ۳ او ۷ کالونو تر منځ) او اوږد مهاله (د ۱۰ او ۲۵ کالونو تر منځ) اوږد مهاله برنامې ته لیرلید ویل کیږي او عمدتاً په اوږد مهاله اصولو، هیلو او ارزښتونو باندې متکي دی. منځ مهاله برنامو ته د پراختیا برنامې یا عمراني برنامې ویل کیږي. او لنډ مهاله برنامو ته معمولاً عملیاتي برنامې یا کلنۍ بودیجې ورته وایي. بودیجه جوړونه عمدتاً د لنډ مهاله برنامې یو ډول دی چې سربېره پردې چې یو مالي سند دی چې د دولت مالي فعالیتونه څرګندوي بلکه، د یوې ټولنې اقتصادي، ټولنیز، فرهنګي اړخونه هم څرنګندوي. نو پدې اساس په هغه کې سیاستونه، کړنلارې او د قیق اجرایوي معیارونه چې د هېواد اهدافو او منځ مهاله او اوږد مهاله برنامو د اجرا لپاره وي تهیه، تدوین او اجراء کیږي. او معمولاً دغه خط مشي، سیاستونه او معیارونه د کار پوهانو او اجرأیي کار کوونکو د عمل بنسټ ګرځي.

د دولت د بودیجې څلورګونی رول

بودیجه په یوه معینه دوره کې یواځې د دولت عواید او مصارف ندي، بلکې ددولتونو د اقتصادي او ټولنیزو سیاستونو د پلي کولو له وسایلو څخه یوه وسیله هم ده. نو پدې اساس بودیجه پدې برخه کې څلور ډوله بنسټیز روله لري چې عبارت دي له (۳: ۱٦) :

۱. د عمومي محصولاتو او خدماتو تأمین

عمومي محصولات د خصوصي محصولاتو په مقابل کې قرار لري او عمومي محصولات او خدمات له هغو محصولاتو او خدماتو څخه عبارت دي چې طبیعتاً د ټولنې ټول غړي کولای شي، چې په مساویانه ډول له هغوی څخه استفاده وکړي د ټولنې د یوه غړي استفاده د بل غړي د استفادې مانع نه ګرځي، دا ډول محصولات او خدمات په بازار کې شتون نلري او د هغوی تأمین د دولت په غاړه دی او عرضه یې د دولت په واسطه تاکل کیږي او د هغوی مصارف د خلکو له مالیاتي عوایدو څخه تمویلیږي. د بېلګې په ډول دغه ډول محصولات او خدمات د پارکونو او سړکونو له جوړولو، روغتیا، امنیت او نورو څخه عبارت دي.

۲. د ټولنیز عدالت تأمین

ټولنیز عدالت په ساده تعبیر او د بودیجې له اهدافو سره منطبق عبارت دی له:

په وړیا توګه د هېواد په ټولو طبقو کې د ټولنې د ټولو خلکو لپاره د رفاهي او ښوونیز تأمین

چې په هېواد کې د ودې او پر مختګ پروسه په مساویانه ډول رامنځته کړي. دولت کولی شي چې د ټولنې د افرادو تر منځ د عوایدو د بیاځلې ویش، طبقاتي فاصلو له منځه وړلو او فقر او ثروت تر منځ د توپیرونو د کمولو لپاره له بودیجې څخه کار واخلي. مثلاً هغه افراد چې لوړ عاید لري په هغه باندې لوړ مالیات وضع کړي او په مقابل کې یې د بودیجې له لارې د هغو خلکو لپاره مصرف کړي چې ټیټ عاید لري. یعنې په اړونده دوره کې یې د هغو د بودیجې څخه د ټولنې په برخه کې د دولت تعهد ګڼلی شو. یعنې کولای شو چې دا تشخیص کړو چې د دولت په بودیجه کې له مصارفو څخه استفاده کوونکي د ټولنې کوم غړي دي، او د هغه تر څنګ باید دا مشخص شي چې د مصرف د منابعو د تأمین بار د کومو اشخاصو او طبقاتو په غاړه دی. د ټولنیز عدالت د تأمین په بررسي کولو کې کولای شو چې له لاندې شاخصونو څخه استفاده وکړو:

- له رفاهي او ټولنیزو اعتباراتو څخه د محرومو سیمو او طبقاتو سهم
- د ټولنیزو بیمو پراخوالی
- د بیکارۍ او تقاعد صندوق
- سبسایدي ګانې
- د ټیټ عاید لرونکو طبقاتو لپاره د ارزان بیه کورونو جوړول
- وړیا زده کړې
- د مستقیمو او غیر مستقیمو مالیاتو نسبت

(۳) د اقتصادي انکشاف تأمین

اقتصادي وده او انکشاف په ټولو نظامونو او ایډیولوژۍ ګانو کې د دولت یو بنسټیز هدف تشکیلوي چې د برنامو او عمراني طرحو او زیربنایي پانګو اچونو اجراء او زیربناؤ د احداث او ایجاد لپاره هڅه کوي چې دغه زیربناوې د خصوصي سکتور د ودې لپاره وسیله ده.

(۴) د اقتصادي ثبات تأمین

اقتصادي ثبات د مجموعي عرضې او تقاضا له توازن څخه عبارت دی. پدې اساس نوې بودیجه په ټولنه کې د اقتصادي او مالي سیاست ګذارۍ له وسایلو څخه ګڼل کیږي چې دولتونه د انقباضي او انبساطي سیاستونو په اجراء باندې قادر کوي او همدارنګه د ټولنې د افرادو د خرید په قدرت او استخدام باندې هم اغېزه لري. نو پدې اساس نه یواځې د دولت ټول عواید او مصارف د اقتصادي نوساناتو په رفع کولو کې استفاده کیږي بلکې د بودیجې عواید او مصارف د هېواد اقتصاد په مثبت بدلون کې هم مهم رول لري.

لنډیز:

د بودیجې کلیمې خپل بشپړ تاریخې سیر طی کړی دی، داسې چې د بودیجې کلمه له لاتیني ژبې څخه د بو لګا په نوم فرانسوي ژبې ته وارده شوې ده چې د بوژټ اصطلاح افاده کوي وروسته نوموړې اصطلاح د (Budget) په نامه انګلیسي ژبې ته وارده شوه. اما باید یا دونه وکړو چې د بودیجې اصطلاح د لومړي ځل لپاره په ۱۸۱۴ م کال کې په رسمي توکه د فرانسې په هېواد کې د دولت د عوایدو او مصارفو لپاره پکار یووړل شوه. د بودیجې معمول ترین تعریف د کلا سیکانو له لوري وړاندې شوی دی چې عبارت دی له: بودیجه له یوسند څخه عبارت دی، چې په هغه کې د دولت عواید او مصارف د یو معینې مودې معمولاً یوه کال لپاره تصویب او پیش بینې کیږي. د افغانستان د بودیجې مقرره هم بودیجه په لاندې ډول تعریفوي: بودیجه د دولت له هغه قانوني سند څخه عبارت ده چې په هغه کې ټول عواید او مصارف د یو معین وخت معمولاً یو کال لپاره ټاکل کیږي او په اقتصادي اجتماعي، دفاعي، کلتوري ساحاتو کې ټول فعالیتونه او انکشافات منعکسوي. د دولت بودیجه ګڼ شمیر ځانګړتیاوې لري چې د هغه له جملې څخه مهمې ځانګړتیاوې یې په لاندې ډول دي: بودیجه یوه برنامه ده، بودیجه د قانون جوړوونکې مرجع (پارلمان) په واسطه تصوبیبږي، بودیجه د یو مالي کال لپاره ده او بودیجه یوه پیش بیني ده او بودیجه یو ډول پلان دی. د بودیجې د پیدایښت په اړوند باید ووایو چې د بودیجې پیل او اجرأ د مشروطه حکومت له پیدایښت سره همزمان وه چې په ۱۲۱۵هـ ل میلادي کال کې رامنځته شوه. د دولت له لوري د دولتي اداراتو د مصارفو د تصویب پلان په ۱۷۳۳ م کال کې په انګستان هېواد کې پیل شو او د لومړي ځل لپاره د هغه هېواد په پارلمان کې څرګند شو. بالا اخره د ۱۸ مې پیړۍ په منځ کې د بودیجې د تصویب موضوع د انګلستان په هېواد کې دود شوه. په ۱۹۶۹ م کال کې په امریکا کې د ګڼ شمېر تحولاتو څخه وروسته بودیجې خپل دودیز (سنتي) روش تغیر کړ او خپل ځای د برنامې په اساس بودیجه جوړونې ته پرېښود. چې وروسته د بودیجې دغه روش په ګڼ شمیر هېوادونو کې پراختیا پیداکړه. په افغانستان کې د مالي سیستمونو د طرحې او تطبیق پیل د دولت د لومړنیو سیستمونو د تشکیل سره همزمان په همغږۍ کې صورت نیولی دی. د غزنویانو په دوره کې داسې اداري شتون درلود چې د دولت د دخل او خرڅ دنده یې په غاړه وه. د احمدشابابا په وخت کې هم د اعلی د یوان په نامه یوې مرجع د دربار مالي او اداري دنده په غاړه درلوده.

چې د هغه مسؤول د دیوان بیګي لقب درلود. د نوموړې سلسلې په تعقیب سره نوموړی دولتي ماموریت د وکیل الرعیا، امین الملک او مستوفي الملک په نامه یا دیده د امیر شیرعلي

خان په وخت کې هم د ماليې وزیر د مستوفي الملک په نامه یا دیده، تردې چې د امیر عبدالرحمن خان د دورې په وروستیو کې یوه نسبتاً منظمه مالی اداره د مستوفي الملک په نامه په مرکز کې رامنځته شوه. بالاخره په ۱۲۹۸ کال کې یعنې مخکې د استقلال له حصول څخه د امان الله خان په وخت کې د دولت حسابونو د روزنامچې د دفا ترو په اساس صورت نیوه چې د سیاق او رقومود اصولو په اساس تر تیبېدل. نوموړو اصولو تر ۱۳۰۳ هـ ش کال پورې دوام وکړ او په ۱۳۰۳ هـ ل کال کې د شهر په اصولو په واسطه تعویض شول د افغانستان په مالي نظام کې د عوایدو او مصارفو پیشبیني او د بودیجې سیستم په ۱۲۹۹ هـ ل کې منځته راغی خو په افغانستان کې د بودیجې د دغه لومړي سیستم په منځته راتګ سره هڅه وشوه چې د دولت د بودیجې او شاهي خندان تر منځ یو توپیر منځته راشي. د بودیجې دغه سیستم د اغتشاش په دوره کې (۱۳۰۷ – ۱۳۰۸) د دویم ځل لپاره د سیاق او رقومو د اصولو په واسطه تعویض شوه او د اغتشا دورې ۹ میاشتې دوام وکړ چې وروسته شهر یه اصولو بېرته د دغه اصولو ځای ونیو او تر ۱۳۱۴ هـ ل کال پورې یې دوام وکړ. په ۱۳۱۵ هـ ل کال کې یو ایټالوي متخصص موسیوزینو مانچولي په مشوره د دولت په مالي حسابونو او بودیجه کې ځینې تغیرات رامنځته شول. دغه سیستم په دوو کلونو کې په ټول هېواد کې عمومیت پیداکړ. په ۱۳۲۸ – ۱۳۳۲ هـ ش کلونو کې د مانچولي سیستم د فرانسوي موسیو کلیمن فرانسوي په واسطه تر غور لاندې ونیول شو.

او د ځینو جریۍ تعدیلاتو څخه وروسته بیا ځلي د تائید وړ و گر ځید. او وروسته په ۱۳۳۳ ش کې د نیازي شاهي په نامه د ترکي متحصص په واسطه مضاعف وړاندیز شو. خو نوموړي سیستم لا عمومیت نه و موندلی چې په ۱۳۳۸ هـ ش کال کې د دولت بودیجه په فعلي شکل د P. E. S. امریکایي مؤسسې په واسطه طرح او تطبیق شوه او تر نن ورځې پورې اجراء او عملي کیږي. په اقتصاد کې د دولت رول له پخوا زمانو څخه د اقتصاد پوهانو او دانشمندانو د بحث مفصله موضوع وه او دا هم د اقتصاد پوهانو او نظر خاوندانو د پام وړ مباحثو څخه ده. پدې منځ کې کلاسیک اقتصاد پوهانو په اقتصاد کې د دولت له مداخلې سره موافق نه وو. او حته دغه د خالت یې د اقتصادي عوامکود عادي او طبیعي کړنلارې لپاره خنډ او د هغه د مناسباتو د اخلال سبب ګاڼه. هغوی د (بازار او آزاد اقتصاد) د شرایطو او وضیعت غوښتونکي وو. نن ورځ هم غیر دولتي اقتصاد او آزاد بازار کړنلارې ته میلان په زیاترو هېوادونو کې تر سترګو کیږي. نو موړی میلان ورځ تربلې زیاتیږي. لیکن دغه تحول په هغه هېوادونو کې چې یوه مهمه برخه یې دولتي اقتصاد دی ساده او آسانه ندی. او پایله دا چې دولت په ټولو هېوادونو کې د ځانګړې

سیاسي او حقوقي او په فردپورې منحصر ځای ځانته لري. د بشري ټولنې د تحول سیر ته په پام سره لومړیو کې یواځې کورنۍ د اقتصادي عامل په حیث شتون درلود، وروسته اقتصادی تصدي ګانې هم ورزیاتې شوې او وروسته واسطوي بنسټونه لکه مالي بنسټونه او مختلف بازارونه هم ور اضافه شول ږ په نهایت کې د دولت په منځته راتګ سره بشري ټولنو زیات تکامل پیداکړ او وروسته مختلف نړیوال ارتباط اقتصادي الګو بشپړه کړله. څرنګه چې خصوصي او غیر انتفاعي بنسټونه له دولتي بنسټونو څخه توپیر لري او همدارنګه دولتي بنسټونه په فدرالي، ایالتي، او محلي سطحو کې یو له بل څخه توپیر لري. غیر انتفاعي بودیجه بندي ګانې د پراختیا، څواب ویلو د طرز، اقتصادي شرایطو او عوایدو د ترکیب په اساس نسبتاً ساده وي. په دولتونو کې بودیجه بندي کاملاً تخنیکي ده. پداسې حال کې چې د محلي حکومتونو بودیجه بندي د اندازې، عوایدو د ترکیب، اقتصادي وضعې ته د ځواب ویلو په شرایطو، محدودو مسؤولیتونو، د کوچني نفوس تر کیب او کوچني قلمرو او همدارنګه پېچلتیا له نظره له دولتي بنودیجې څخه توپیر لری او کوچنۍ ده د دولتونو او ارګانونو بودیجه بندي د ګن شمېر ګټو لرونکې ده چې د هغه له جملې څخه مهمې ګټې یې په لاندې ډول دي: د عوایدو او مصارفو او فعالیتونو د حجم په اړوند معلومات وړاندې کوي، حد اکثر مؤثریت په اقتصاد کې رامنځته شي تیښتې ته په پام سره په اقتصاد کې د دولت نه قبولیت، بودیجه په اقتصاد کې د دولت د مداخلې له مهمو وسایلو څخه ده: ددولت بودیجه اهدافو ته په لاسرسي کې مرسته کوي، په دولت او اجرایئ دستګا باندې د نظارت امکان برابروي. د ګڼ شمېر ګټو تر څنګ بودیجه په یوه ټولنه کې څلور ډوله مهم رول لوبوي چې عبارت دی له: د عمومي محصولاتو او خدماتو تأ مین، د ټولنیز عدالت تأمین د اقتصادي انکشاف تأمین، او اقتصادي ثبات تأمین.

پوښتنې

(۱) د بودیجې مفهوم افاده کړئ ؟

(۲) بودیجه تعریف کړئ ؟

(۳) د افغانستان د بودیجې مقررې بودیجه څه ډول تعریف کړیده ؟

(۴) د دولت بودیجه کومې ځانګړتیاوې لري ؟ بیان یې کړئ !

(۵) بودیجې په نړۍ کې څه ډول سیر طی کړی دی ؟

(٦) د دولت د مالي سیستمونو د طرح او تطبیق پیل د کوم وخت سره همغږی او همزمانه و ؟ او په افغانستان کې د دولت بودیجې څه ډول تاریخی سیر طی کړی دی؟

(۷) په ۱۳۱۵ هـ ش کال کې ایټالوي متخصص د دولت په بودیجه او حساباتو په طرز کې کوم ډول تحولات او تغیرات منځته راوړل ؟

(۸) ولې باید دولتونه بودیجه ولری ؟

(۹) کلاسیک اقتصاد پوهان په اقتصاد کې دولت د مداخلې په اړوند څه نظر دولود ؟

(۱۰) د غیر انتفاعي، محلي، دولتي او حصوصي بنسټونو د بودیجې تر منځ څه توپیر شتون لري ؟

(۱۱) بودیجه بندي کومې ګټې لري ؟

(۱۲) بودیجه او برنامه یو له بل څخه څه توپیر لري؟

(۱۳) هغه رولونه چې بودیجه یې په ټولنه کې لوبوي کوم دي ؟ په لنډه توګه یې تشریح کړئ ؟

مأخذونه

۱. ابراهیمي نژاد، دکتور مهدی، فرج وند، اسفندیار .(۱۳۸٦) .بودیجه از اتنظیم تا کنترول، چاپ مهر قم، تهران.

۲. انستیتیوت ختمات ملکی. (۱۳۹۲). رهنمود آموزشي

۳. سیاست مدیریت پولي، پروګرام ماستری پالیسي و اداره عامه. (۱۳۹۲). پوهنتون کابل، پوهنځی حقوق.

۴. حقایقی، عبدالله .(۱۳۸۱). سیاست بودیجه، انتشارات فروزش، تهران.

٦. فرهنګ مهر، حسین. (۱۳۸۱). زمینه بودیجث ریزی، مطبعه نیل، تهران.

۷. وزارت عدلیه. (۱۳۵۵). مقرره بودیجه افغانستان.

دويم څپرکی

د بوديجې دندې

د بوديجې بنسټيزه دنده د اده، چې د دولت فعاليتونه پداسې ډول ترتيب او تنظيم کړي چې د حکومت د پلان شوو تدابيرو يو مؤثر تطبيق او انتخاب ممکن کړي، او پدې سربېره د عمومي رفا تأمين چې د دولت بنسټيز هدف تشکيلوي د خصوصي اقتصاد اود دولتي اقتصاد فعاليتونه په مؤثر ډول د همغږي کولو په وسيله ورسره مرسته و کړي. پدې سربېره ماډرنې بوديجې ته د نورو دندو نسبت هم ورکول کيږي چې نوموړې دندې په دوو ګروپونو باندې طبقه بندي کولی شو: لومړ ګروپ دندې د بوديجې د تعاملي يا عنعنوي دندو په نامه يادېږي او دويم ګروپ دندې د بوديجې د ماډرن دندو په نامه يادېږي

د بوديجې په تعاملي دندو کې سياسې، حقوقي، مالي سياست، او اقتصادي سياست دندې شاملې دي. پداسې حال کې چه د بوديجې په ماډرن دندو کې د پلان ګذارۍ دنده او د بوديجې تحليلي دندې شاملې دي چه دلته له پور تنيو دندو څخه هره يوه تر بحث لاندې نيسو.

د بوديجې عنعنوي دندې .

د بوديجې سياسي دندې

په هغو هيوادونو کې چه د يموکراسي نظام لري بوديجه يوه سياسي دنده ترسره کوي پدې مانا چه حکومت يو سياسي پروګرام طرحه کوي او د نوموړي پلان د تطبيق د تمام شد مصارف په بوديجه کې څرګندوي. له دې امله د دولت بوديجه د مختلفو اهدافو دداسې سلسله مراتبو د مقداري انعکاس په حيث په يقيني مفهوم سره ملاحظه کيدی شي چه د سياسي تصاميمو د حاميلينو له لوري تاکل کيږي. د بوديجې دغه طرحه وروسته د مشورې او اجازې د تثبيت په موخه مقننه قوې ته وړاندې کيږي او پدې ترتيب سره مقننه قوه د بوديجې د منځته راوړلو په برخه کې مسؤوله ده د بوديجې تصويب مخکې له بوديجوي دورې يا بوديجوي کال له پيل څخه (د افغانستان د ۱۳۵۳هـ ل کال د بوديجې د مقررې په اساس بوديجوي کال د هغه ما بعدي (د هغه نه وروسته) مالي کال څخه عبارت دی چه د هغه لپاره مالي او اړين بوديجوي تخمينات وړاندې کيږي) د لومړۍ سياسي دندې يا اساسي سياسي دندې په حيث يادېږي او د حکومت د مؤثر حقوقي طرزالعمل لپاره اساسات څرګندوي. د بوديجې د دويمي سياسي دندې يا کنترول دندي په چوکاټ کې د حکومت يا اجرائيه قوې فعاليت د بوديجوي دورې په منځ کې اوله بوديجوي دورې څخه وروسته د اجراآتو د قانونيت او عددي حسابي صحت له نظره تر

بررسی او نظارت لاندې نیول کیږي .

د بودیجې قانوني دندې (حقوقي دندې)

د بودیجې قانوني دندې له سیاسي پیښو او په ځانګړي ډول حقوقي پیښو سره یو ځای وي د بودیجې لومړنی حقوقي دنده چه د بودیجې د اساسي حقوقي دندې په نامه هم یادیږي د حقوقي او قانوني اساس په واسطه ټاکل کیږي. پدې مانا چه یواځې د یو دقیق قانوني اساس د موجودیت په صورت کې بودیجه د قانوني اجراأتو قدرت پیدا کولای شي. دویمه حقوقي دنده چه د حقوقي الزام د دندې په نامه هم یادیږي. د حکومت او اداري تابیعیت د هغواعدادو او دندو په واسطه څرګندوي چه په بودیجه کې ښودل شوي وي او د مقننه قوې په واسطه تثبیت شوي وي. د حکومت او اداري دغه په اعدادو او دندو باندې تثبیت شوی تابیعت په بودیجه کې قانوني خاصیت یا اجرائیوي مکلفیت لري، او همدارنګه حقوقي او عنعنوي نورمونه هم پکې شامیلیدی شي .

د بودیجې د مالي سیاست دندې

د حکومت د کار یو پروګرام یوازې هغه وخت عملي او تطبیقي اړخ د ځان لپاره غوره کولی شي چه د هغه د مصارفو د پوښښ لپاره کافي او مطابقت کوونکي عواید شتون ولري .نو پدې اساس د مالي احتیاج توافق او تطابق او د مطابقت کوونکو مالي وسایلو موجودیت د دولت د بودیجې د مالي سیاست اساسي دنده تشکیلوي چې نوموړې دنده د مالي سیاست د لومړی دندې یا د مالي سیاست د تکافو کوونکې دندې په نامه یادیږي. د مالي سیاست دویمه دنده لدې څخه عبارت ده تر څو اقتصادي معقولیت او مؤثریت رهنمایي، بودیجه تقویه او مرسته ورسره وکړي چه دغه دنده د مالي سیاست د رهبري کوونکي اقتصادي او سازماني دندې په نامه یادیږي .

د بودیجې اقتصادي سیاست دندې

د نړۍ د اقتصادي بحران له وخت تر ۱۹۲۹ م کال پورې دا نظر د تائید اوقبول وړ ؤ، چه د بودیجې دندې په سیاسي، حقوقي او مالي سیاست دندو باندې پای ته رسیږي، اما د نړۍ له اقتصادي بحران او د هغه د اقتصادي او اجتماعي پایلو څخه وروسته دا نظر زیات د تائید وړ وګرځید چه د بودیجې دندې په پورتنیو دندو باندې پای ته نه رسیږي بلکه د اقتصادي سیاست دندې هم ترسره کوي .ددغه دندې په چوکاټ کې د بودیجې اقتصادي سیاست هڅه کوي تر څو هغه اقتصادي اهمیت او دولت د عمومي اقتصادي پروګرام د همغږي کولو د وسیلې په حیث له هغه څخه استفاده وشي. د دولت د بودیجې له لوري د دغه دندې ترسره کول د

بودیجې د اقتصادي سیاست د اولې یا بودیجې د ساختماني وظیفې په نامه یادیږي چه پدې ځای کې بودیجه د اقتصادي سیاست او کانژاکتوري سیاست (اقتصادي حالت سیاست) او اقتصادي ودې سیاست د اقتصادي معقولیت لپاره هم خدمت کوي چه د بودیجې دغه تنظیمي دنده د بودیجې داقتصادي سیاست د ثانوي دندې په نامه یادیږي.

د بودیجې ماډرنې دندې

د بودیجې د پلانګذارۍ دندې

د بودیجې دپلانګذارۍ مفهوم په خپل ذات کې ددې مانا افاده کوي چه عواید او مصارف په یوې راتلونکي دورې پورې اړه لري، اوپدې اساس د بودیجې په تهیه او ترتیب کې سیاسي ارادي جوړښت خپل ځان د معینو اهدافو له معرفي سره عیاروي. د هرې بودیجې د جوړښت په وخت کې باید لومړی د دې پوښتنې ځخه پیل شي چه کوم اهداف او څه ډول اهداف باید تامین شي. نو پدې اساس د اهدافو ټاکل د بودیجې د پلان ګذارۍ لومړۍ دنده تشکیلوي چه د پروګرام جوړونې دندې په نامه هم یادیږي. د بودیجې د پلان ګذارۍ دویمه دنده لدې ځخه عبارت ده تر څو مخکې د بودیجې له ترتیب ځخه توضیح شي چه په بودیجه کې ټاکل شوي اهداف څه ډول تامین کیدای شي .

د بودیجې تحلیلي دندې

په پورتني ذکر شوي سیاسي کنترول سربیره یو بل ډول کنترول هم د بودیجې سیاست د نیول شوو تدابیرو د اقتصادیت، معقولیت او مؤثریت په وخت کې صورت نیسي، په عین حال کې باید د نیول شوو تدابیرو مطابقت او موافقیت هم له ټاکل شوو اهدافو سره تر بررسۍ لاندې ونیول شي، یا په بل عبارت باید ولیدل شي چه پیش بیني شوي وسایل تر کومې اندازې پورې د ټاکل شوو یا پلان شوو اهدافو لاسته راوړلو لپاره کافي بلل کیږي. یو بعدي تحلیل یا د دورې د پای ته رسیدو تحلیل (Ex-post analyses) د بودیجې سیاست تدابیر د یوې تجربې او دوامداره بررسۍ په ارتباط د بودیجې سیاست د تدابیرو تاثیرات د اجراأتو اقتصادي معقولیت اواقتصادي او مالي سیاست کنترول دنده تضمینوي او دغه دنده د لومړنۍ تحلیلي دندې په نامه یادیږي. د وروستي (بعدي) کنترولي تحلیل په واسطه د اهدافو د تامین له نقطه نظره د بودیجې د جریان ځارنه باید د راتلونکو شرایطو په رعایت کولو سره بشپړه شي. چه دغه کار په راتلونکي کې د اقتصادي شرایطو او یو اټکلي تحلیل له لارې ممکن کیدای شي. د اټکلي تحلیل مفهوم لدې ځخه عبارت دی یا یوه مقایسه ده تر څو د راتلونکي متوقعه وضعې او راتلونکې تمه شوې وضعې تر منځ ترسره کړی شي، چه د بودیجې دغه تحلیلي ثانوي دنده یا د

بودیجې اټکل کوونکې دنده د نوي تصمیم د اساساتو اندازه ممکنه کوي او د هغه پواسطه د راتلونکې پلانگذارئ لپاره اساس تشکیلوي .

لنډیز

د بودیجې بنسټیزه دنده لدې څخه عبارت ده تر څو دولت فعالیتونه پداسې توګه تنظیم او ترتیب کړي چه د حکومت د پلان شوو تدابیرو یو مؤثر انتخاب او تطبیق امکان پذیر کړي او په هغه سربیره د عمومي رفا تامین چه د دولت اساسي هدف تشکیلوي د خصوصي اقتصاد او دولتي اقتصاد فعالیتونو ته د مؤثر ارتباط ورکولو له لارې رامنځته کړي. دغه د بودیجې لومړی ګروپ دندې د تعاملي یا عنعنوي دندو په نامه یادیږي او دویم ګروپ یې د بودیجې د ماډرن دندو په نامه یادیږي. د بودیجې تعاملي دندې سیاسي، حقوقي، مالي سیاست اواقتصادي سیاست دندې احتوا کوي .پداسې حال کې چه د بودیجې په ماډرن دندو کې د بودیجې د پلان ګذارۍ او تحلیلي ندې شامیلیږي .

پوښتنې

۱ – د بودیجې اساسي دندې څه شی دي ؟

۲ – د بودیجې دندې په کومو برخو ویشل شوي دي ؟

۳ – د بودیجې سیاسي دندې څه بیانوي ؟

۴ – د بودیجې قانوني دندې کومې دندې په برکې لري ؟

۵ – د بودیجې سیاست دندې بیان کړئ .

٦ – د بودیجې د اقتصادي سیاست دندې کله تر پاملرنې لاندې ونیول شوې او کومې دندې رانغاړي ؟

۷ – د بودیجې مدرن دندې کومې دي ؟

۸ – د بودیجې د پلان گذارۍ مفهوم بیان کړئ ؟

۹ – د بودیجې تحلیلي دندې په لنډ ډول بیان کړئ.

مأخذونه

۱. حقایقی. عبدالله. (۱۳۸۲). سیاست بودیجه، مطبعه بهیر، کابل

۲. فرجوند، اسفندیار. (۱۳۸۵). فراگرد تنظیم تا کنترول بودیجه، انتشارات فروزش، تهران

دریيم څپرکی

د بوديجې د عوايدو او مصارفو پلان جوړونه

د بوديجې د عوايدو او مصارفو پلان ګذاري د يوې راتلونکي دورې لپاره وي چه د هغه په واسطه د دولت فعاليتونه داسې تنظيم او رهبري کيږي چه د هغه په واسطه دولت په يو مملکت کې په يو معين وخت کې د ملی رفا په تامين کې حتی الامکان لوی ترينه ونډه ادأ کړای شي. د عوايدو او مصارفو پلان ګذاري بايد د واقعيتونو سره يوځای وي څرنګه چه بوديجه يوه طرحه، فعاليت، برنامه او هدف دی نو په بوديجه کې هر ډول تيروتنه د هيواد په بوديجوي او اقتصادي چارو کې د ستونزې او خلل د رامنځته کيدو سبب کيدای شي. له همدې امله بوديجه جوړونه او د عوايدو او مصارفو پيش بيني يوه فني او سياسي چاره ده. په پورتنيو مسايلو کې د سياسونو د خالت کيدای شي چې د عوايدو او مصارفو پيش بيني له واقعيتونو څخه ليرې کړي (۲: ۲۸۲) .

د عوايدو او مصارفو پلانګذاري چه د بوديجې د طرحې لپاره د امکان تر حده د قيقه، اړينه او معقوله چاره پيژندل کيږي، نو له همدې امله د بوديجې د عوايد او مصارفو د پيش بينی لپاره د هيواد د اقتصادي او ټولنيزې وضعې سره ګڼ شمير متناسب روشونه او طريقي شتون لري. نوموړي روشونه په لاندې ډول صورت نيسي.

مصارف او د بوديجې د مصارفو پلان ګذاري

مصارف (لګښتونه) له هغې کچې پيسو څخه عبارت دي چه د دولت يا سازمان د برنامو اجراء ته د رسيدو په موخه او اقتصادي، ټولنيزو، سياسي او نورو اهدافو لپاره ددولت او سازمانونو په بوديجه کې تصويب کيږي .

د بوديجې د مصارفو پلان ګذاري د يوې راتلونکې بوديجوي دورې د مصارفو له پيش بينی څخه عبارت ده. د بوديجې د مصارفو پلان ګذاري نظر د بوديجې د عوايدو پلانګذاري ته په اطميناني او دقيقه توګه صورت نيولی شي، ځکه دغه د مصارفو پلانګذاري نظر عوايدو ته د حکومت د کار د پروګرام د يو تصوير په حيث د خلکو او اقتصادي انکشاف په طرز العمل کې د کم تابيعت لرونکي ده. او يواځې د بوديجې د مصارفو يوه کوچنی برخه لکه په راتلونکي کې د غير مترقبه پيښو له امله د زيانونو د له منځه وړلو لپاره د دولت مرستې د راتلونکي وضعې د انکشاف تابع دي نوموړي مصارف (H.Timm) د مشروطو مصارفو په نوم يادوي. د بيلګې په ډول په راتلونکې بوديجوي دوره کې د زلزلو د واقع کيدلو، سيلابونو راوتلو، وچکاليو او داسې

نورو پیښو په اثر د خلکو او اقتصاد لپاره زیانونه اړوي چه ددغه ډول مصارفو پوښښ او جبران د بودیجې د پلانګذارۍ پر وخت هیڅ په پام کې نه نیول کیږي. د مصارفو وړاندیز د منفردو اداري مقاماتو له لوري صورت نیسي او دمالي دوایرو مقامات د بودیجې د ترتیب پر وخت د مجموعي وړاندیز شوو مصارفو د کمولو او همغږي کولو دندې هم په غاړه لري .

د منفردو دوایرو له لوري دمصارفو د کمولو مسأله طبعاً هغه وخت د بحث وړ یا اړینه ګڼلی کیږي چه ددغه مجموعي وړاندیز شوو مصارفو د تمویل لپاره کافي او مطابقت کوونکي مالي وسایل شتون ونلري یا په بل عبارت سره مجموعي پیش بیني شوي عواید نظر مجموعي وړاندیز شوو مصارفو ته لږ وي. د عمل په ساحه کې دغه چاره په ځانګړي ډول په مخ پر ودې هیوادونو کې یو دوامداره حالت تشکیلوي.

ځکه په دغه هیوادونو کې هغه مصارفاتي پروګرامونه چه دولت یې باید تر لاس لاندې ونیسي ډیر زیات وي او په پایله کې ددولت دندې ډیرې درندې وي، پداسې حال کې چه د پورتنیو پروژو دتمویل لپاره د دولت په لاس کې کافي تمویلي وسایل شتون نلري .نو پدې اساس پدې حالت کې دولت مجبور دی تر څو په لاس کې شته عوایدو مطابق مصارفاتي پروګرامونه عملي کړي او د مصارفو مازاد راکم کړي. هر کله چه د بودیجې د پلان د دورې په جریان کې له پلان څخه وتلي مصارف یعنې هغه مصارف چه په پلان کې نه وي پیش بیني شوي (د غیر مترقبه پیښو لپاره لګښتونه) راڅرګند شي او د هغوی سرته رسول هم اړین وګڼل شي، پدې صورت کې ددغه ډول مصارفو د پوښښ لپاره یو بعدي وروستی بودیجوي پلان ترتیبیږي.

د مصارفو طبقه بندي

دمصارفو طبقه بندي په بودیجه کې د طبقه بندۍ له پخوانیو طبقه بندیو څخه ده دمصارفو طبقه بندي له دې امله مهمه ده چه په مصارفو باندې دقیق نظارت ممکن کیږي او د دولت دمامورینو د میل او غوښتنو څخه چې د مصارفو په اړه یې لري مخنیوی کیږي.

د مصارفو طبقه بندي د هغه خدماتو او محصولاتو په چوکاټ کې چه خریداري کیږي او تشریح اوتوجیه کیږي د دولت له عملیاتو څخه عبارت ده په همدې اساس دغه طبقه بندي د دولت مالي چارو په اداره کې د حسابدارۍ په اړخونو باندې ټینګار دی. خو په یو دولتي واحد کې د عملیاتو د اندازه ګیرۍ، څرنګوالی او اجرأ په برخه کې مرسته نکوي. په بودیجه کې د مصارفو طبقه بندي بیانوي چه دولت کومې خریدارۍ ترسره کوي. ددولت مصارف عموماً په لاندې ابعادو (اړخونو) کې طبقه بندي کیږي (۱: ۱۹) .

۱ - دسازماني واحدونو په اساس طبيقه بندي .
۲ – د مصارفو د فصلونو په اساس طبقه بندي .
۳ – د مصارفو موادو په اساس طبقه بندي .
۴ – د دندو يا برنامو په اساس طبقه بندي .

۱: **د سازماني واحدونو په اساس طبقه بندي:** پدغه ډول طبقه بندۍ کې مصارف د هر يو دولتي سازمان په اساس چې د تصويب شوو برنامو وړانديز کوونکي او اجرأ کوونکي وي پيش بيني کيږي. په هر هيواد کې معمولاً د دولت اصلي دندې او عمليات د فرعي دندو او عملياتو په اساس ويشل شوي دي او د هغوی دهريوه داجرأ مسؤليت يو يا څو دولتي سازمانونو ته سپارل شوي وي، په دې اساس د دولت کُلي مقاصدو او اهدافو ته رسيدل ددولتي سازمانونو اهدافو او مقاصدو ته د رسيدو له لارې تحقق مومي. د مالي کنترول او درست مالي مديريت پلي کول د سازمانونو په اساس د مصارفو د طبقه بندۍ غوښتنه کوي څکه ددولتي دستګاۇ په سازماني تشکيلاتو کې د مسؤليتونو اصلي کرښې، واکونه او دندې تفکيک او ټاکل کيږي. پدې توګه د هر سازمان مسؤليت تل مشخص او معين وي. د هر واحد مصارف د بيلګې په ډول تقسيم بندي کولای شو لکه وزارتونو، مستقلو اداراتو، دولتي شرکتونو او نورو باندې .

۲ – د مصارفو د فصلونو په اساس طبقه بندي: د مصارفو دغه طبقه بندي د هغو مصارفو او مالي دورو په اساس ده چې له معينو مصارفو څخه ګټه اخلي. د مصارفو د فصلونو اصلي ډلې معمولاً عبارت دي له:

جاري مصارف:

جاري مصارف، جاري، عادي او تکراري اړخ لري او د هغو محصولاتو او خدماتود تر لاسه کولو په مقابل کې تر سره کيږي چې د دولتي سازمانونو د جاري دندو او عملياتو لپاره او همدارنګه د هغوی د اموالو د خونديتوب پخاطر اړين وي. معمولاً له دغو مصارفو څخه حاصله ګټه هغه جاري مالي کال ته متوجه ده چې په هغه کې مصارف صورت نيسي نه وروستيو کلونو ته چه دا ډول مصارف عموماً د کار ګرانو مصارف او اداري مصارف دي.

سر مايوي (پانګه ايز) مصارف :

سرمايوي مصارف هغه مصارف دي چې د هغوی ترسره کول د ثابتو شتمنيو او اموالو د زياتوالي سبب کيږي لکه: د ساختمان اخيستل يا جوړول، د ځمکې اخيستل، دماشين الاتو اخيستل په څنباک د مصرف کيدونکو توکو خريداري، په عمومي او خصوصي برخو کې د پورونو ورکړه او پانګه اچونه .

انتقالي پرداختونه (ورکړې) :

انتقالي پرداختونه هغه مصارف دي چې دولتي سازمانونه له هغوی څخه کوم محصول او يا خدمت نه ترلاسه کوي، لکه د پور داصل او فرع بيا ورکړه، خصوصي برخې ته بلاعوضه مرستې، دمخکيني کال د پورونو ورکړې .

۳ - **د موادو په اساس د مصارفو طبقه بندي:** په دغه طبقه بندۍ کې چه دهغه اصلي هدف د سازماني واحدونو په سطحه د مصارفو کنترول او دولتي حسابدارۍ د سيستم او بوديجه ريزۍ(بوديجه جوړونې) سيستم ترمنځ د مستقيم ارتباط رامنځته کول دي. په هر فصل، برنامه يا دولتي سازمانونو پورې اړوند مصارف د مصارفو د ډول په اساس گروپ بندي کيږي. پداسې ترتيب سره چه متجانس او ورته مصارف په واحده طبقه کې ځای نيسي، لکه: د معاشاتو مصارف تجهيزاتو مصارف او ساختمانونو د ايجاد د مصارف په دغه طبقه بندۍ کې مشخص کيږي چه هر دولتي سازمان هغه دندو او خدماتو ته په پام سره چې دوی تر سره کړي دي کوم اجناس او خدمات لاسته راوړي او څه ډول مصارف دخپلو برنامو د اجرأ په موخه تأديه کوي. دغه طبقه بندي په دولتي حسابدارۍ کې داسې يو سيستم ايجادوي چې په ترسره شوو مصارفو پورې اړوند حسابونه د مالی مقرراتو د کنترول وړ او ساتل شوو حسابدارۍ د اصولو مطابق دي او په دغه طبقه بندۍ کې زياتره له کوډونو څخه استفاده کيږي.

۴ - د دندو يا برنامو په اساس طبقه بندي :

پدې طبقه بندۍ کې د دولتي سازمانونو او دولت مصارف د هغوی اصلي اهدافو او مقاصدو ته په پام د دندو، برنامو طرحو او مختلفو فعاليتونو په توگه پيش بيني کيږي، د هر مصرف له انسجام څخه اصلي هدف اوموخه پرته د هر مصرف د ډول او ماهيت په نظر کې نيولو څخه په پام کې نيول کيږي. دولت يا دولتي سازمانونه مشخصوي چې خپلو اهدافو او ټاکل شوو دندو ته د رسيدو لپاره کوم عمليات او کومه اندازه مصارف ترسره کړو.

په افغانستان کې د مصارفو طبقه بندي

د افغانستان د دولت په بوديجه کې مصارف په پنځو لويو فصلونو او هر لوی فصل په څو کوچنيو فصلونو ويشل شوی دی چې عبارت دي له (۱: ۲۲)

۱. **باب ۲۱د مزد معاش مصارف چه پدغه باب کې لاندې فصلونه شامليږي:** نغدي مزد او معاش، غير نقدي مزد او معاش، پيشکي مزد او معاش، نغدي ټولنيز منفعتونه غير نغدي ټولنيز منفعتونه، د معاشاتو برگشت(بيرته گرځيدنه) .

۲. **باب ۲۲ له اجناسو او خدماتو څخه استفاده چې لاندې فصلونه پکې شامليږي.**

سفریه، اړیکې قراردادي، حفظ ومراقبت ترمیمات، عام المنفعه، روغنیات، هغه لوازم او سامان چې له ۵۰۰۰۰ افغانۍ څخه لږ ارزښت لري، پیشکي تادیات او نور مصارف .

۳. **باب ۲۳د ټکتاني باب دی.**

۴. **باب ۲٤ ټولنیزې مرستې چې لاندې فصلونه پکې شامل دي:**

سبسایډي ګانې، د عملیاتي بهرنیو هیوادونو سره مرستې، غیر منقول خارجي دولتونو ته مرستې، نورو عملیاتي مؤسساتو ته مرستې، نورو غیر منقولو مؤسساتو ته مرستې غیر نقدي ټولنیز تامینات د ټولنیزو مرستو ګټې او مخکې ګرنټۍ ګانې .

۵. **باب۲۵ د شتمنیو لاسته راوړنه** چې پدغه باب کې لاندې فصلونه شامل دي ساختمانونه اوتعمیرات، ماشین الات، او تجهیزات، بیه لرونکي شیان او ځمکه .

عواید او د بودیجې د عوایدو پلان ګذاري

په دولتي حسابدارۍ کې عواید په لاندې ترتیب سره تعریف شوي دي:

عواید په یوه مالي دوره کې د ټولو ترلاسه شوؤ او لاسته راتلو وړ ټولو مالی منابعو او پیسو د اندازې څخه عبارت دي چه په معین وخت کې د شتمنیو د زیاتوالي یا مستقل حساب د مازاد سبب کیږي. د عوایدو لوړوالی یواځې د یو مخکیني تخمین یا مخکیني سنجش په واسطه تثبیت کیږي او د مخکینی تخمین یا سنجش تقریباً د دولت په ټولو عایداتي منابعو کې (پرته له هغو عوایدو چه په یوه دوره کې ثابت وي لکه ددولتي ملکیتونو د کرایې له لارې قراردادي عواید له دولتي ځمکو څخه، د دولتي پورونو د قسطونو له لارې عواید او نور .) تر ډیره حده د مالیه ورکوونکو د طرزالعمل او راتلونکي اقتصادي اوضاع شرایطو او تحولاتو تابع دی. د بیلګې په ډول کله چه په یوه راتلونکي بودیجوي دوره کې د اقتصادي رونق حالت منځته راشي پدې صورت کې د افرادو او مؤسساتو د ګټې امکانات زیاتیږي او په پایله کې د دولت عواید هم نظر پلان شوو عوایدو ته زیاتوالی کوي چې پدې وخت کې دولت په عوایدو او مؤسساتو ډیر مالیات له افرادو او مؤسساتو څخه تر لاسه کوي ځرنګه چه دولت خپل یوه برخه عواید د تشبثاتي فعالیتونو یعنې دولتي او په مختلطو تصدۍ ګانو کې د دولتي اشترا کاتو له لارې په لاس راوړي ددې په اساس د اقتصادي رونق (غوړیدا) په حالت کې له نوموړې منبع څخه د عوایدو د لوړیدو امکانات هم زیاتیږي. د پورتني حالت برعکس که چیرې په یوه راتلونکې بودیجوي دوره کې اقتصادي کساد د اقتصادي بحران له یو حالت سره موجود وي پدې صورت کې د مالیاتي عوایدو او تشبثاتي عوایدو د کموالي امکانات هم زیاتیږي. پدې اساس د پورتنیو مشخصو مثالونو څخه داسې پایله اخیستلی شو چه ددولت عواید د راتلونکي اقتصادي وضعې پورې

زیات تړاو لري له همدې امله د دولت د عوایدو پیش بیني په دقیقه توګه ډېره ستونزمنه او حتی نا ممکنه ده .

د عوایدو په پیش بینۍ کې ګڼ شمیر عوامل مؤثر وي مګر د هغوی دقیقه پیش بیني به ستونزمنه وي ځکه د مختلفو هیوادونو عواید یو شان او له یوې منبع څخه نه دي، ځینې په مالیاتو ټینګار کوي، ځینې په ګمرکي عوایدو او ځینې نور د شیانو او خدماتو په صدور او یوه ډله هیوادونه د فني خدماتو د صدور له امله په منابعو او ځینې نور د ملي ذخایرو لکه ګاز نفت طلا او نورو په خرڅلاو باندې ټینګار کوي. اما په کلي ډول د یو هیواد د اکتسابي عوایدو ثبات کولی شي چه اقتصادي ثبات، منابعو مطلوب تخصیص او د عوایدو د بیا ویش تعدیل او پانګې بهتر جوړښت له ځانه سره ولري. د عوایدو د پلان ګذارۍ لپاره ګڼ شمیر طریقې دعملي کیدو وړ دي چه په لاندې ډول د هغوی له ډلې څخه یې ځینوته اشاره شوې (۲: ۲۸۲) .

۱ - د ماقبل اخر کال طریقه:

ددغه روش په اساس باید پیش بیني شوي عواید دقیقاً د ماقبل آخر کال له قطعي عوایدو سره برابروي د بیلګې په ډول د ۱۳۹۳هـ ل کال عواید باید د ۱۳۹۱ هـ ل کال د قطعي عوایدو سره برابروي. دغه روش د عوایدو په پیش بینۍ کې معمول روش دی او هغه وخت مؤثر دی چه د هیواد اقتصاد د ثابت جریان لرونکی وي د نوموړي روش عمده ګټې پدې کې دي چه: د مخکې کال عواید په قطعي ډول لاسته راغلي دي بله دا چه اجرأئیه قوه نشي کولی چه د خپل میل او سیاست په اساس د عوایدو ارقام په خپل زړه یا خوښه پیش بیني کړي. همدا رنګه د عوایدو پیش بیني د مبالغې په اساس چه په قطعي ډول تر لاسه شوي وي کولی شي چه د بودیجې د تعادل د ساتلو لپاره تضمین و اوسي نوموړی روش ستونزې او عیبونه پدې کې دي چه د نوموړي روش دقت زیات ندی ځکه د ۱۳۹۳هـ ل او ماقبل آخر کال ترمنځ یوکال په نظر کې نه نیول کیږي. پداسې حال کې چه کیدای شي ۱۳۹۲ هـ ل کال یو څه دقیق تر وي. بله دا چه د رکود اوانفلاسیون په شرایطو کې به سخت انحرافات ولري. پدې سربیره د عوایدو په پیش بینۍ کې د اجرأئیي مدیرانو او کادرونو له تجربې او صلاحیت څخه ګټه نه اخیستل کیږي او نور هغه عوامل چه د عوایدو په پیش بینۍ کې مؤثر دي هم په پام کې نه نیول کیږي .

۲. د متوسط حد (نمونه ګیرۍ) روش

د متوسط حد په دغه روش کې د هر ډول عوایدو زیاتوالی یا کموالی په درې کلنو یا پنځو کلنو په دورو کې په لاس راوړي اود هغه په اساس د راتلونکي کال عواید پیش بیني کوي د نمونه ګیرۍ په روش کې، د انتخابي نمونو عواید له یو روش څخه محاسبه او له هغه څخه

ترلاسه شوي پایلې له نورو ورته مواردو سره عمومیت ورکول کیږي. د عوایدو د براورد دغه روش هغه وخت په کار وړل کیږي چه له ټاکل شوو نمونو څخه ترلاسه شوو پایلو ته له ورته مواردو سره عمومیت ورکړل شي.

د مستقیمې پیش بینۍ روش د ((کار پیژندنې تخمین))

په دې روش کې کار پوهان په دقیقو مطالعاتو او څېړنو سره داخلي اوبهرني عوامل او موجوده اقتصادي وضعې احوال اواقتصادي میلانونو پیش بیني، دتیرو کلونو لاسته راغلي عواید به هغه تجربه او تخصص سره پیش بنیي کولی شي چه دوی یې لري .دغه روش په هغو برخو کې کارول کیږي چه عواید مشخصه پروسه او جریان ونلري، لکه د نفتي عوایدو براورد چه په ځانګړي ډول هغه وخت چه د هغوی قیمت مهمترینه مسئله ده او معمولاً په نړیوالو بازارونو کې د ګڼ شمیر عواملو لکه د نفتو نړیوالې عرضې او تقاضا او په بازار باندې حاکمو سیاسي او رواني عواملو تر تاثیر لاندې راځي. یا د ځمکنیو زیاتیدنو یا حاصلاتو د عوارضو(مالیا تو)، له هیواد څخه دوتلو لپاره د تقاضا زیاتوالی ته په پام سره د عوایدو د اندازې زیاتوالی او دهیواد د اقتصادي اوضاع او احوالو او نورو په اړوند د راتلونکي کال لپاره پیش بیني کوي .

۴. له تطبیقي مطالعاتو څخه تر لاسه شوې تجربوي پایلې

پدې روش کې کار پوهان او بودیجه جوړوونکي د هیواد د اقتصادي عمومي وضعې په مطالعې دبازار د وضعې څېړنې، عوایدو د ایجاد د عواملو پیژندنه او نورو په واسطه د عوایدو پیش بیني کوي په ځانګړي توګه هغه وخت دغه روش زیات په کار وړل کیږي چه دولت د نویو عایداتي منابعو په لټه کې وي .

۵. د اقتصادسنجوونکو(اقتصادي وضعیت سنجوونکو) ماډلونو په اساس برآورد

پدې روش کې د هیواد عواید په مختلفو برخو ویشل کیږي او د اقتصاد سنجۍ د مډلونو په اساس داسې موډل طرحه کیږي چه د هغه په اساس هغه برخې عواید د براورد وړ وي. هر څومره که اقتصادي موډولونه دقیق طرحه شي له هغو څخه ترلاسه شوې پایلې به واقعیتونو ته نیږدې وي .هغه هیوادونه چه سیاسي ثبات لري او پولي مالي او ارزي سیاستونه او نور اقتصادي متحولین یې درست عمل کوي د اقتصاد سنجۍ موډلونه هم پراخه د کارونې ځایونه لري. نوموړی روش احصایې اطلاعاتو او د قوانینو ثبات ته ډیره اړتیا لري. په افغانستان او هغه ته ورته هیوادونو کې د معلوماتو او احصایې د ضعف اواقتصاد سنجۍ د موډلونو د قوانینو د بې ثباتۍ له امله زیات نه کارول کیږي .

د عوایدو طبقه بندي

په اکثره هیوادونو کې عواید د مستقلو حسابونو په اساس او د هر حساب په داخل کې د عوایدو د اصلي منبع په اساس ویشل کیږي، پدې برخه کې د لا ښه پوهیدو لپاره په افغانستان کې د عوایدو طبقه بندي مطالعه کوو .

په افغانستان کې دعوایدو طبقه بندي

د افغانستان په دولت کې عواید په ۵ بابونو اوهر باب په څو کوچنیو فصلونو تقسیم بندي شوی چه عبارت دي له :

۱ - باب ۱۱ مالیات چه لاندې فصلونه لري ثابت مالیات، په عایداتو باندې مالیات، په شتمنیو باندې مالیات، په فروشاتو مالیات، په داخلي محصولاتو باندې مالیات دولتی مالیات، په نورو عوایدومالیات، جریمې مجازات او گمرکي محصول.

۲ -باب۱۳ غیرمالیاتي عواید چه لاندې فصلونه پکې شامل دي

د ثابتو شتمنیو له درکه عواید، د اجناسو او خدماتو عرضه، اداري فیس، حق الامتیازونو، متفرقه او دځمکو اوتعمیراتو د خرڅلاو عواید .

۳-باب۱۷ ټولنیزې ونډې چې د دولتي کارکوونکو د تقاعد ونډې پکې شاملې دي، د شرکتونو د کارکوونکو د تقاعد ونډې پکې شاملې دي.

۴ -باب ۱۸هغه پورونه چه لاندې برخې پکې شاملې دي

د بهرنیو هیوادونو پورونه، د نړیوالو ادارو پورونه .

۵ -باب۱۹ مرستې چې لاندې فصلونه پکې شامل دي. د بهرنیو هیوادونو مرستې، د پانگې اچونې (غیر منقولې) مرستې، د نړیوالو مؤسساتو جاري مرستې، د نړیوالو مؤ سساتو غیر منقولې مرستې، د نورو دولتي اداراتو جاري مرستې او دنورو دولتي اداراتو غیرې منقولې مرستې.

لنډیز

د بودیجې د عوایدو او مصارفو پلانګذاري د یوې راتلونکې بودیجوي دورې لپاره وي چې د هغه په واسطه د دولت فعالیتونه داسې رهبري کیږي چې د هغه په واسطه دولت په یو معین وخت کې په یو هیواد کې د عامه رفاه په تأمین کې د امکان تر کچې د یوې دقیقې بودیجوي طرحې لپاره اړینه او معقوله ګټل کیږي له همدې امله د بودیجې د عوایدو او مصارفو د پیش بینۍ لپاره د هیوادونو د اقتصادي او ټولنیزې وضعې سره متناسب ګڼ شمیر طریقې شتون لري.
د بودیجې د مصارفو وړاند وینه د یوې راتلونکې بودیجوي دورې د مصارفو د وړاندوینې څخه عبارت ده. د بودیحې د مصارفو پلان ګذاري نظر د بودیجې د عوایدو پلانګذارۍ ته په اطمینان او دقیقه توګه صورت نیولی شي ځکه د مصارفو دغه پلان ګذاري د حکومت د کار د پروګرام د یو تصویر په حیث نظر عوایدو ته د اقتصادي پرمختګ او خلکو د طرز العمل لړه تابع ده او یوازې د مصارفو یوه کمه برخه د راتلونکې وضعې د انکشاف تابع ده، د مصارفو پلان ګذاري په بودیجه کې د پخوانیو طبقه بندیو له جملې څخه ده .
د مصارفو طبقه بندي د شیانو او خدماتو د خریدارۍ په چوکاټ کې د دولت له عملیاتو او د هغې له ښودلو او تشریح څخ عبارت ده. په همدې اساس پدې طبقه بندۍ کې د دولت د مالي چارو په اداره کې د حصابدارۍ په اړخونو باندې ټینګار کیږي خو په یوه دولتي واحد کې د عملیاتو د اندازه کولو څرنګوالي او اجرأ په برخه کې مرسته نه کوي. په بودیجه کې د مصارفو طبقه بندي بیانوي چې دولت کومې پیروډنې تر سره کړي دي. د دولت مصارف عموماً په لاندې اړخونو کې طبقه بندي کیږي.

۱. د سازماني واحدونو په اساس طبقه بندي:

پدې ډلبندۍ کې مصارف د هر دولتي سازمان په اساس چې هغه د تصویب شوو برنامو وړاندیز کوونکي او اجرأ کوونکي وي، پیش بیني کیږي.

۲. د مصارفو د فصلونو په اساس ډلبندي:

دغه ډلبندي د هغه مالي دورې او مصارفو د ماهیت په اساس ده چې له معینو مصارفو څخه ګټه اخلي. معمولاً د مصارفو د فصلونو اصلي ګروپونه عبارت دي له:
جاري مصارف، انتقالي پرداختونو او پانګه ایز مصارف.

د مصارفو د موادو په اساس ډلبندي:

پدې ډلبندۍ کې چې اصلي موخه یې د سازماني واحدونو په کچه د مصارفو کنترول او د دولتي حسابدارۍ د سیستم او بودیجه جوړونې سیستم تر منځ د مستقیم ارتباط رامنځ ته کول

دي.

۴ – د دندو یا برنامو په اساس طبقه بندي :

د مصارفو په دغه طبقه بندۍ کې ددولت او ولایتي سازمانونو مصارف دهغه اصلي مقاصدو او اهدافو ته په پام سره د ندو، طرحو او مختلفو فعالیتونو په توګه پیش بیني کیږي. د افغانستان د دولت په بودیجه کې مصارف په ۵ پنځو لویو فصلونو او هر فصل په څو کوچنیو فصلونو باندې ویشل شوی دی. چه هغه عبارت دي له: ۲۱ باب د مزد او معاش مصارف، ۲۲ باب له اجناسو او خدماتو څخه استفاده ۲۳ باب ټکتانه او هغه ګټه چه په ټکتانه کې شامیلیږي عواید په مالي دوره کې د ټولو هغو لاسته راغلو او لاسته راتلو وړ مالی منابعو او وجوهاتو(پیسو) څخه عبارت دي چه په معین وخت کې د شتمنیو د زیاتوالي یا مستقل حساب د مازاد سبب شي. د عوایدو لوړوالی یواځې د یو قبلي سنجش یا تخمین پواسطه تثبیت کیږي او دغه قبلي تخمین یا سنجش تقریباً د دولت د ټولو عایداتي منابعو په اړه (پرته له هغو عوایدو چه په یوه دوره کې ثابت وي لکه د ټولو عایداتي منابعو له لارې د کرایي له درکه او د دولتي زراعتي ځمکو د اجارې له درکه د قراردادي عوایدو لاسته راتلل، د دولتي قرضونو د قسطونو دترلاسه کولو له لارې عواید او نور ...)په زیاته پیمانه د مالیه ورکوونکو د طرزالعمل او راتلونکې اقتصادي اوضاع تابع دي. دعوایدو د پلان ګذارۍ لپاره ګڼ شمیر طریقې د عمل وړ دي چه په لاندې توګه ځینو ته یې اشاره کیږي: دماقبل اخر کال روش، د متوسط حد (نمونه ګیرۍ) روش، د مستقیمې پیش بینۍ (د کارپیژندنې تخمني) روش، له تطبیقي مطالعاتو څخه لاسته راغلي تجربشوې پایلې، د اقتصاد سنجۍ ماډولونو په اساس براورد په اکثرو هیوادونو کې عواید د مستقلو حسابونو په اساس او د هر حساب په داخل کې د عوایدو د اصلي منبع په اساس ویشل کیږي. د افغانستان په دولت کې عواید په پنځو لویو اقتصادي برخو (باب) او هر باب په څو کوچنیو فصلونو ویشل کیږي چه عبارت دي له ۱۱ باب مالیات، ۱۳ باب غیر مالیاتي عواید، ۱۷ باب ټولنیزې ونډې ۱۸ باب پورونه، ۱۹ باب مرستې.

پوښتنې

۱ – د بودیجې د عوایدو اومصارفو پلانګذاري ولې صورت نیسي ؟

۲ – مصارف څه شی دي ؟

۳ – د بودیجې د مصارفو پلان ګذاري تعریف کړئ .

۴ – مشروط مصارف تعریف کړئ ؟

۵ – د مصارفو طبقه بندي څه شی ده ؟

٦ – د دولت مصارف په کومو ابعادو ویشل شوي دي ؟

۷ – د مصارفو د فصلونو اصلي ګروپونه کوم دي ؟

۸ – د افغانستان په دولت کې د مصارفو طبقه بندي په کومو برخو صورت نیسي ؟

۹ – عاید تعریف کړئ ؟

۱۰ - دعوایدو د پلان ګذارۍ لپاره کومې طریقې شتون لري ؟

۱۲ – د اقتصاد سنجۍ د موډلونو په اساس د براورد روش څرګند کړی .

۱۳ – په افغانستان کې د عوایدو طبقه بندي په کومو برخو صورت نیسي ؟

مأخذونه

۱. انستیتیوت خدمات ملکي. (۱۳۸۹). رهنمود آموزشي، کابل

۲. موسوی، جبیب و آقاخانی علیرضا. (۱۳۸۴). اصول تنظیم و کنترول بودیجه دولتی، نشر نور علم.

څلورم څپرکی

د بودیجې اصول

هر علم د اصولو اواساساتو له یوې سلسې څخه تشکیل شوی دی. څرگنده ده چه انساني او ټولنیز علوم د طبیعي علومو د اصولو په شان استحکام او ټینگښت نلري په اصطلاح د ناموفقه علومو څخه حسابیږي. له همدې امله ددغو علومو په عامو اصولو کې تل استثنائات لیدل کیږي .د دولت په واسطه د بودیجې د لایحې په تهیه تنظیم او پیشنهاد (وړاندې) او همدارنگه د نماینده گانو په واسطه د هغې په تصویب باندې اصول مرتب دي او معمولاً په هغو کتابونو او رسالو کې چه د بودیجې په اړوند لیکل شوي دي د بودیجې د اصولو په اړوند پکې جلا بحث ځانگړی شوی دی. له دغو اصولو څخه موخه د هغو قواعدو او تشریفاتو رعایت کولو لزوم دی تر څو تنظیمي بودیجه د دولت د عوایدو او مصارفو د پیژندلو او کنترول په موخه مفیده او قاطع وسیله وي. ددغو اصولو شتون فلسفه د حیف او میل څخه د مخنیوي او دپارلمان دمالي کنترول او نظارت په موخه ده. څرنگه چه د بودیجې پلان د اقتصادي او سیاسي پلانگذاریو له یوې عددي خلاصې یا لنډیز څخه عبارت دی نو ددې پر بنا په بودیجه کې مورد نظر پروگرامونه هغه وخت په یو معقول شکل طرح او تطبیق کیدی شي چه د یو سلسله اصولو مطابق ترتیب شوي وي. هغو اصولو ته چه د مالي سیاست د انکشاف په جریان کې د بودیجې لپاره انکشاف ورکړل شوی دی د هغوی رعایت د امکان تر حده اړین گڼل کیږي. په بودیجه پورې اړوند اصول په لاندې ډول دي:

د کلني والي اصل

څرنگه چه وویل شول، بودیجه د دولت مالي برنامه (پروگرام) دی. په هره برنامه کې باید مشخص شي چه کوم کار په کوم مصرف سره او کوم وخت ترسره شي، د یوې دورې لپاره هره برنامه په یوه معین وخت کې تنظیمیږي که چیرې د برنامې د اجرأ کولو د مصارفو پیش بیني او د هغوی د تامین لپاره اړین منابع او همدارنگه د هغه کنترول او ارزیابي په عمل کې امکان نلري.

بودیجه چه د برنامو یو ډول دی، د دولت د عوایدو او مصارفو کلنۍ پیش بیني ده، یعنې د دولت دخل او خرڅ (عواید او لگښتونه)د یو کال لپاره پیش بیني او دټول کال لپاره یو ځل په پارلمان کې تصویب کیږي. له فني نظره د عوایدو پیش بینۍ تر هغه حده چه له حقیقت سره نیږدې وي چې د یو کال په اوږدو کې په اسانۍ سره ترسره کیدای شي .

اقلیمي تغیر د بزگرانو د عواید وضع، د توریزم او هوټلونو په شان د صنایعو او حرفو خاوندانو لپاره فصلي تغیر او ددې په شان نور خپله بشپړه دوره په یو کال کې طی کوي .د هر هیواد د عوایدو او مصارفو زیات ډولونه له اقلیمي شرایطو څخه اغیزمن دي. هغه لنډ ترینه زماني فاصله چه په هغې کې طبیعت یوه بشپړه دوره طی کوي یو کال ده او له یو کال څخه د کمو زماني دورو مقایسه مطلوبه او معقوله پایله نه منعکسوي، د بیلگې په ډول هغه مالیات چه له خلکو څخه اخیستل کیږي د کال په اوږدو کې ددغو تغیراتو مجموعه په برکې نیسي د مصارفو له نظره هم ددولتي اجرأئیي دستگاؤ د برنامو کلنی والی شاید د دولتي عوایدو د پیش بینۍ په تابیعت منل شوی وی. دعمومي مصارفو کنترول د پارلمان له واکونو څخه دی. او ددغه کنترول په تطبیق سره منطقي ده چه دوخت عامل هم مراعات شي تر څو په معین وخت کې دولتي عواید د هغه له جملې مالیات ترلاسه او تنظیمي بودیجې په اساس مصرف شي. له همدې امله د بودیجې د قانون د اجرا لپاره، مناسب ترین زماني واحد یوکال مشخص شوی دی، څکه د بیلگې په ډول که چیرې د هرو دریو میاشتو لپاره یوځل د بودیجي تصویب اوتنظیم اړین وي نو ټول وخت به پارلمان د بودیجې په بحث باندې مصروف (بوخت) وي .او دولت هم باید په هرو دریو میاشتو کې یو ځل د بودیجې لایحه وړاندې کړي. پدې صورت کې به د دولت لپاره د متوازنې بودیجې د تنظیم امکان شتون ونلري، څکه د کال په مختلفو فصلونو کې د دولت عواید او مصارف متوازن نه وي. ددولت د دخل او خرځ پیش بیني له یو کال څخه د زیات وخت لپاره هم د پیش بینۍ دقت کموي .پورتنیو مراتبو ته په پام سره د عمومي د خل او خرځ د تصویب او تنظیم لپاره منل شوی وخت یوکال دی(۱: ۱۱۵) .

ددې سره، سره د بودیجې د کلني والي په اصل کې لاندې استثنات هم شتون لري چه په لاندې ډول دي: په هغه مواردو کې چه دولت د سیاسي اقتصادي، مالي اونورو بحرانونو له امله ونشي کولی چه بودیجه په وخت سره تهیه او تنظیم کړي نو پارلمان د امکاناتو د برابریدو تر وخته د ۲/۱۲ او یا ۱۲ / ۱ یعنی یوه میاشتني او دوه میاشتني اونور شکلونو سره بودیجې تصویبوي. یومیاشتنۍ بودیجه د راتلونکي کال لپاره یوه پیشنهادي بودیجه نده .بلکه د ۱۲ / ۱ په اساس تصویب شوې بودیجه د جاري کال لپاره ده چه د عملي کیدو وړ گرځي. ددغه ډول بودیجې وړاندې کول او تصویب یا ددولت د ناتوانۍ علت د کلنیو بودیجو په وړاندې کولو کې دسیاسي ټولیز، اقتصادي او مالي بحران موجودیت دی. (۲: ۸۰)

د بودیجې د وحدت اصل

د وحدت د اصل په اساس د دولت د ټولو برنامو، فعالیتونو او طرحو بودیجه او همدارنگه

ټول عواید اومصارف او په پایله کې د ټولو دولتي واحدونو بودیجه باید په یو ځای کې ولیکل شي او د رسیدګۍ اوتصویب لپاره باید وړاندې شي. په هغه صورت کې چه د بودیجې د وحدت اصل رعایت نشي په پایله کې به هر سازمان او دستګاه جلا، جلا بودیجه ولري اویا دولت د مختلفو کارونو څخه د هر یوه لپاره جلا او په متفاوتو وختونو کې بودیجه تهیه کړي، د مختلفو دولتي برخو دعملیاتو ترمنځ به منطقي، زماني اومکاني نیږدوالی او همغږي له منځه لاړه شي.

اوله بله طرفه که چیرې بودیجه پارلمان ته په مختلفو برخو او متفاوتو وختونو کې وړاندې شي نو دهیواد بودیجې ته د لاسرسي او د هغې د تجزیې او تحلیل امکان پارلمان ته په لاس نه ورځي په هغه سربیره تکراري، تیت او پرک کارونه د پارلمان د وخت د ضایع کیدو سبب کیږي نو په ټولنه کې توصیه کیږي چه یواځې یوځل واحده بودیجه په یوه مجموعه کې تصویب شي پداسې توګه چه د دولت ټولې کړنې ولري نودولت باید د ټولو هغو د ستګاوو بودیجه چه په یوډول د دولت له خزانې څخه په مستقیمه توګه استفاده کوي او یا د دولتي کړنو یوه برخه په غاړه لري په یوه مجموعه کې تدوین او یو ځل د تصویب لپاره پارلمان ته وړاندې کړي (۲: ۸۱).

د بودیجې د وحدت اصل یو سلسله ګټې لري چه مهمې یې په لاندې ډول دي

لومړی: د بودیجې د وحدت د اصل د تطبیق په صورت کې بودیجه په اسانۍ سره تشخیص کیدی شي چه آیا بودیجه متوازنه ده او که نه او که چیرې ګڼ شمیر بودیجې ترتیب شي او د غه بودیجې په ځانګړي ډول د وخت له مخې توپیر ولري او د مالي کال په مختلفو وختونو کې ترتیب شي، پدې صورت کې دانه معلومیږي چه ایا په پورته بودیجه کې دعوایدو او مصارفو ترمنځ یو توازن شتون لري که نه ؟

دویم: د واحدې بودیجې په صورت کې مقننه قوه په سهولت سره درک کولی شي چه ایا د دولت بودیجه او په ځانګړي ډول د مصارفو لوړول اود هغوی د تمویل طرزالعمل د ټولنې دمالي او اقتصادي استطاعت (توان) سره همغږي اومطابقت لري که نه ؟

دریم: دواحدې بودیجې په صورت کې په اسانۍ سره تشخیص کیدای شي چه کوم مصارف اجباري، کوم اختیاري او کوم ډول مصارف زاید(زیاتیدونکي) مصارف دي .

د بودیجې دتعادل اصل

د نوموړي اصل په اساس اړینه ده، چه له اوله د بودیجې ټول مصارف د عوایدو په واسطه تر سره شي. د بودیجي توازن دشکلي اصل له نقطې نظره غوښتنه کوي، تر څو ټول مصارف د پلان شوو عوایدو په واسطه تر پوښښ لاندې راشي. په دې اساس د نوموړي اصل په اساس

هیڅ ډول مصارف تر هغه وخته سرته نشي رسیدی چه مخکې له مخکې د هغوی تمویلي مدارک څر ګند شوي نه وي. نوموړی اصل د مالي احتیاج د پوښښ د ډول په اړوندڅه نه ذکر کوي، اما اصولاً د مصارفو تمویل د پوروڼو اخیستلو په واسطه هم مجاز ګڼل شوی دی، په یو ماډرن اقتصاد کې د بودیجې دغه توازن اصل هغه وخت معقول ګڼل کیږي چه د پیش بیني شوو عوایدو په تمویل کې منظم عواید (هغه پلان شوي عواید چې منظمې منابع ولري لکه مالیاتي عواید تشبثاتي عواید د محصول اوسهمیو د لارې عواید) غیر منظم عواید (هغه عواید چه پلان شوي نه وي یا هغه عواید چه منظمې سرچینې ونلري لکه د پوروڼو لاسته راوړل) شامل دي. دغه اصل دکلاسیکانو له لیدلوري څخه اغیزمن دی چه د هغوی به اند ښه دولت هغه دی، چه حداقل مصارف ولري او په اقتصادی چارو کې مداخله ونکړي او په پایله کې له اقتصادي وسایلو لکه د بودیجې د کسر سیاست څخه استفاده د منلو وړ نده او متعادله بودیجه یو اصل په توګه غوښتل کیږي. نن ورځ ډیره نادره ده چه یو دولت دې متعادلې بودیجې اجرا کړي معمولاً دولتونه د حسابداری له نظره د بودیجې د کسر په شرایطو کې دعوایدو او مصارفو د توازن ساتل له مرکزي بانک څخه دولتي پورونه منظوروي او په عمومي ډول د اقتصادي رشد د رامنځته کولو لپاره د بودیجې د کسر له سیاست څخه استفاده کوي (۲: ۸۳۹) .

د بودیجې د جامعیت اصل

د بودیجې د جامعیت له اصل څخه موخه چه د بودیجې له مهم ترینو اصولو څخه ده د بودیجې په اجرأ او تنظیم کې د دولت له صراحت او دقت څخه ده د بودیجې د جامعیت اصل یو په بل پورې اړوند او په عین حال کې یو له بل څخه جلا مفهومونه بیانوي .

۱ – پدې اصل کې توصیه کیږي، چه د دولت ټول عواید اومصارف په شکل او هره توګه چه دي، چه په هغه کې د دستګاؤ، وزارتخانو دولتي شرکتونو په دولت پورې تړلیو انتفاعي مؤسساتو او ټولو هغه دستګاؤ جاري او انکشافي بودیجه چه په یونه یو ډول د دولت له بودیجې ګټه اخلي باید د بودیجې په سند کې راټول او د هیواد پارلمان ته وړاندې شي .

۲ – په بودیجه کې منظورشوي ارقام باید په ناخالص ډول پرته لدې چه عواید له مصارفو څخه تفریق شي د بودیجې په سند کې درج شي (۲: ۸۵).

د بودیجې د تفصیل یا شاملیت اصل

ددغه اصل په اساس باید دولت بودیجه په مشرحه توګه او دهغې له جزیاتو سره تهیه، تنظیم او پارلمان ته وړاندې کړي، پداسې توګه چه بودیجه د مجموعي او کُلي ارقامو له وړاندې کولو څخه ځان وساتي. ددغه اصل د موجودیت له دلایلو څخه یو هم د بودیجې د عام نظارت

او کنترول مسئله ده. که چیرې د تفصیل اصل نه وي د عام نظارت بنسټیزه چاره د یو هیواد په مخارجو باندې تحقق نه مومي. نوموړی اصل دولت اړ باسي تر څو مقننې قوې ته د بودیجې په پیشنهاد او تدوین کې عواید په مشرح ډول طبقه بندي کړي او د اجرأئیي بنسټونو مصارف په تفصیل سره او د برنامو او مصارفو د فصلونو په چوکاټ کې تفکیک او مشخص کړي .دا اصل ددې سبب کیږي چه د هیواد د پارلمان او محاسباتو د دیوان نظارت په دقیق ډول تحقق ومومي. او همدارنګه اړینه ده تر څو بودیجه نه یواځې دا چه د اعدادو او ارقامو په چوکاټ کې وي بلکه باید د مفصلو او مستندو راپورونو په چوکاټ کې مطرح شي (١: ١٢١).

د بودیجې د تخصیص اصل

د بودیجې د تخصیص اصل هغه وسایل چه په بودیجه کې ځای پر ځای کیږي د عادي او زماني نظره په بودیجه کې یې په مشخصو اهدافو پورې مربوطوي. یا په بل عبارت باید د بودیجې وسایل په یو معین وخت کې په کار واچول شي. د پورتني اصل مطابق د تخصیص په اصل کې د بودیجې کیفي تخصیص، کمي تخصیص او د بودیجې د وسایلو زماني تخصیص شامليږي. د کیفي تخصیص د اصل په اساس هغه وسایل چه په بودیجه کې د معینو اهدافو لپاره تعین شوي وي، یواځې د هماغه اهدافو د تحقق لپاره د مصرف وړ بلل کیږي. ددغه اصل په واسطه مقننه قوه د اجرائیه قوې د تصمیم نیونې حدود په فوق العاده ډول محدودوي، که چیرې په استثنأيي ډول دا مجاز وګڼل شي چه په بودیجه کې پیش بیني شوي وسایل د اړتیا پر وخت د نورو اهدافو لپاره هم مصرف شي پدې صورت کې باید په دقیق ډول ذکر شي چه نوموړي اهداف په کومو اقلامو کې شاملیدی شي. د کمیتي تخصیص د اصل په اساس مصارف یواځې په هغه اندازه مجاز ګڼل کیږي چه په بودیجه کې د هر هدف لپاره ټاکل شوي دي. په همدې اساس له پلان څخه زیات مصارف مجاز نه ګڼل کیږي اما د هغه برعکس په بودیجه کې د پلان شوو مصارفو څخه د لږو مصارفو اجرأ کول یواځې هغه وخت مجاز ګڼل کیږي، چه نظر تخنیکي د لایلو موجودیت ته او یا د مصارفو نورو منع کوونکو دلایلو په اساس په بشپړه او پیش بنیي شوې اندازې سره اجرأ نشي. مثلاً کله چه د هوا د خرابوالي له امله تعمیراتي فعالیتونه وځنډیږي او په پایله کې د دولت ساختماني مصارف تطبیق او عملي نشي، چه پدې صورت کې د دولت د مصارفو تطبیق کول قصدي ندي، بلکې د یو تخنیکي مشکل په اساس دي. ددې لپاره چه د اجرأئیه قوې د تصمیم نیونې لپاره یو څه پراخه حدود برابر شي. کولی شي چه داسې سلنې وټاکي چه د هغه په اساس اجرائیه قوه دا صلاحیت ولري، چه مصارف د ټاکل شوي سلنې په حدودو کې کم یا زیات کړي. د بیلګې په ډول د پروژې د

مجموعي مصارفو څخه د یوې معینې سلنې تغیر د اجرائیه قوې په صلاحیت کې ورکړل شي تر څو د اړتیا پر وخت له هغه څخه استفاده وکړي. د زماني تخصیص اصل غوښتنه داده تر څو مصارف په هغه وخت کې ترسره کړل شي چه د بودیجې په پلان کې تصویب او تعین شوي دي. که چیرې په استثنأیي ډول دا امکان پیش بیني شوی وي چې تر څو معین وسایل په یوه وروستۍ دوره کې هم صورت ونیولی شي پدې صورت کې اړینه ده چه بودیجه کې باید د هغه د انتقال دلیل هم واضح شي. څرنګه چه یادونه وشوه چه د بودیجې د تخصیص اصل د مقننه قوې په واسطه د بودیجې د ټاکل شوو عوایدو او مصارفو په اړوند د اجرائیه قوې صلاحیت په ډیره زیاته توګه محدود کړی دی او د هغه په واسطه د حکومت لپاره د اقتصادي حالت (کانژاکتوري) ضد مالي طرزالعمل ستونزمنوي چه دغه د نوموړي اصل یوه عمده نیمګړتیا ده. د بودیجې د تخصیص درې اصول چه پورته ذکر شول همدارنګه د افغانستان د ۱۳۵۳هـ ش کال د بودیجې په مقرره کې هم په نظر کې نیول شوي دي. داسې چه پدې مقرره کې ذکر کیږي چه تخصیص له هغه معینو وجوهو(پیسو د مقدار) څخه عبارت دی چه د هغه د مصرف صلاحیت د ذیصلاح مقاماتو له لوري د یو خاص کار او موخې لپاره په یو مالي دوره کې د یو اداري واحد لپاره منظور شوی وي. په پورتني مطلب کې درې واړه تخصیصونه شامل دي. پدې مانا چې له معینو وجوهو څخه موخه کمي تخصیص، د خاص منظورتخصیص له کیفي تخصیص څخه عبارت دی او دیوې مالي دورې په موده کې تخصیص له زماني تخصیص څخه استازیتوب کوي ددې لپاره چه د تخصیص د اصل دا نیمګړتیا چه د کانژاکتوري ضد سیاست لپاره خنډ ګرځي له منځه یوړل شي نن ورځ تقاضا کیږي تر څو د بودیجې د تخصیص اصل د ماډرن مالي سیاست د تقاضا مطابق عیار شي او په یوه زیاته انعطاف پذیرۍ سره مجهز شي .

د راپور ورکولو اصل

د نوموړي اصل په اساس باید اجرأئیه قوه او مقننه قوه د یو اطلاعاتي سیستم په واسطه له ښکته پورته په دوامداره او منظم ډول د بودیجې په تړاؤ کافي او جامع معلومات لاسته راوړي، چه په هغه ځای کې په بودیجه کې د تعین شوو اعدادو ارقامو کې د تغیراتو په تړاؤ لومړني معلومات زیات اهمیت لري هره اداره باید خپل مالي او د کار راپورونه په منظم او دوامداره ډول لوړې ادارې ته وړاندې کړي، چه د ادارې د تجاربو دغه راپورونه د حکومت د پروګرام په تړاؤ د تصمیم ګیرۍ په عملیه کې هم شامیلیږي. پدې ډول راپورونو کې باید یواځې تغیرات څرګند نشي، بلکې هغه قانع کوونکي دلایل چه ددغه تغیراتو سبب شوي او همدارنګه له نویو

وړاندیزونو سره د نویو تصامیمو دنیولو دلایل هم باید پکې شامل وي. په همدې اساس د یو اطلاعاتي سیستم د یادگیرنې او خبرتیا په اساس د دولت د ادارې لپاره اړینه ده تر څو د مختلفو تاثیراتو په اړه معلومات تر لاسه کړي تر څو د حکومت د کار په پروگرام او انفرادي پروگرامونو باندې بد تاثیر ونکړي او پر وخت سره یې ارزیابي کړی شي .

د بودیجې د صلاحیت اصل

ددې لپاره چه اجرائیه قوه یا حکومت په بودیجه کې ټاکل شوو او پیش بیني شوو اهدافو ته رسیده گي وکړی شي اړینه ده، چه د لازمو صلاحیتونو لرونکی هم وي یا په بل عبارت د بودیجې د پلان د تطبیق لپاره باید هغه ته دا اړین صلاحیتونه انتقال شي. د مقننې قوې د تاثیراتو او کنترول په اړه باید ووایو چه د بودیجې د جوړښت او ترتیب په وخت کې د مقننه قوې رول د اجرأئیه قوې په نسبت په مراتبو کم دی داسې چه د بودیجې د پلانگذارۍ په پیل کې د تصمیم گیرۍ حدود تر یوې اندازې زیات وي او تر پارلماني مشورې پورې د تصمیم نیونې دا حدود ډیر کمیږي. څرنگه چه د مصارفو عمده برخه د قانوني او قراردادي مکلفیتونو په اساس لا اقل لنډ مهال له نقطې نظره ټاکل کیږي ددې پر بنیاد داسې شرایطو لاندې د اجرأئیه قوې د تصمیم نیونې ساحه په زیاته اندازه سره محدودیږي چه دا په خپل ذات کې د کافي تصامیمو د نیولو د اصل (پرنسیپ) د محدودیت مانا لري، ددې پر بنا یواځې یوه اوږد مهاله پلان گذاري کولی شي چه د تصمیم نیونې محدودې ساحې ته د بودیجې جوړونې په عملیه کې پراختیا ورکړي .

د بودیجې اجرائیوي اصل

د بودیجې طرحه او ترتیب له اوږدې مودې را پدې خوا د اجرأئیه قوې په صلاحیتونو پورې تړاؤ لري کیدای شي چه د بودیجې طرحې ته اصولاً د مقننې قوې په واسطه تغیر ورکړل شي .

اما څرنگه چه تجارب څرگندوي چه د بودیجې د محتویاتو عمده برخه چه د حکومت له لوري ترتیب کیږي او د تصویب په موخه ذیصلاح مقاماتو ته وړاندې کیږي، پرته له اساسي تغیر څخه تصویب او قانوني ځواک ترلاسه کوي چه پدې ارتباط د بودیجې له یو اجرأئیي اصل څخه خبرې کیږي. د بودیجې د اجرأئیي اصل په اساس د بودیجې تشکیل باید په موازي توگه د حکومت د کار په غاړه وي پدې بودیجه کې د اجرأئیه قوې د اهدافو معرفي او پلان شوو اهدافو ته رسیدل له عددي نقطه نظره درج کیږي. د بودیجې د تنظیم پروخت د اجرائیه قوې او اداري اغیزې زیات اهمیت لري اما د بودیجې منظوري ماهیتاً د مقننه قوې دنده ده د بودیجې اجرأ باید په هیڅ صورت د مقننه قوې د سیاسي اغیزو د ساحې د محدودیت په لور

رهنمايي نشي، ولې دا په مقننه قوه پورې اړه لري چې په کومه اندازه اغیزه د حکومت په پروګرام او د هغه په تطبیق باندې واردولی شي. د بودیجې اجرائیي اصل همدارنګه یو دا نظر هم لري چه اجرأئیه قوه د خپل دغه صلاحیت تر څنګ د مقننه قوې په مقابل کې یو ثابت او معین مسؤولیت هم لري .څرنګه چه د مقننه قوې په واسطه د مصارفو په منظورۍ کې دا طرزالعمل شامیلیږي چه وسایل د پیش بیني شوي پلان مطابق او بودیجې د کلاسیکو اصولو په اساس په اقتصادي توګه په کار واچول شي، پدې اساس اجرائیه قوه دا مسؤولیت لري تر څو ټول هغه تدابیر په نظر کې ونیسي چه په معقوله توګه د بودیجې د اجرأ لپاره اړین ګڼل کیږي.

د بودیجې د علنیت(څرګندوالي) اصل

ددې اصل پر اساس اړینه ده تر څو د بودیجې ټول محتویات او مراحل د جمعې اطلاعاتو د وسایلو او نورو ممکنه وسایلو له لارې عامو خلکو ته څرګند شي چې د اصولي پرنسیپ له نظره هر فرد د مالي وجوهاتو(د پیسو د مقدار) او مالي سیاستمدارانو د طرزالعمل څخه کافي معلومات ترلاسه کړی شي. د بودیجې د علنیت اصل په اساس همدارنګه د عمل په ساحه کې د خلکو په مالیاتي ذهنیت او مالیاتي اخلاقو باندې مثبت اغیز هم واردولی شي، پدې مانا کله چه خلک مخکې ددولت د مالي سیاست د پایلو له مشاهدې څخه خبر شي، چه دولت له دوی څخه کوم مالیات اخلي هغه په کومو ځایونو کې مصرفوي نو د دې لیوالتیا د مالیاتو ورکړې ته زیاتیږي په ځانګړي ډول دا موضوع په مخ پر ودې هیوادونو کې ډیر اهمیت لري ځکه پدې هیوادونو کې مالیاتي ذهنیت د پر مخ تللو هیوادونوپه پرنسبت ډیر ټیټ دی. له همدې امله ده چه په مخ پر ودې هیوادونو کې له مالیې څخه تیښته ډیره زیاته ده او دغه چاره د دولت د مالیاتي عوایدو د کموالي سبب کیږي. د علنیت(څرګندوالي) له دغه اصل څخه استثنأ یواځې هغه وخت ده چه ددې ډول معلوماتو پټ ساتل د دولت په ګټه وي چه ښه بیلګه یې د نظامي چارو مصارفو پټ ساتل دي چه په هر هیواد کې لږ یا ډیر معمول دي .

لنډيز

هر علم د يوې برخې اصولو او بنسټونو څخه تشکيل شوی دی، څرګنده ده چه د ټولنيزو او انساني علومو د اصولو استحکام او قطيعت د ټولنيزو علومو په اندازه ندی او ټولنيز او انساني علوم په اصطلاح د ناموفقه علومو څخه شميرل کيږي. ددغه اصولو وجودي فلسفه له صيف و ميل څخه د مخنيوي او پارلمان د مالي کنترول اونظارت د شتون په موخه ده هغه اصول چه د مالي سياست د انکشاف په جريان کې د بوديجې لپاره انکشاف ورکړي شوی د هغه رعايت دامکان تر حده د بوديجې د مختلفو دندو بشپړه اجرا تنظيمولای شي. د بوديجې دغه اصول په لاندې ډول دي .

د بوديجې د کلني والی اصل بيانوي چه بوديجه بايد د يو کلنې مالي دورې لپاره پيښ بيني شي تر څو حقيقت ته نيږدې وي. بوديجه چه د برنامې يو ډول دي، ددولت د عوايدو او مصارفو يو کلنه پيش بيني ده .يعنې د دولت دخل او خرڅ د يو کال لپاره پيش بنيي او د ټول کال لپاره يواځې يو ځل په پارلمان کې تصويب کيږي. نو د بوديجې د قانون د اجرا لپاره مناسب ترين زماني واحد يو کال مشخص شوی دی. د بوديجې د وحدت د اصل پر اساس ددولت ټولې برنامې فعاليتونه له طرحې او همدارنګه ټول عوايد او مصارف او په پايله کې د ټولو دولتي واحدونو بوديجه بايد په يو ځای کې وليکل شي او د لاسرسي او تصويب لپاره وړاندې شي .دبوديجې د تعدل د اصل پر اساس بايد د بوديجې ټول مصارف د عوايدو په واسطه ترسره کيدای تر څو يې چه مخکې تمويلي منابع نه وي څرګند شوي. د يادونې وړ ده چه نن ورځ ډيره نادره ده چه يو دولت د يو متعادله بوديجه اجرا کړي معمولاً دولتونه د عوايدو او مصارفو د توازن د حفظ د حسابدارۍ له نظره په هغه شرايطو کې چه له کسر سره مخامخ وي له مرکزي بانک څخه د دولتی قرضه (پور) منظوري او عمدتاً د اقتصادي ودې لپاره د بوديجې د کسر له سياست څخه استفاده کوي .

د بوديجې د جامعيت له اصل څخه موخه چه د بوديجې له مهمو اصولو څخه دی. د بوديجې په تنظيم او اجرا کې د دولت دقت او صراحت دی. د بوديجې د شامليت اصل پر اساس بايد دولت بوديجه په مشرحه توګه او د هغه د جزياتو سره تهيه، تنظيم او پارلمان ته وړانديز کړي. پداسې توګه چه په بوديجه کې د کلي يا مجموعي ارقامو له وړاندې کولو څخه صرف نظر وکړي ددغه اصل د موجوديت يو دليل د بوديجې د همګاني نظارت او کنترول موضوع ده. د بوديجې د تخصيص اصل هغه وسايل چه په بوديجه کې ځای پر ځای کيږي د مادي او زماني نظره په بوديجه کې د مشخصو اهدافو لپاره اړوند کوي يا په بل عبارت د

بودیجې وسایل باید په یو معین وخت کې په کار واچول شي. د پورتني نقطه نظر په اساس د بودیجې د تخصیص په اصل کې کیفي تخصیص درې اصول چه پورته ذکر شول همدارنگه د افغانستان د ۱۳۵۳ کال د بودیجې په مقرره کې هم په پام کې نیول شوي دي. ددې لپاره چه اجرائیه قوه یا حکومت په بودیجه کې ټاکل شوو او پیش بیني شوو اهدافو ته ورسیږي باید اړین صلاحیتونه هم ولري یا په بل عبارت سره د بودیجې د پلان د تطبیق لپاره باید دغه اړین صلاحیتونه اجرایه قوې ته انتقال شي چه د بودیجې د صلاحیت اصل بیانوي. د بودیجې د علنیت اصل په اساس باید د بودیجې ټول محتویات او مراحل د جمعي اطلاعاتو د وسایلو او یا نورو ممکنه وسایلو له لارې په عامه اطلاع ورسول شي د علنیت او دغه اصل څخه استثنا صرف هغه وخت شتون لري چه ددغه معلوماتو پټ ساتل د دولت په گټه وي چه ښه بیلگه یې د نظامي مصارفو معلومات پټ ساتل دي چه په هر هیواد کې لږ یا ډیر معمول دي(۵۸).

پوښتنې

۱. د بودیجې پلانګذاري څه شی ده؟
۲. د بودیجې اصول څه شی بیانوي؟
۳. د بودیجې د کلني والي اصل موخه په لنډ ډول بیان کړئ؟
٤. ولې بودیجه باید د کلني والي اصل څخه پیروي وکړي؟
٥. آیا د بودیجې د کلني والي په اصل کې استثناء شتون لري؟
٦. د بو دیجې د وحدت اصل کومې ګټې لري؟
۷. د بودیجې د تعادل اصل څه بیانوي؟ او آیا د نن ورځې په مدرن اقتصاد کې له دغه اصل څخه پیروي کېدی شي او کنه؟
۸. د بودیجې اصل کوم مفاهیم بیانوي؟
۹. په بودیجه کې د تفصیل اصل، نه مراعات کول کومې ستونزې را منځته کوي؟
۱۰. تخصیص په کومو ډولونو وېشل شویدی، لنډ یې تشریح کړئ.
۱۱. د افغانستان د ۱۳۵۳کال د بو دیجې مقررې د تخصیص اصل څرنګه بیان کړی دی؟
۱۲. ولې باید بودیجه د علنیت د اصل پیروي وکړي؟

مأخذونه

۱. ابراهیمي نژاد، د کتر مهدی و فرجوند، اسفندیار. (۱۳۹۱). اصول تهیه و تنظیم کنترول بودیجه، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، تهران.
۲. موسوی، حبیب و اقاخانی، علیرضا. (۱۳۸۴). اصول تنظیم و کنترول بودیجه دولتی، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، تهران.
۳. عزیزی، غلام رضا. (۱۳۹۰). فراگرد کنترول و تنظیم بودیجه دولتی بر اساس نظام امار های مالی دولت، تهران.

پنځم څپرکی

د بود یجې جوړونې ډولونه

هغه بدلونونه، چې په دې وروروستیو کلونوکې په هېواد کې د بودیجې جوړونې په برخه کې را منځ ته شویدي، د دې سبب شویدي، چې د بودیجې د تهیې، تنطیم او کنترول په برخه کې د پام وړ پرمختگونه هم ولیدل شي او پکار یوړل شي، معمولاً د بودیجې ترتیب په لاندې شکلونو سره صورت نیسي.

١. **زیاتېدونکي بودیجه:** د تېر کال په عین فصل او باب سره یوه اندازه زیاتوالی کوي.

٢. **د صفر په اساس بودیجه:** له صفر څخه پیل کیږي.

٣. **د برنامې یا اجرأاتو په اساس بودیجه:** بودیجه په برنامو سره تخصیص کیږي.

٤. **ولایتي بودیجه:** د اړونده وزارت خانو له لارې د منابعو تخصیص، د ولایاتو په اساس صورت نیسي.

٥. **زیاتېدونکې بودیجه:** کله چې د تېر کال په بودیجه باندې، په مجموعي مصارفو یا یو معین کود کې یو مقدار ور زیات شي، د زیاتېدونکې بودیجې په نامه یادیږي. زیاتېدونکې بودیجه په تصمیم نیونه کې د کمو تغیراتو له طریقې سره مطابقت یا برابر والی لري، د نوموړې طریقې په اساس، د نوې تصمیم نیونې لپاره هغه تصمیمونو ته مراجعه کیږي، چې مخکې په دې اړه نیول شویدي او موجوده غوښتنو ته په پام سره په هغه کې جزیي تغیرات رامنځ ته کیږي. زیاتېدونکې بودیجه جوړونه په کلنۍ بودیجه کې د ستونزو او سردردۍ څخه د مخنیوي لپاره رامنځ ته شویده، په دې ترتیب سره هرکال د لومړیو څخه د بودیجې جوړونې لپاره پیچلي کارلپاره اقدام صورت نه نیسي؛ بلکې بودیجه جوړوونکي د تېرکال د بودیجې په منلو، خپل پام د زیاتوالي تغیراتو ته اړوي. په دې روش کې چې د (عملیاتو د سطحې د ساتنې) په روش یا په لنډ ډول (د سطحې ساتنې روش) په نوم یادیږي، د تېر کال بودیجه د جاري مصارفو لپاره د پایې په حیث فرض او کلنی زیاتوالی د هغه لپاره په پام کې نیول کیږي؛ دغه زیاتوالی د قیمتونو د تغیر په پروسه کې، د موجوده عملیاتو د حجم په تغیر، د دولت له لوري د نویو دندو منل او دا ډول عواملو پورې تړاو لري. د بودیجوي کال لپاره د انفلاسیون، شیانو او خدماتو د قیمتونو د تعین څخه تر لاسه شوي تغیرات براورد او د کمي او کیفي عملیاتو پراخوالی په هغه باندې ور زیاتیږي او ځینې وختونه دستگاه ته نوی کار یا دنده سپارل کیږي، چې په وروستي کال کې ټولې بودیجې ته لاسرسی پیدا

کوي.د سطحې ساتل په واقعیت کې د قیمتونو د زیاتوالي یا کموالي د تطبیق په برخه کې د هغه مقداري کمیت د ساتلو او د هغه په قیمت کې د تغیر په معنا دی، یعنې په حقیقت کې د انفلاسیون او رکود علایم داسې را څرګندیږي؛ د بیلګې په توګه، که چېرې په یوه میاشت کې د موټر دسون توکو اندازه liters ۱۰۰ لیتره او یا په کال کې liters ۱۲۰۰ وي؛ که چېرې لیتر په ۵۰ افغانۍ وي، په کال ۱۳۹۵هـ ل کې د عملیاتو د سطحې د ساتلو مصرف په هره میاشت کې له ۱۸۰۰۰ افغانیو سره برابر دی. په لاندې ډول یې محاسبه کوو:

په ۱۳۹۰ هـ ل کال کې ۱۲۰۰ × ۵۰ = ۶۰۰۰۰

په ۱۳۹۱هـ ل کال کې ۱۲۰۰ × ٦٥ = ۷۸۰۰۰

۷۸۰۰۰ − ٦۰۰۰۰ = ۱۸۰۰۰

دغه روش د مصارفو د تخمین یو معمول کلاسیک او نا مناسب روش دی، څرنګه چې په دې روش کې موجوده مصارف په اسانۍ سره بررسي کیږي او د اړتیاؤ او قیمت ګذارۍ یا براورد د نوې ارزیابۍ غو ښتنه کوي(د پوهنې وزارت د بودیجې لویه برخه زیاتېدونکې بودیجه ده او مالیې وزارت دې ډول بودیجې ته ترجیح ورکوي) دا روش همدارنګه له پورته څخه ښکته یو میتود دی، چې په هغه کې تصمیم نیوونکي له خپل صلاحیت څخه استفاده کوي، چې په دې صورت کې د بودیجې د یو لوی مقدار تخصیص یوه ارګان یا یو لوري ته ممکن کیږي. دا روش د تېر کال په ارقامو پورې تړلی دی، په دې روش کې د تېرکال د مصارفو د تاثیراتو ارزیابي تعدیل کیږي. دا روش دا اجازه نه ورکوي، ترڅو غیر ضروري پروژې یا ارقام چې له تېرو څخه په جریان کې وي حذف کړي او د بودیجې د پام وړ مقدار پس انداز شي. په عین شکل کې په دې روش کې نوي اقلام، هغه که ډېر اړین هم وي په آسانۍ سره نه شي شاملېدای، ځکه د هغوی داخلېدل د بودیجې په موجوده سیستم کې د اوږد وخت او بیروکراتیکې پروسې غوښتنه کوي. زیاتېدونکې بودیجه یواځې د مصارفو په اړوند معلومات وړاندې کوي او د هغوی د پایلو په اړوند هېڅ معلومات نه وړاندې کوي.

د صفر په اساس بودیجه

د صفر په اساس بودیجې مفکوره د لومړي ځل لپاره د (R.E Hilton) په واسطه منځ ته راغله او د امریکا په متحده ایالاتو کې په ۱۹٦۳ م کال د زراعت په وزارت کې د بودیجې جوړونې او برنامې طرحه کولو د سیستمplanning programming and budgeting (System) په حیث معرفي شوه. د امریکا فدرالي حکومت دا ډول بودیجه په ۱۹۷۷م او د ۱۹۷۷م د

قانون په حیث پیاده کړه. د نوموړي بودیجې جوړونې د تصمیم نیونې پروخت د برنامو د هر فعالیت د مشخصولو اوبیانولو غوښتونکی دی. د بودیجې تخصیص د مصارفو یا ګټې د ملحوظاتو یا پایلې په اساس صورت نیسي. د بودیجې تخصیص شوی مقدار په یو تېرشوي فعالیت په نظرکې نیول کیږي، یا په بل عبارت هر فعالیت، هر کال له صفر څخه پیل کیږي. د بیلګې په ډول په لومړي قدم کې باید د هرې برنامې فعالیتونه د تصمیم ګیرۍ د برخې د مدیر په واسطه توجیه (وښودل) شي او په ترتیب سره د لومړیتوبونو سره ارتباط ورکول کیږي، ترڅو د پام وړ اهداف لاس ته راشي. موجوده منابعو ته د لومړیتوبونو په اساس په نورو بدیلو فعالیتونو سره لارښوونه کیږي، ترڅو له هغه څخه اعظمي پایلې ترلاسه شي او د منابعو ددویم ځلي تخصیص لپاره موقع برابره کړي. دا ډول د بودیجې جوړونې له ټولو اشکالو څخه په بهتر ډول بودیجې ته په ډېر مؤثر ډول له ارزیابۍ سره ربط ورکوي، د دې لپاره د دویم ځلي تحلیل غوښتونکی هر لومړیتوب د نیول شوو تصامیمو مفصله توجیه(ښودنه) او بررسي ده. په زیاتېدونکې بودیجه جوړونه کې د براوردونو (اندازه کولو) کال د مخکیني کال ارقام دي. د وروستي کال د بودیجې په تنظیم کې د سلنې زیاتوالي لپاره اقدام کیږي، نوموړی کار له پوره دقت څخه برخمن نه دی؛ ځکه په راتلونکې کې د تېرې اوضاع ته عمومیت ورکول د پیش بینۍ لپاره درست شاخص نه دی. دهغو افرادو دنده چې نوې بودیجه جوړوي یایې برابروي دا دی چې کوم اقلام باید له بودیجې څخه حذف کړو او کوم فعالیتونه او د هغه په اساس کوم اقلام باید اضافه کړو؟ دا کار د دې باعث کیږي چې مدیریت د کار د ځانګړي ډول د ادامې یا درولو لپاره خاص پام وکړي(په ځانګړي ډول هغه وخت چې د محیطي تغیراتو یا هغو تغیراتو په سبب چې د سازمان په اهدافو کې را منځ ته شوی وي ګټور وي هغه قلم (واحد) د فعالیت نور مطرح نه دی) د صفر په اساس په بودیجه جوړونه کې، چې د زیاتېدونکې بودیجې مقابل ټکی دی، د بودیجې تعدیل د متمرکز بودیجوي کال او جاري کال پر تفاوت باندې متمر کز دی، ځکه د سرته رسیدلو مصارفو او کارونو په اړه معلومات په راتلونکي کال کې د برنامې د تغیر د اندازې د بررسۍ لپاره پکار نه وړل کیږي. د صفر په اساس بودیجه جوړونه (Zero Based Budgeting) هڅه کوي چې نوموړې نیمګړتیا له منځه یوسي. په دې بودیجه جوړونه کې د هر فعالیت نوی فعالیت د صفر په اساس دی او د هر فعالیت لپاره داسې دلیل باید شتون ولري، چې آیا اړینه ده او که نه؟ د صفر په اساس بودیجه کې مصارف د دې پرځای چې د جاري سطحې په اساس محاسبه شي له صفر څخه پیل کیږي. په داسې بودیجوي طریقې سره د هر پولي واحد د مصرف لپاره باید یو منطقي دلیل شتون ولري. د صفر په اساس په بودیجه جوړونه

کې به د بودیجې تحلیلوونکي طبعاً د سرته رسېدلو کارونو او مصارفو په اړه د تېرو معلوماتو غوښتنه کوي؛ اما لزوماً دغه معلومات د هغه کار اساس نه دی او هغه په دې ځای کې له پامه غورځوي. پیترفیر د صفر په اساس بودیجې جوړونې په نوم کتاب لیکونکی او پدې برخه کې د جالبې مقالې په ۱۹۷۳ م کال کې د Harvard Business review په نوم مجله کې د صفر په اساس بودیجه جوړونه داسې تعریف کړیده((یوه عملیاتي برنامه او بودیجوي پروسه ده، چې هر مدیر اړباسي، چې په بشپړه مشروع او په بادلیله طریقه خپله بودیجه د صفر په اساس څرگنده کړي او د دغه چارې د اثبات مسئول واوسي، چې ولې باید هر مبلغ په مصرف ورسوي)) پدې اساس د صفر په اساس بودیجه لومړی د فعالیتونو گټه او مصارفو هدف ته په کتو سره ارزیابي کوي؛ په دویم قدم کې نورو فعالیتونو ته په پام د هغې لومړیتوب مشخص کوي؛ او په دریم قدم کې هغه فعالیتونه حذف کوي، چې د هغوی څخه ترلاسه کېدونکې گټه د هغوی له مصارفو څخه لږه وي. د صفر په اساس بودیجه جوړونه نسبت عنعنوي بودیجې جوړونې ته لاندې گټې لري.

١. دا بودیجه د دې په اړوند چې آیا فعالیتونه باید ادامه پیداکړي او که متوقف شي، زیاته څرگنده ده.
٢. د ټولو هغو کسانو گډ کار چې له بودیجې سره ارتباط لري مجاز گڼي.
٣. څرنگه چې د مختلفو ټاکنو څخه هر یو یې په کمي توگه محاسبه کیږي، د مقایسې لپاره اړین معیارونه شتون لري؛ په پایله کې د هغوی ارزیابي روښانه او له ابهام څخه خالي ده.
٤. هغه فعالیتونه چې ټیټ لومړیتوب لري د زړه د ډاډ په خاطر له منځه وړل کیږي (۱:۲۵۵).

د صفر په اساس بودیجه جوړونې نیمگړتیاوې په دې ډول دي:

لومړی دا چې د بودیجې جوړونې انتظام د دومره زیات دفتري کار غوښتنه کوي، چې د وخت په چوکاټ کې د بودیجه جوړونې د نظامونو انساني ظرفیت په بشپړه توگه ممکن نه وي، دویم دا چې الزاماً دا چاره هغه برنامې، چې په ټیټو لمړیتوبونو سره به کمې مالي منابع تر لاسه کړي، یا به په کلي ډول قطع شي، هېڅکله درسته نه ده، ځکه نوموړی لیدلوری د هغه عمومي او بنسټیزو سیاستونو د واقعیتونو په لحاظ، چې بودیجه له هغه څخه سرچینه اخلي له شکست سره مخامخ کیږي، دریم داچې دا ډول بودیجه جوړونه زیات وخت او مصرف ته اړتیا لري. په هرحال د صفر په اساس بودیجه جوړونه د دولتي بنسټونو د آرمانونو په فن باندې شهرت لري(۲:۱۳٦).

البته د یادونې وړده چې که څه هم د صفر په اساس بودیجه حوړونه په بهتره توگه د

بودیجې د لومړیتوبونو د تعین او د بنسټونو موثریت د پورته تللو باعث کیږي، د دې باعث کیږي چې زیات دفتري کارونه تر سره شي او احتمالاً د مدیرانو او افرادو روحیه ضعیفه کړي؛ په همدې دلیل ده چې په اوسني وخت کې نسبت له بودیجه جوړونې څخه مخکې کلونو نه استفاده کیږي. په دې وروستیو کې په افغانستان کې ولایتي بودیجه او د برنامې په اساس بودیحه هم تر تطبیق لاندې نیول شویده، چې په دې وروستیو فصلونو کې د دې دوه ډوله بودیجې په اړه بحث کیږي.

لنډیز

کله چې د تېرکال په بودیجه باندې په یو مشخص کود یا مجموعی مصارفو باندې یو مقدار ور زیات شي، د زیا تېدونکي بودیجې په نامه یادیږي. زیاتېدونکي بودیجه د دې لپاره رامنځ ته شویده، چې د کلنۍ بودیجې د سترې کوونکو او ستونزو څخه د ډک کار مخنیوی شوی وي. د بودیجوي کال لپاره انفلاسیون او د قیمتونو د تعدیل څخه لاسته راغلو تغیراتو د براورد او د کمي او کیفي عملیاتو پراختیا په هغه باندې ور اضافه کیږي او ځینې وخت نوي دنده یا کار هغه دستګاه ته سپارل کیږي، چې په بعدي کال کې ټولې بودیجې ته لاسرسی لري. نوموړی روش د تېرکال په ارقامو پورې تړلی دی، په دې روش کې د تېرکال د تاثیراتو د بررسۍ ارزیابي تعدیل کیږي. د صفر په اساس د بودیجې مفکوره د لومړي ځل لپاره د (R .E. Hilton) په واسطه منځ ته رغله او د امریکا په متحده ایالاتو کې په ۱۹۶۳ کال کې د هغه هېواد د ذراعت په وزارت کې د برنامې د طرح او بودیجه جوړونې د یو نوي سیستم (Planning programming and budgeting system) په حیث معرفي شو. د بودیجې تخصیص د مصارفو یا ګټې د ملحوظاتو او یا پایلې په اساس صورت نیسي. د بودیجې تخصیص شوی مقدار یو تېر شوي فعالیت په پام کې نه نیول کیږي، یا په بل عبارت سره هر فعالیت له هېڅ یا صفر څخه په هر کال کې پیل کیږي. دا ډول بودیجه د بودیجه جوړونې له ټولو اشکالو څخه په بهتره شکل په ډېره موثره توګه بودیجې ته له ارزیابۍ سره ارتباط ور کوي. د دې په خاطر چې هر لومړیتوب د نیول شوو تصامیمو د بررسۍ او په مفصل ډول څرګندول د دویم ځلې تحلیل غوښتونکی دی. د صفر په اساس په بودیجه جوړونه کې چې د زیاتېدونکي بودیجې په مقابل کې قرار لري، د بودیجې تعدیل د جاري کال او بودیجوي کال په تفاووت باندې متمرکز دی نو بناً د مصارفو او تیرو فعالیتونو په اړه معلومات په راتلونکي کال کې د برنامې د تغیر د اندازې د بررسي کولو لپاره په کار نه وړل کیږي، البته د یادونې وړ ده چې د صفر په اساس بودیجه جوړونه کې زیات دفتري کارونه تر سره شي او احتمالاً د افرادو او مدیرانو روحیه کمزوري کوي. په همدې دلیل ده چې د صفر په اساس له بودیجه جوړونې څخه د تېرو کالونو په نسبت اوس لږه استفاده کیږي.

پوښتنې

۱. د بودیجې جوړونې لپاره کوم رروشونه شتون لري؟
۲. زیاتېدونکي بودیجه تعریف کړئ.
۳. د سطح ساتل په زیاتېدونکي بودیجه کې څه افاده کوي؟
٤. د زیاتېدونکي بودیجې جوړونې روش څه ډول یو میتود دی او کومې طریقې تعقیبوي؟
٥. د زیاتېدونکي بودیجه جوړونې ګټې او تاوانونه ستاسې له لیدلوري څخه کوم دی؟
٦. د صفر په اساس د بودیجې مفکوره د لومړي ځل لپاره چېرې او څه ډول معرفي شوه؟
۷. د صفر په اساس بودیجه جوړونې روش د بودیجه جوړونې کوم ډول روش دی؟
۸. د صفر په اساس د بودیجه جوړونې ګټې او زیانونه بیان کړئ.

مأخذونه

۱. ابراهیمی، دکتر مهدی و فرجوند، ا سفندیا (۱۳۹۱). اصول تهیه و تنظیم کنترول بودیجه، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت). تهران.
۲. امیرخانی، طبیه و دکتر آذر، عادل. (۱۳۹۱). بودیجه ریزی عمومی نهاد های بودیجه ریزی و بودیجه محلی.

شپږم څپرکی

د بودیجې مراحل

د بودیجې مراحل د بودیجې د دوران په نامه هم یادیږي، په هغو هېوادونو کې چې د دولت د درې ګونو قواؤ (اجرائیه، مقننه او قضایه) په اساس جوړوي، د بودیجې جوړونې پروسه یا دبودیجې سایکل(دوران) له څلورو مرحلو څخه جوړ شوی وي، چې دا مراحل عبارت دي له: د بودیجې ترتیب، د بودیجې تصویب، د بودیجې اجرأ او د بودیحې کنترول.

شکل (۷–۱): **د بودیجې مراحل**

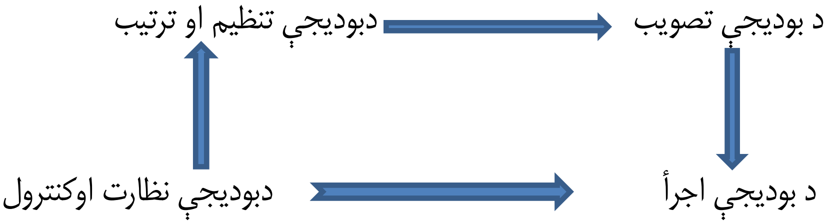

د بودیجې څلورګونې مراحل په هر هېواد کې د اقتصادي او ټولنیز نظام په څنګ کې شتون لري، اما د شکل او محتویاتو له مخې طبعاً له یو هېواد تر بل هېواد پورې تفاوت لري، چې اوس په لنډه توګه د هرې مرحلې څخه بحث صورت نیسي.

د بودیجې ترتیب:

د بودیجې ترتیب د بودیجې لومړۍ مرحله ده او د بودیجې د پروسې تر ټولوفني برخه تشکیلوي، چې په تهیه، ارزیابۍ او د بودیجوي اطلاعاتو طبقه بندۍ او دهغې وړاندې کولو پورې اړوند معلومات او د مربوطه قوانینو او مقرراتو رعایت پکې شامل دی، چې د بودیجې دا ترتیب له یوه لوري په راتلونکي کې د عوایدو د انکشاف د تخمین په اساس بنسټ ګذاري شوی او له بل لوري د دولت د راتلونکو مصارفو په حدودوکې د مالي سیاستمدارانو نظر شامل شوی دی. د ټولو هېوادونو په قوانینو کې د بودیجې د تهیې او ترتیب دنده عموماً د اجرأئیه قوې یا د دولت دنده ده، د افغانستان د اساسي قانون څلورم فصل ۷۵ ماده څلورم بند کې د افغانستان د اسلامي جمهوریت د حکومت د صلاحیتونو په اړوند داسې راغلي دي " د بودیجې ترتیب د دولت د مالي وضعې تنظیم او د عامه شتمنیو ساتنه او د بودیجې د ترتیب او تقاضا د طرزالعمل صلاحیت د مالي چارو او عامه مصارفو د اداري قانون د ۲۹ مادې د لومړي بند

مطابق د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت د ماليې وزارت له دندو څخه دی″ اړین د ستورالعملونه او ضمیمې د ماليې وزارت د بودیجې د عمومي ریاست له لارې تهیه او د کال په نیمایي کې اجرائیوي ارګانونو ته لیږدول کیږي. د بودیجې د هغې برخې اجرأیوي دستورالعملونو او لارو په تعقیب اړوند وزارت د هغه په اړه تصمیم نیسي، همدارنګه اجرایوي ارګانونه د محلي ارګانونو یعنې ولایاتو د عادي اوا نکشافي بودیجې په تهیه او تنظیم لاس پورې کوي. د بودیجې ترتیب په داسې ډول صورت نیسي، چې د مالي احتیاج تثبیت په عمومي توګه د ټیټو مقاماتو له لوري د لوړو مقاماتو په لوري صورت نیسي. د وزارتي پرنسیب په اساس د بودیجې په ترتیب کې چې په اکثره هېوادونو کې د هغه له جملې په افغانستان کې هم معمول دی، د وزارتخانو یا مستقلو موئسستاتو د اړینو مصارفو اندازه د ټیټو ذیصلاح مقاماتو له لوري ټاکل کیږي او د هغه په تعقیب د مصارفو دغه وړاندیز د اصلاحاتو په موخه لوړو مقاماتو ته سپارل کیږي. د وزارت خانو او مستقلو مؤسساتو ټول وړاندیزونه البته د مصارفو په اړوند ماليې وزارت ته لیږل کیږي. باید یادونه وکړو چې د بودیجې په اړوند تصمیم په مالي توان پورې اړه لري، چې دغه مالي توان له یو هېودا څخه تر بل هېواد پورې تو پیر لري. څرنګه چې په عمومي توګه د راتلونکو مصارفو په اړه د وزارتخانو وړاندیزونه په معمولي توګه نظر پیش بیني شویو عوایدوته زیات وي؛ پدې اساس د دې لپاره چې د بودیجې د توازن اصل برقرار شوی وي، د ماليې وزیر د وزارتخانو په وړاندیزونو کې کموالی را ولي.څرنګه چې د مصارفو د کموالي په صورت کې د سیاسي شخړو او کش مکشونو امکان پیداکیږي، نو د دې لپاره چې د دا ډول پېښنو څخه مخنیوی شوی وي، نو د ماليې وزیر دغه تنقیص(کموالی) په ټولو وزارتخانو باندې په خطي شکل د یوې فیصدۍ په اساس واردوي وروسته د ماليې وزیر نوموړې طرحه کابینې ته وړاندې کوي، تر څو د هغې په اړه خپل نظر څرګند او بالأخره مقننه قوې ته یې وړاندې کوي. د هغه نفوذ په علت چې مقننه قوه یې د بودیجې په عملیه باندې لري اړینه ده ترڅو دلویو پروژو لپاره ګڼ امکانات انتخاب او وړاندیز کړي، تر څو د دغو ګڼو امکاناتو د مقایسې په واسطه او د هغوی څخه د بهترین او مساعد امکان انتخاب نظر د هېواد اقتصادي او مالي شرایطو ته پدې اړه معقول تصمیم نیول شوی وي، په د ې معنا چې تر لاسه شوي مجموعي مصارف کېدای شي، چې نظر د راتلونکي بودیجوي کال حقیقي او واقعي مصارفو ته کم یا زیات وي. په هغه صورت کې چې براورد شوي مصارف نظر د راتلونکي بودیجوي کال واقعي او حقیقي مصارفو ته زیات وي، په دې صورت کې دغه زیات مصارف د راتلونکي بودیجوي کال په جریان کې د قانوني لوایحو او مقرراتو په واسطه چې دا لوایح او مقررات د یوه هېواد څخه بل هېواد ته د

شکل او محتویاتو په لحاظ تو پیر لري، نورو مصرفي اقلامو ته انتقالیږي او له هغه ځخه ګټه اخیستل کیږي، ترڅو په دې ترتیب سره له یوه اړخه د بودیجې مصرفي اقلام تمویلیږي او له بله اړخه په یوه بودیجوي دوره کې د دولت د مالي وسایلو له راکد پاتې کېدلو څخه مخنیوی کیږي، په هغه صورت کې چې براورده شوي مصارف د پورتني حالت برعکس له حقیقي مصارفو څخه لږ وي، په دې صورت کې یوه سلسله مالي ستونزې رامنځ ته کیږي. دغه ډول براورد چې مصارف پکې له حقیقي مصارفو څخه لږوي، د دوه ډوله عواملو په اساس را منځ ته کیږي، چې لومړی ډول یې اشتباهي جنبه لري، چې په دې کې په راتلونکي مالي کال کې د مصارفو د انکشاف نادرست تخمین، د موجوده مصارفو په اړوند د مؤثقو احصایوي ارقامو نشتوالی او بالأخره د مصارفو د پیش بیني کوونکو عدم لیاقت او نور شاملېدی شي. نظر واقعي مصارفو ته په قصدي توګه د مصارفو د ټیټ براورد(اندازه کول) کولو علت دا دی چې، تر څو مقننه قوې ته وړاندې شوې پروژې په اسانۍ سره د پارلمان لخوا و منل شي، دا ډول براورد په ځانګړي ډول هغه وخت موثر او ځانته عملي جنبه غوره کولای شي، چې نا کافي وسایل په لاس کې وي، چې په دې صورت کې د پروژې د تمام شد مصارف لږ معلومیږي او د هغه د قبولۍ امکان زیاتیږي. ځرنګه چې په دې طریقې سره د پروژې د مالي احتیاجاتو لویې برخې ته ځواب ویل کیږي او د دې پربنا پروژه نا تکمیل پاتې کیږي او د هغه پاتې برخه د وروستۍ اضافي تقاضا په واسطه بشپړیږي. وروسته له پورتنیو توضیحاتو څخه د بودیجې د مصارفو په اړوند اوس لیدل کیږي، چې د بودیجې په بل طرف یعنې د بودیجې د عوایدو په براورد کې کومې ستونزې رامنځ ته کېدای شي. د بودیجې د عوایدو براورد نسبت د بودیجې د مصارفو براورد ته زیاتې ستونزې لري، په دې معنی چې د دولت عواید د راتلونکو اقتصادي او مالي شرایطو تابع وي، نو په همدې اساس د هغه دقیقه او درسته پیش بیني امکان نه لري، مثلاً د دولت هغه عواید چې دولت یې د غیر مستقیمو مالیاتو له لارې لاس ته راوړي؛ په دې پورې اړه لري، چې په راتلونکې کومه اندازه شیان وارد او صادریږي، چې دولت له هغه څخه صادراتي او وارداتي ګمرکي محصول تر لاسه کوي او یا په کومه اندازه داخلي شیان چې د خرڅلاؤ په دوران کې د مالیاتو تابع دي مستهلکین خریداري کوي، چې د هغوی تخمین د دولت په مجموعي عوایدو کې طبعاً نظر واقعي عوایدو ته توپیرونه نبیي.د مستقیمو مالیاتو په صورت کې یوازې د هغوی یوه برخه دقیقه تثبیت کېدلی شي، مثلاً په ځمکو مالیات، د ازادو کارونو په عایداتو مالیات، په مفادو مالیات، په مؤسساتو مالیات، د منقولو دارایګانو په مفادو مالیات(مثلاً د بیه لرونکو پاڼو او اسهامو په ګټه یا مفادو مالیات) او نورپه لاس راځي او د بازار د شرایطو او راتلونکې اقتصادي

وضعې تابع دي او د هغوی د قیق تثبیت نا ممکن دی، د پورتنیو ستونزو په اساس د عوایدو براورد یواځې په تخمین باندې استوار کېدی شي.د بودیجې د عوایدو په براورد کې معمولاً له هغو طریقو څخه استفاده کیږي، چې مخکې په شپږم فصل کې په مفصل ډول ذکر شوي (۲۳:۱).

دبویجې تصویب

د زیاتره هېوادونو اساسي قوانینو ته په پام د بودیجې تصویب د زیاتره هېوادونو د مقننه قوې له دندو او صلاحیتونو څخه دی. په هغه هېوادونو کې چې د ځینو استثنأیي پېښو په اساس د مقننه قوې دنده په موقته توگه د اجرأئیه قوې رئیس ته انتقال شوې وي؛ د مقننه قوې په وکالت بودیجه تصویبیږي. لیدل کیږي چې داجرأئیه قوې یا بل ذیصلاح مقام په وسیله د بودیجې تصویب په یوه سیاسي او موقته وضع کې نیول کیږي او نن ورځ د نړۍ په زیاتره هېوادونو کې د بودیجې د تصویب اساسي او دایمي مرجع مقننه قوه ده.په دیمو کراتیکو هېوادونو کې مقننه قوه له یوه یا دوو مجلسونو څخه ترکیب شوې وي. په یو مجلسي سیستم کې د تصویب وحدت حکم فرما وي او واحد مجلس بودیجه تصویبوي، په دوه مجلسي سیستم د بودیجې د تصویب صلاحیت نظر هېوادونو ته توپیر کوي، مثلاً په انگلستان کې د بودیجې د تصویب صلاحیت د نماینده گانو یا عوامو مجلس پورې اړه لري، په داسې حال کې چې د شمالي امریکا په هېوادونو کې د بودیجې په تصویب کې د سنا مجلس زیات صلاحیت لري. په فرانسه کې د هغه یو ترکیبي یا مختلط شکل موجود دی، په دې معنی چې د بودیجې تصویب د نماینده گانو په مجلس پورې اړه لري، اما د سنا مجلس هم په لږ یا زیاته اندازه په مالي مسایلو کې مداخله کوي او په بودیجه باندې تاثیر واردوي.د مقننه قوې دقیقه مشوره او مباحثه د بودیجې په اړوند په عمومي توگه هغه وخت صورت نیسي چې مخکې له هغه څخه د مالي امورو کمیسیون، چې په مالي موضوعاتو باندې دپوهو خلکوڅخه جوړ وي، بودیجه یې بررسي کړې وي او د هغې په اړه یې نظر ورکړی وي، څرنگه چې د دغې مالي چارې په کمیسیون کې معمولاً د مقننه قوې داسې غړي غړیتوب لري، چې تر ډېره حده په مالي موضاعاتو پوهیږي، نو د دې په بناء د اړتیا په صورت کې د بحث وړ موضوعات د هغو مقاماتو سره یو ځای تر بررسۍ لاندې نیسي، چې نوموړی پلان یې طرحه کړی وي، ځکه نوموړی کمیسیون په دې موضوعاتو پوهیږي او پکې داخل وي او له بله اړخه موضوعات په دقیق ډول بررسي کوي، د دې پربناء د دغه کمیسیون نظریات او وړاندیزونه د مقننه قوې تصا میم تر ډېره حده تر تاثیر لاندې راولي ؛ په د ې معنی چې د کمیسیون نظریه دمقننه قوې په تصمیم کې مهم او

ټاکونکی رول لري. په وروستي پړاو کې د مقننه قوې په واسطه بودیجه تثبیت کیږي او په دې ترتیب سره بودیجه قانوني قدرت ترلاسه کوي. که چیرې د بودیجوي دورې په منځ کې اضافي مصارفو ته اړتیا پیښه شي؛ په دې صورت کې دغه اضافي مصارف د پورونو د اخیستلو له لارې تمویل کېدای شي، چې د هغوی طی مراتب هم د بودیجې په شان د مقننه قوې د مشورې او نظر تابع وي. په افغانستان کې د بودیجې تصویب داسې دی، چې د حکومت د استازي(مالیې وزیر) له لوري څخه پارلمان په علني جلسه کې د بودیجې د لایحې له وړاندې کولو وروسته د بودیجې لایحه د پارلمان د بودیجې کمیسیون ته د رسېدلو لپاره ارجاع کیږي. د بودیجې ټول موارد په نوموړي کمیسیون کې تر بررسۍ لاندې نیول کیږي، وروسته له اړینو تعدیلاتو او تغیراتو څخه بودیجه رایو ته اېښودل کیږي.د ولسي جرګې له تائید او تصویب وروسته د پارلماني چارو وزارت په واسطه حکومت ته لیږل کیږي او د جمهور رئیس په واسطه تو شیح کیږي او دنورو قوانینو په شان د اجراء قابلیت مومي. د هېواد د اساسي قانون د ۹۰ مادې د دریم بند مطابق د دولتي بودیجې تصویب او د پور د اخیستلو یا ورکړې اجازه د هېواد د ملي شورا له دندو څخه ده. همدارنګه د اساسي قانون په ۹۸ ماده کې د بودیجې په تړاو داسې بیان شویدی: (۲) " د دولت بودیجه او د حکومت انکشافي برنامې(پروګرامونه) د مشرانو جرګې له لارې د هغه د مشورتي نظریې سره یوځای ولسي جرګې ته وړاندې کیږي د ولسي جرګې تصمیم مشرانو جرګې ته د بودیجې د وړاندې کولو پرته، وروسته د جمهور رئیس له تو شیح څخه نافذ شمېرل کیږي که چیرې د ځینو عواملو په اساس د بودیجې تصویب مخکې د مالي کال له پیل څخه صورت ونه نیسي، د نوې بودیجې تر تصویب پورې د تېر کال بودیجه تطبیق کیږي. ولسي جرګه نه شي کولی چې د بودیجې تصویب تر یوې میاشتې زیات او د پور اخیستلو اجازه چې په بودیجه کې شامل نه وي له ۱۵ ورځو څخه زیات و ځنډوي، که چیرې ولسي جرګه پدې وخت کې د پور د اخیستلو یا ورکړې په تړاو د وړاندیزونو په اړه تصمیم ونه نیسي، وړاندیز تصویب شمېرل کیږي"

شکل په افغانستان کې د بودیجې د تصویب مراحل

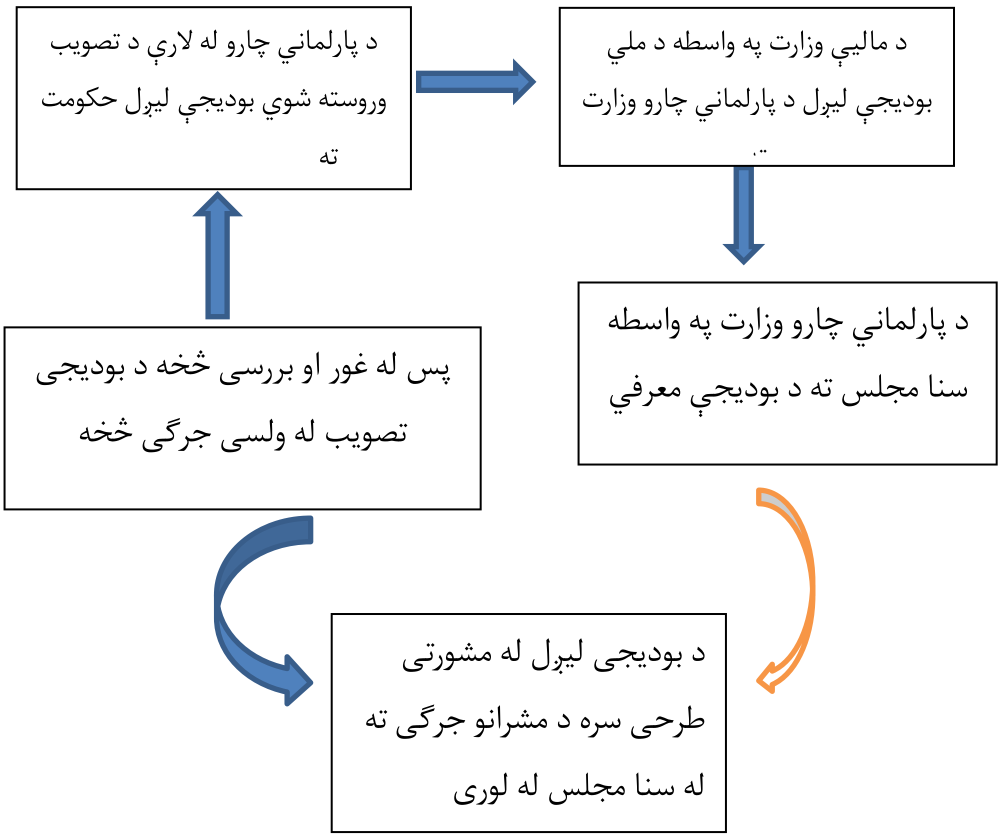

د بودیجې اجرأ

وروسته له تصویب څخه بودیجه قانوني حیثیت پیداکوي او د اجرأ وړ ګڼل کیږي. د بودیجې اجرأ د بودیجې په پروسه کې اساسي مرحله ده او د دولت د توان او عدم توان او په ځانګړې ډول اجرأئیه قوې او اقتصادي، ټولنیز او سیاسي اهدافو او هیلو په تحقق کې مهم رول لري. د بودیجې د اجرأ څخه موخه عمومي مقاصدو او اهدافو ته د رسیدو په منظور د عوایدو په اصولو پورې د بودیجې اړوند مراحل او د هغې نور تامین کوونکې منابع او دهغې مصرف دی. عموماً اجرائیه قوه د بودیجې د تطبیق مسئولیت په غاړه لري، چې د هغه په رأس کې جمهور رئیس یا لومړی وزیر ځای لري. د بودیجې په اجرأ کې دولت دوې مهمې او بنستیزې دندې لري، په دې معنی چې له یوه اړخه دمقننه قوې د تصمیم د سرته رسولو او له بله اړخه دا دنده لري ترڅو د بودیجې په اجرأ کې اقتصادي او د سپما پرنسیپونه مراعات کړي.

سپما د اسلام له نظره د بشري طرزالعمل (کړنلارې) له عمومي بنسټونو څخه ده، چې باید د ژوند په ټولو چارو کې هغه که فردي معاملات وي یا ټولنیز او یا هم دولتي چارې وي، باید په جدي ډول رعایت شي.سپما دا مفهوم افاده کوي چې انسان باید د هر ډول معاملې په اړه داسې یو روش غوره کړي چې دافراط او تفریط او یا هم اصراف او امساک تر منځ قرار ولري، ځکه دواړه پورتني حالتونه د اسلام له نظره مردود ګڼل شویدي. اسراف په عمومي توګه دا مانا افاده کوي، چې انسان خپل په لاس کې شته وسایل په غیر ضروري او بېهوده لارو کې او پرته له غور او فکر څخه په بې باکه ډول مصرف کړي. د اصراف او امساک فلسفه د اسلام له نظره داده چې اصراف انسان د نفس د حق له آزادۍ یعنې د بدني او حیاتي اړتیاؤ له پوره کولو څخه لیرې ساتي او له بله اړخه یې له خپلو هم نوعو سره له مرستې یا معنوي فضایلو څخه محروموي. څرنګه چې لومړۍ دنده یوه حقوقي دنده ده نو پدې اساس د دویمې دندې په اړه داسې ویلی شو، چې د اقتصادیت او سپما پرنسیب د بودیجې په اجرأ کې هغه وخت رعایت کېدای شي، چې د خصوصي اقتصاد تخنیکي، اقتصادي، سازماني او رهبري کوونکي پرابلمونه د دولت په مالي اقتصاد باندې تطبیق شي، تر څو د هغه په واسطه د زیات مؤثریت شرایط اماده شي. د بودیجې د قانون له ابلاغ څخه وروسته، د بودیجې د اجرا مقدمات د دولت او اجرایوي ارګانونو په وسیله برابریږي. دغه اقدامات عبارت دي له(۲۵:۱) .

١. د بودیجې ابلاغ
٢. د طرحو او فعالیتونو مبادله او موافقت پاڼې
٣. د اعتبار تخصیص

د بودیجې ابلاغ:

د بودیجې لایحه د پارلمان له تصویب څخه وروسته ځانته قانوني بڼه غوره کوي، د تطبیق په موخه جمهور رئیس یې اجرأئیه قوې ته ابلاغوي. ابلاغ هغه چاره ده چې د ټولو قوانینو په اړوند تر سره کیږي، په دې معنی چې هر قانون د هغه له جملې څخه د بودیجې قانون وروسته له تصویب څخه دولت ته ابلاغ کیږي دولت د هرې وزارتخانې او اجرأیوي دستګاه اعتبارات ابلاغوي تر هغه وخته پورې چې قانون د دولت له لارې اجرأیي ارګانونو ته ابلاغ نه شي، د اجرأ وړ نه دی. نو د قانون په اساس د هر ارګان بودیجه د جاري او انکشافي اعتباراتو په تفکیک سره د برنامو په چوکاټ کې د عمراني او انکشافي اعتباراتو په اساس د هرې برنامې په تفکیک سره ابلاغیږي.

د طرحو او فعالیتونو مبادله او موافقت پاڼې:

د هغو دستګاؤ د اعتباراتو ابلاغ چې د هېواد په ملي بودیجه کې تصویب شوي دي، یواځې پولي ارقام د برنامو یا د مصارفو د فصل او یا ردیفونو په چوکاټ کې څرګندوي. موافقت پاڼې هغه مالي سند دی، چې په هغه کې اجرأیوي ارګانونه تعهد کوي چې په هغه کې د موجودو عملیاتو شرحه به رعایت کوي هره دستګاه د موافقت پاڼو د مالي مفادو په رعایت او اجرأ باندې مکلفه ده، داسې چې:

الف: جاري اعتبارات دهرې برنامې د مصوب اعتبار له حد او مصوبو مصارفو له موادو څخه تجاوز ونه کړي.

ب: د هرې پروژې عمراني او انکشافي اعتبارات، په هغو کې د تصویب شوو اعتباراتو له حد څخه تجاوز ونه کړي او د مصرف ورکړه د هرې طرحې د مصرف د موادو د اعتباراتو په حد کې وي.

ج: بل هر ډول مالي تعهد د موافقت پاڼې په متن کې مبادله شوی وي.

د برنامو فني عملیاتي کنترول د اجرائیوي ارګانونو په غاړه دی، لیکن د بودیجې ریاست کولی شي، چې د برنامو او پروژو د عمراني او انکشافي عملیاتو څخه نظارتي لیدنې وکړي او د اعتبار د تخصیص عامل په وسیله نطارت او کنترول وکړي.

تخصیص(اعتبار)

د هېواد په ملي بودیجه کې پیش بیني شوي عواید د کال په اوږدو کې په تدریج سره وصول او مصارف هم وخت، فصل او نورو عواملو ته په پام سره په ۱۲میاشتو کې تأدیه کیږي. په پروژوار ډول یا په مشخصو زماني دورو کې(درې میاشتې، څلور میاشتې، شپږ میاشتې) د کلنۍ منظورې شوې بودیجې د اعتباراتو له مبالغو څخه د استفادې تجویز له تخصیص څخه عبارت دی.د هر هېواد د بودیجې زماني دوره معمولاً یو کال ده او دعوایدو او مصارفو پیش بیني د یو کال لپاره صورت نیسي، خو دغه لاسته راوړنې او ورکړې په مساوي توګه نه ویشل کیږي. د کال په مختلفو میاشتو کې د کلنۍ منظورې شوې بودیجې معادل عواید او مصارف وصول(تر لاسه کیږي) او په مصرف نه رسیږي، بلکه دغه وصولي(لاسته راوړنې) او ورکړې د موضوع له نظره تفاوت لري، یعنې باورلري چې تخصیص د نظارت او کنترول له وسایلو څخه دی او د هغه شتون اړین او د عوایدو او مصارفو ترمنځ د تعادل لپاره تخصیص ته اړتیا ده. په افغانستان کې تخصیص په ربعوار شکل صادریږي، چې په دې اساس هره مالي دوره(یوکال) په څلورو ربعو ویشل کیږي.

شکل د بودیجې اجرأیوي دوران

د بودیجې کنترول:

ټول هغه اهداف چې دولت یې تعقیبوي، د مالي نقطې نظره د دولت په بودیجه کې انعکاس کوي. د بودیجې عمومي اهداف چې سیاسي، اقتصادي، ټولنیز او نور اهداف پکې شامل دي، هغه وخت لاسته راتلای شي، چې بودیجه په پیش بیني شوې بڼه او په درست ډول تطبیق شوې وي. د بودیجې په اجرأ کې مهم او اساسي عامل له دقیق کنترول او نظارت څخه عبارت دی. د کنترول د سازمانونو له نظره اداري کنترول، پارلماني کنترول او قضأیي کنترول د تفکیک وړ دی(۱:۲۷).

د بودیجې اداري کنترول:

اداري کنترول یو مقدماتي کنترول دی او د بودیجې د اجرا په منځ کې صورت نیسي. دا ډول کنترول د چارو د مسئولینو تصمیمونه د مصارفو د اجراء پر وخت نظارت کوي. د وزارتخانو یا مستقلو اداراتو په داخل کې کنترولوونکي سازمانونه معمولاً د مالیې په وزارت پورې اړه لري، چې د دولت ټول مصارف مخکې له پرداخت څخه په اداري ډول کنترولیږي، یا اداري کنترول

ور څخه صورت نیسي. د دې عمده او اساسي دلیل چې ولې کنترولوونکي سازمانونه یا دوایر په وزارتخانو او مستقلو موئسساتو کې د مالیې وزارت تر اغېز لاندې دي، دا دی چې که چېرې کنترولوونکي سازمانونه په هغو وزارتخانو او مستقلو دوایرو پورې مربوط وای، چې په هغه کې کار کوي، نو کنترول به په واقعي ډول نه تر سره کېدی، ځکه په هغه صورت کې کنترولوونکي دوایر د اداري سلسله مراتبو له نگاه څخه د اړوندو وزارتخانو تابع وي، نو په دې صورت کې به دوی مجبور وي چې د لوړو مقاماتو د اوامرو او سلسله مراتبو پیروي وکړي، چې په دې صورت کې طبعاً په درست ډول کنترول امکان نه لري، په داسې حال کې چې د کنترولوونکو دوایرو تړاو د مالیې په وزارت پورې چې آمر یې د مالیې وزیر دی او په دې صورت کې د هغو وزارتخانو او مستقلو دوایرو په اطاعت مکلف نه دي چې دوی په هغوی کې کار کوي. نو په دې توگه کولای شي چې یو درست او سم کنترول تر سره کړي.دا ډول تشکیلات په افغانستان کې هم شتون لري، په دې معنی چې په وزارت خانو او مستقلو دوایرو کې ټولې کنترولوونکې څانگې د مالیې وزارت تابع دي. اداري کنترول لاندې ساحې احتوا کوي(رانغاړي).

۱. **د کسې(نغدې) کنترول او حسابي کنترول**:په دې صورت کې حسابي اوعددي صحت(درستوالی)تر کنترول لاندې نیول کیږي، ترڅو په اعدادو کې له غلطیو او جعل کاریو څخه مخنیوی وشي.
۲. **قانوني کنترول**:په دې صورت کې د اداري طرزالعمل مطابقت د هېواد د قوانینو او دساتیرو سره تر کنترول لاندې نیول کیږي، ترڅو د هغه په واسطه و پوهېږو چې آیا حواله جات د قانوني مقرراتو مطابق اجرأ شوي دي او که نه؟
۳. **د حواله جاتو کنترول**: په دې ځای کې لیدل کیږي، چې آیا حواله شوي مبلغ د هماغه فصل او مادې له تخصیص یا اعتبار سره مربوط دی او که نه؟ پدې سربېره د حواله جاتو په کنترول کې لیدل کیږي، چې آیا حواله شوی مبلغ خو به له هغو حدودو څخه تجاوز نه کوي؛ کوم چې په بودیجه کې ټاکل شویدي .
٤. **د مصارفو د پرداخت کنترول**: دا د مصارفو په اجراء کې د اداري کنترول وروستۍ مرحله تشکیلوي.

قضایي کنترول:

دا ډول کنترول معمولاً په هر هېواد کې توپیر لري او د یو ځانگړي ارگان په واسطه صورت نیسي. زموږ په هېواد کې د مالیې وزارت د ټولو وزارتونو، کمیسیونونو، مؤسساتو، دولتي شرکتونو او نورو دستگاؤ چې په یو ډول نه یو ډول د هېواد له بودیجې څخه استفاده کوي، په داسې

ډول چې قانون ټاکلي وي رسیدګې کوي. د مالیې وزارت اړوند مدارک او اسناد د قانون مطابق جمع آوري کوي او د کالنی بودیجې راپور د خپلو نظریاتو سره یوځای پارلمان ته سپاري.د مالیې وزارت په حقیقت کې د محاسبې ځانګه ده او د وجوهاتو په اداره کې رول نه لري او دغه حسابات د دولت د حساباتو له لوري، چې په افغانستان بانک کې موجود دي صورت نیسي. کله چې د بودیجې جوړونې اصلاحات د برنامې په اساس معرفي شول، د مالیې وزارت له هغه وزارتونو څخه غوښتنه وکړه، چې د برنامې په اساس بودیجې جوړونې اصلاحاتو په پروسه کې شامل نه وو، تر څو د خپلو اجرأتو راپور د برنامې او اجرأتو د شاخص په اساس وړاندې کړي، چې دا خپله د مالیې وزارت په واسطه یو ډول نظارت دی. وزارتونه مکلف دي، چې دخپلې عادي او انکشافي بودیجې را پور په ربعوار ډول مالیې وزارت ته تسلیم کړي او عمده لاسته راوړنې او د اطلاعاتو انکشافات د مالیې وزارت په لاسرسي کې ورکړي.

د بودیجې پارلماني کنترول:

څرنګه چې مقننه قوه د بودیجې په تصویب سره د بودیجې د عوایدو او مصارفو حدود ټاکي، پدې اساس د مالي کال په پای کې د اجرائیه قوې د طرزالعمل یا عملیاتو پایلې د عوایدو او مصارفو د پلان د عملي کولو له نظره عملي کوي. د وخت او زمان له مخې د اداري او پارلماني کنترول ترمنځ تو پیر دادی، چې اداري کنترول د بودیجې د اجراء د جریان په منځ کې او پارلماني کنترول د بودیجوي کال په پای کې صورت نیسي. څرګنده ده چې قانونګذار خپل ځان د منظورې شوې بودیجې په نظارت او کنترول باندې مکلف ګڼي. دغه کنترول د بودیجې د اجراء په جریان او مالي کال له پای ته رسیدو وروسته ترسره کوي. د ملت استازي حق لري چې د دولتي د ستګاؤ د چارو په اداره او د دولت د پرداختنونو د څرانګوالي او د بیت المال له وجوهاتو(فنډ) څخه په استفادې په دایمي توګه نظارت وکړي، او د قوانینو او مقرراتو څخه سرغړونې د کشف په صورت کې له دولتي مسئولینو څخه پوښتنه وکړي یایې استیضاح کړي.پارلماني کنترول د مالي کال په پای کې د رسیدګی او بودیجې د تفریق لایحې له لارې پلی کړي. په دې ترتیب سره په بودیجه باندې نظارت په داخلي او خارجې ډولونو باندې هم وېشلی شو، چې داخلي نظارت د قضایي او اداري نظارت په واسطه پلی کیږي او بهرنی نظارت د پارلمان په واسطه د جلا راپور او نورو مواردو له لارې پلی کېدی شي.

د مؤثرې بودیجې جوړونې اصول او د بودیجې د ترتیب خلاصه

د مالي منابعو تخصیص د دولت د ستراتیژیکو لومړیتوبونو، د هغه له جملې څخه د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژي منځ مهاله مالي چوکاټ او خلکو د غوښتنو په نظر کې

نیولو سره صورت نیسي.

د بودیجې د تخصیصاتو د اولویت بندۍ معیارونه

* د حکومت پالیسي
* مخکې د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژي(A N D S) او فعلاً د لومړیتوب(اولویت) لرونکي برنامې پروګرامونه
* د وزارتونو انکشافي پلانونه
* د بودیجې سقف(نصاب)
* په تېرو کلونو کې د وزارتونو مصرفي ظرفیت
* د هېوادونو/تمویلوونکو مؤسساتو لومړیتوبونه
* نړیوالې معاهدې او موافقت پاڼې
* د داخلي عوایدو اندازه

په بودیجه کې د مالیې وزارت رول

* د مالیې وزارت د کال په جریان کې د بودیجې په مختلفو مراحلو باندې کارکوي.
* د بودیجوي سقفونو(نصابونو یا اندازو) تعین او د بودیجې اولویت بندي له داخلي او خارجي منابعو څخه د بودیجې د تمویلي منابعو تدارک .
* د بودیجې د مسودې تدوین او کابینې او پارلمان ته د هغه وړاندې کول.
* د ټولو اجرأیوي ارګانونو په استازیتوب د پارلمان په غونډو کې اشتراک.
* د تأدیاتو او مصارفو کنترول او د بودیجې راپور ورکونه.
* د مالي او بودیجوي فعالیتونو د بهتر والي په خاطر د لازمو اصلاحاتو معرفي ا وتطبیق.

په بودیجه کې د نورو وزارتونو رول

* د (۱) یو شمېر متحدالمال د مالیې وزارت بودیجوي واحدونو ته او د وزارتونو د کار پیل.
* خپله د وزارت د ستراتیژۍ لومړیتوب لرونکو برنامو او ولایتي اړتیاوو په پام کې نیولو سره د بودیجوي وړاندیزونو اولویت بندي.
* د پروژې د اسنادو تر تیب او د پروژو د تمویل په موخه له مالیې وزارت سره د اړیکو ټینګول.
* د بودیجې په استماعیه غونډوکې اشتراک.
* د بودیجې د مصرف تطبیق او راپور ورکونه.
* بودیجوي واحدونو ته د مالیې وزارت د دویمې شمېرې متحدالمال له لیږدولو ورسته د وړاندیز

شوو پروژو د اړتیاوو مشرح تر تیب.

د بودیجې د تدوین مراحل

* اړونده وزارتونه او ادارات باید د مالیې وزارت د لارښوونې مطابق د خپل راتلونکي کال عادي او انکشافي بودیجې ترتیب کړي او د مراحلو بشپړولو لپاره یې مالیې وزارت ته ولیږي.
* د مالیې وزارت د بودیجې متحدالمال وزارتونو او اداراتو ته لیږي.
* انکشافي پروژې د تائید لپاره اقتصاد وزارت ته لیږي.
* د وزارتونو او ارگانونو بودیجه د بودیجې د کمېټې(چې هرکال په مالیې وزارت کې د بودیجې د ترتیب لپاره د مالیې وزارت تر ریاست لاندې ایجادیږي) وړاندیز کوي.
* په هېواد کې د مالي منابعو په چوکاټ کې د مالیې وزارت د بودیجې ریاست، د ټولو وزارتونو بودیجه توحید کوي.
* نوموړې بودیجه د کابینې له لوري تائید او ٤٥ ورځې مخکې د مالي کال له پیل څخه پارلمان ته لیږل کیږي.
* د پارلمان په واسطه د بودیجې تر تصویب وروسته جمهور رئیس د بودیجې د منظورۍ فرمان صادروي او بودیجه د فرمان مطابق په مصرف رسوي.

د یوې ښې بودیجې توجیه کوونکي(څرگندوونکي) معیارونه

* د اقتصادي وضعې په ښه والي او دعامو وګړو په رفاه کې اغېزمنه وي او د خلکو لومړیتوبونه په پام کې نیول شوي وي.
* د مالي منابعو متعادل اختصاص(ځانګړي کول) د ولایتونو په منځ کې صورت ونیسي او دخلکو رسمونو او عنعناتو ته باید درناوی وشي.
* مخکې د پروژې له انتخاب څخه باید د پروژې په اړوند مفصل معلومات او دهغې د ګټې او زیان په اړه تحلیل تر سره شي.
* د کاري بودیجې ترتیب د دقیقو ارقامو او تشکیلاتو په اساس صورت ونیسي.
* د هر ارگان په وړاندیز شوې بودیجه کې زیاتوالی باید د اجرأتو او دهغې د تطبیقي ظرفیت په اساس صورت ونیسي.

په بودیجه کې د تکمیلي تغیراتو او اصلاحاتو راوستل

* د کال په نیمایي کې د بودیجې د مخارجو ارزیابي
* بودیجه غالباً د یو مالي کال لپاره تدوین کیږي، مګر په افغانستان کې د وزارتونو په واسطه د بودیجې د غیر دقیق تخمین په اساس هغه د ٦ میاشتو په تېرېدو سره په ځانګړي ډول د

عادي بودیجې په برخه کې له کسر سره مخامخ کیږي، نو بناً وزارتونه د مالیې له وزارت څخه د اضافي بودیجې غوښتنه کوي. د مالیې وزارت د مالي منابعو شتون ته په پام سره د ځینو وزارتونو لپاره اضافي وجوه(فنډ) برابروي. څرنگه چې یو شمېر وزارتونه د خپلې انکشافي بودیجې د مصرف توان نه لري، بناً هغوی د خپلې انکشافي بودیجې یوه برخه راتلونکي کال ته انتقالوي.

متممه یا اضافي بودیجه: که چېرې د مالي کال په جریان کې له مرسته کوونکو هېوادونو یا مؤسساتو څخه مالي وسایل تر لاسه شي، د تېرکال د نیمگړتیاوو انکشافي پرژو د بشپړولو لپاره پارلمان ته د تصویب په موخه وړاندیز کوي او یا داچې له دغو لاسته راغلو پیسو څخه نوي انکشافي پروژې احداث کیږي.

لنډيز

د بوديجې مراحل د بوديجې د دوران په نامه هم يادېږي، چې په هغه هېوادونو کې چې دولت يې د درې ګونو قواوو(اجرايه، مقننهوقضايه) په اساس استوار وي د بوديجې جوړونې پروسه يا د بوديجې دوران د څلورو مراحلو څخه تشکيل شوی دی، چې دغه مرحلې عبارت دي له: د بوديجې ترتيب، دبوديجې تصويب، د بوديجې اجراء او دبوديجې کنترول. د بوديجې ترتيب د بوديجې لومړۍ مرحله او دبوديجې د پروسې فني برخه تشکيلوي، چې تهيه، ارزيابي او د بوديجوي اطلاعاتو طبقه بندي او د هغه وړانديز او اړوندو قوانينو او مقرراتو رعايت پورې اړوندې ټولې عمليې پکې شاملې دي.د ټولو هېوادونو په قوانينو کې د بوديجې د تهيې او ترتيب دنده د اجرايه قوې يا حکومت له دندو څخه ګڼل کېږي. د مالي چارې ادارې او عامه مصارفو د قانون ۲۹ مادې لومړي بند مطابق د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت د ماليې وزارت دنده ده. د بوديجې ترتيب داسې صورت نيسي چې د مالي اختياج تثبيت په عمومي ډول د ټيټو مقاماتو له لوري پورته لوري ته صورت نيسي. د بوديجې ترتيب داسې صورت نيسي، چې اړونده وزارتونه خپل مجموعي مصارف د خپلو موجوده مصارفو او په راتلونکي بوديجو ي کال کې د هغه د پراختيا د امکاناتو په اساس تخمين او براورد کوي. د بوديجې په دغه براورد کې طبعاً دوه امکانه موجود کېدلی شي. په دې معنی چې براوردشوي مجموعي مصارف کېدی شي چې د راتلونکي بوديجوي کال حقيقي او واقعي مصارفو ته کم يا زيات شي. د بو ديجې په بل اړخ يعنې د بوديجې د عوايدو په براورد کې کوم ډول ستونزې را منځ ته کېدی شي؟ د بوديجې د عوايدو براورد نظر د بوديجې د مصارفو براود ته زياتې ستونزې لري، په دې معنی چې د دولت عوايد د راتلونکي اقتصادي او مالي شرايطو تابع وي او د دې په اساس د هغه دقيقه وړاندوينه امکان نه لري. د پورتنيو ستونزو د موجوديت په اساس د عوايدو براورد يواځې په تخمين باندې استوار دی. د زياتره هېوادونو اساسي قوانينو ته په پام د بوديجې تصويب د زياتره هېوادونو د مقننه قوې له صلاحيتونو څخه دی. په هغه ممالکو کې چې د ځينو استثنايي پېښو په اساس د مقننه قوې دندې په موقته توګه د اجرايه قوې رائيس ته انتقال شي، اجرايه قوه د مقننه قوې په وکالت بوديجه تصويبوي. ليدل کيږي چې په يوه موقته او سياسي اوضاع کې د بوديجې تصويب د اجرايه قوې يابل ذيصلاح ارګان له لوري صورت نيسي او نن ورځ د نړۍ په زياتره هېوادونو کې د بوديجې د تصويب اساسي او دايمي مرجع مقننه قوه ده. په افغانستان کې د بوديجې دتصويب صلاحيت د ولسي جرګې په غاړه دی. وروسته له تصويب څخه بوديجه قانوني حيثيت پيداکوي او داجرا وړ ګڼل کيږي. د بوديجې اجرا د بوديجې په پروسه کې

اساسي مرحله ده. عموماً د بوديجې د تطبيق مسئوليت د اجرايه قوې په غاړه دی، چې د هغه په رأس کې جمهور رائيس يا لومړی وزير ځای لري. د بوديجې اجرأ دوې مهمې دندې لري، په دې معنی چې له يو لوري د مقننه قوې د تصميم د سرته رسولو مسئوليت لري او له بله اړخه دا دنده لري، تر څو د بوديجې په اجرأ کې اقتصادي او سپما پرانسيبونه هم تطبيق کړي. د بوديجې لايحه د پارلمان په واسطه له تصويب څخه وروسته ځانته قانوني بڼه غوره کوي. د تطبيق په خاطر جمهور رائيس اجرايه قوي ته ابلاغ کوي. موافقت پاڼه هغه مالي سند دی، چې په هغه کې اجرايي ارگانونه دا تعهد کوي، چې په هغه کې د موجوده عملياتو شرح به رعايت کوي. په پروژه وار يا مشخصو زماني دورو کې(درې مياشتينی، څلور مياشتينی، شپږ مياشتينی) د کلنی منظورې شوي بوديجې داعتباراتو له مبالغو د استفادې تجويز له تخصيص څخه عبارت دی. تخصيص د کنترول او نظارت د وسايلو څخه دی او د هغه شتون اړين دی او د عوايدو او مصارفو ترمنځ د تعادل د ايجاد لپاره تخصيص ته اړتياده. په افغانستان کې تخصيص په ربعوار ډول صادريږي، چې په دې اساس هره مالي دوره(يوکال) په څلورو ربعو ويشل کيږي او په انکشافي بوديجه کې هرې پروژې ته تخصيص په جلا ډول صادريږي. د بوديجې په اجرا کې مهم او اساسي عامل د د قيق کنترول او نظارت څخه عبارت دی. د کنترول د سازمانونو له نظره درې ډوله کنترول شتون لري، چې له اداري کنترول، قضايي کنترول او پارلماني کنترول څخه عبارت دی. اداري کنترول يو مقدماتي کنترول دی او د بوديجې د اجرا په منځ کې صورت نيسي. دا ډول کنترول زياتره د چارو د مسئولينو تصميمونه د مصارفو د اجرا پر وخت کنترولوي. په وزارتخانو يا مستقلو اداراتو کې کنترولوونکي ارگانونه معمولاً په ماليې وزارت پورې اړه لري، چې د دولت ټول مصارف مخکې له پرداخت څخه په اداري ډول کنترولوي يا يې تر اداري کنترول لاندې نيسي. دا ډول اداري تشکيلات په افغانستان کې هم شتون لري، په دې معنی چې په وزارتخانو او مستقلو دوايرو کې ټولې کنترولوونکي څانگې د ماليې د وزارت تابع دي. معمولاً دا ډول کنترول په هر هېواد کې تو پير لري او د يو ځانگړي ارگان په اسطه صورت نيسي. زموږ په هېواد کې د ماليې وزارت د ټولو وزارتونو، کميسيونونو مؤسساتو، دولتي شرکتونو او د نورو دستگاوو چې په يو ډول له ډولونو څخه د هېواد له مجموعي بوديجې څخه استفاده کوي، حسابونو ته پداسې توگه چې قانون مقرر کړي وي، رسيده گي کوي. د ماليې وزارت اړوند اسناد او مدارک يو ځای پارلمان ته سپاري. څرنگه چې مقننه قوه د بوديجې په تصويب سره د بوديجې د عوايدو او مصارفو حدودو ټاکي نو د دې پر بناء د مالي کال په پای کې د اجرايه قوې د طرزالعمل يا مالي عملياتو پايلې

د عوایدو او مصارفو دپلان د عملی کولو له نظره سنجش کوي.

پوښتنې

۱. د بودیجې مراحل څه شی دي، او کوم مراحل پکې شامل دي؟
۲. په افغانستان کې د بودیجې تر تیب څه ډول صورت نیسي؟
۳. د مالي چارو د ادارې او عامه مصارفو قانون د بودیجې د ترتیب په اړه څه بیانوي؟
٤. د بودیجې د ترتیب په وخت کې د عوایدو او مصارفو د تخمین په برخه کې څو امکانه شتون لري؟
٥. د هېواد اساسي قانو د بودیجې په اړه څه بیانوي؟
٦. د بودیجې تصویب د کومې قوې له صلاحیتونو څخه دی؟
۷. د بودیجې د ترتیب سلسله په افغانستان کې څه ډول ده؟
۸. د بودیجې اجرا کومې دندې لري؟
۹. د بودیجې اجرا کوم مراحل طی کوي؟
۱۰. د بودیجې ابلاغ څه ډول صورت نیسي؟
۱۱. موافقت پاڼه تعریف کړئ؟
۱۲. تخصیص یعنې څه؟
۱۳. د بودیجې د کنترول کوم ډولونه پېژنئ؟
١٤. اداري کنترول کوم ساحات په بر کې نیسي؟

اووم څپرکی

د برنامې په اساس بودیجه جوړونه او ولایتي بودیجه

د برنامې په اساس بودیجه جوړونه د برنامو له مجموعې او یو له بل سره د ورته او مرتبطو خدماتو څخه عبارت ده، چې مطلوبې پایلې ته درسیدو په موخه د بودیجوي واحدونو په واسطه اجرأ کیږي او ولایتي بودیجه وروسته د ولایتي مقاماتو د مشورې او محلي اړتیاوو له ارزیابۍ څخه په ملي او ولایتي سطحه د وزارتونو په سکتوري ستراتیژۍ کې د ملي انکشاف د ستراتیژۍ د انکشاف په پام کې نیولو سره د اړوندو ولایاتونو په اساس د وزارتخانو له لارې د منابعو له تخصیص څخه عبارت ده، چې هره یوه په خپل وار سره معرفي کوو.

د برنامې په اساس د بودیجې مفهوم اوماهیت

د برنامې په اساس بودیجه هغه بودیجه ده، چې په هغې کې اعتبارات د دندو د شمیر، برنامو او د بودیجې د اجرأ په مالي کال کې د دولتي سازمانونو د فعالیتونو په اساس چې باید د خپلو اهدافو لپاره یې ترسره کړي، پیش بیني شویده. په بل عبارت، دبرنامې په اساس په بودیجه جوړونه کې دا مشخص کیږي، چې دولت او دولتي دستگاوې د بودیجې د اجرأ په کال کې لومړۍ کوم تصویب شوي مقاصد، اهداف او دندې لري، دویم نوموړو اهدافو او مقاصدو ته د رسیدو لپاره باید کوم فعالیتونه، برنامې او عملیات په کومه اندازه اعتباراتو سره ترسره کړي. د برنامې په اساس په بودیجه کې هم د معمولي بودیجې په څېر د اعتباراتو د طبقه بندۍ څخه د فصلونو او مصارفو د موادو څخه استفاده کیږي، پدې تو پیر سره چې په معمولي بودیجه کې د هر دولتي سازمان مجموعي اعتبارات په مختلفو فصلونو او مصارفاتي موادو کې پیشبیني کیږي؛ په داسې حال کې چې د برنامې په اساس په بودیجه کې د هرې برنامې فعالیتونو او طرحو اعتبارات د فصلونو او مصارفاتي موادو په چوکاټ کې پیشبیني کیږي.

(٤٠. aspx-barnameh bloga.com/post-htt://omid)

- د برنامې په اساس بودیجه د دولت د بودیجوي برنامې د وړاندې کولو، ترتیب او پلانگذارۍ یوه نوې وسیله ده(٣:٥).
- همدارنگه نور تعریفونه چې په دې ریفورم سره ورکړل شوي دي:
- د طبقه بندۍ یو ډول چې قصد لري د برنامو د سرته رسیدو څخه د مصارفو د موادو او پکاروړل شوو عواملو او له هغه څخه د ترلاسه شوو پایلو ترمنځ د ارتباط د برقرارۍ څرگندونه وکړي، چې په بودیجودوي کال کې د دولت تصویب شوو اهدافو ته د رسیدلو لپاره د دولتي

برخو د فعالیتونو د نهایي محصول په صورت کې کومه اندازه کالي او خدمات تولید یا وړاندې شوي دي(۱۲:۳).

د برنامې په اساس بودیجه جوړونه د افغانستان د بودیجې د پلانگذارۍ، ترتیب او وړاندې کولو لپاره وسایل دي، پداسې طریقه چې د بودیجوي منابعو او د پالیسۍ د پایلو ترمنځ چې دولت هغه ته د رسیدلو غوښتونکی دی، څرگند پیوند ښکاره کړي. بودیجه جوړونه یوه کارۍ پروسه ده، چې د بودیجې د مالي عادي بودیجې ابعاد د هغه ستراتیژیکو او عملیاتي اهدافو په چوکاټ کې چې د وزارت یا بودیجوي ادارې په واسطه بیان شوي وي او د افغانستان د مالي انکشاف د ستراتیژۍ د پایلو په چوکاټ کې هم مشخص شوي وي، قرار ور کوي. د افغانستان دولت هڅه کوي تر څو څرگنده کړي چې:

- کوم شیان په واقعیت کې د دغو وجوهاتو په واسطه برابریږي؟
- آیا د دولت مصارف د سترا تیژیکو اهدافو سره چې دافغانستان د ملي انکشاف د ستراتیژۍ په چوکاټ کې ټاکل شویدي مطابقت لري او که نه؟

یو له هغو لارو څخه چې کولی شي، نوموړی کار په تیوریکي ډول تر سره کړي، دا دی چې کمي او کیفي پایلې چې ټاکل شویدي د بودیجې د مصرف د اقلامو له لارې په لاس راځي، له هغه سره وسنجول شي. هر څو که د دې احتمال زیات دی، چې دا ډول روش د وزارتونو / بودیجوي واحدونو ترمنځ ستونزې منځ ته راوړي او تر اوسه پورې هم د عادي او انکشافي بودیجې د ادغام او د افغانستان د مالي انکشاف ستراتیژۍ له غوښتنو سره د مصارفو د مطابقت ستونزه نه ده حل شوې؛ که چېرې اړینه وي، چې دغه پوښتنو ته په مؤثر ډول ځواب ورکړل شي او مربوطه وزارتونه او بودیجوي واحدونه د بودیجې جوړونې له پروسې سره په متفاوت شکل برخورد وکړي؛ وزارتونه باید معلومات داسې وړاندې کړي، چې مصرفي پلانونو ته باید د پالیسۍ له اهدافو سره په همغږۍ، عیني او جوړښتیزه توگه پیوند ورکړي، تر څو پالیسي جوړونکي او تصمیم نیوونکي وکولی شي، چې په دې موضوع باندې تمرکز وکړي، چې دولت به د دغو وجوهاتو په مصرف سره څه شی ترلاسه کړي. د برنامې په اساس بودیجه جوړونه د نوموړو اړتیاوو د پوره کولو لپاره یوه ازمایل شوې کړنلاره ده او دولت د هغو گټو په دلیل چې د برنامې په اساس بودیجه جوړونه به یې په مخکې ولري، د عنعنوي بودیجې جوړونې د تغیر په پروسه کې د برنامې په اساس بودیجې جوړونې ته اقدام کوي. د برنامې په اساس بودیجه جوړونه یوه کاري پروسه ده، چې د هغې په واسطه د حکومت فعالیتونه د برنامو په داخل کې تنظیمیږي(هغه فعالیتونه او خدمات چې ورته او ارتباط لرونکي موخې ولري) د برنامې په اساس

بودیجه جوړونه د یو تو پیر لرونکي جوړښت تابع وي او په څلورو بنسټیزو طریقو کې د دودیزې بودیجې جوړونې څخه توپیر لري.

- بودیجه د بودیجې د بنسټ د فردي عملیاتي برنامو په اساس(لومړني تعلیمات، د ناروغۍ څخه مخنیوي، د سړکونو حفظ و مراقبت) تر تیبیږي نه د مجموعي او مصرفي اړتیاوو په اساس.
- د بودیجې جوړونې پروسه د خدماتي مصارفو تخمین له هغو معلوماتو سره مدغم کوي، چې وړاندیز شوي مصارف توجیه او تو ضیح کوي
- د بودیجې ارقام د بودیجې د دورې په جریان کې(وروسته له هغه، په هغه صورت کې چې مربوط وي) د دغه برنامې څخه د متوقعه اهدافو، مقاصدو او لاسته راوړنو له تشریح سره یو ځای وي.
- بودیجه د داسې ضوابطو لرونکې ده، چې له هغې سره په مقایسه کې د کمي او کیفي پایلو په عرصه کې اجرآت بررسي کیږي، نوموړې پروسه زیاتره د اجرأتو د سنجش په نامه یادیږي. د برنامې په اساس بودیجه جوړونې کُلي هدف د وزارتونو او بودیجوي واحدونو لپاره دا دی، چې هغوی څرگنده کړي، چې د هغوی د بودیجې مصرف وزارتونو/بودیجوي اهدافو له خپلو اهدافو او مقاصدو او دهغوی له لارې د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتیژۍ د پایلو له چوکاټ سره مطابقت لري. سربېره پردې د بودیجې په اساس، بودیجه جوړونې په اساس وزارتونه او بودیجودوي واحدونه په داسې موقف کې قرار نیسي، چې کولای شي د هر هدف دلاسته راوړلو لپاره بدیلې ستراتیژیگانې د هغوی د لاسته راوړلو لپاره احتمالي متنوبې طریقې د گټې اومصرف د تعین لپاره تشخیص کړي.

په افغانستان او نړۍ کې د برنامې په اساس د بودیجه جوړونې شالید

د برنامې په اساس د بودیجې جوړونې مفهوم او مفکورې ته د لومړي ځل لپاره په خصوصي برخه کې انکشاف ورکړل شوی دی او د هغو کمپنیو په واسطه معرفي شوی دی، چې د گټې لاسته راوړلو غوښتونکې وې او غوښتل یې چې خپلو مصارفو ته له هغو پایلو سره تړاؤ ورکړي، چې هغوی یې د فعالیتونو د انجام له لارې د هغوی د لاسته راوړلو غوښتونکي وو او د خپلو پانگه اچونو مفیدیت او مؤثریت بررسي او ارزیابي کړي. په دولتي برخه کې د برنامې په اساس بودیجه جوړونه د لومړي ځل لپاره په ۱۹۶۰ کال کې د امریکا متحده ایالاتو په دفاع وزارت کې تطبیق شوه. نن ورځ د برنامې پر بنسټ د بودیجې شکل د شمالي اتلانتیک(ناټو) د ټولو غړو هېوادونو د اړتیاوو او مخکې شرطونو څخه ده.د ۱۹۸۰ م کلونو په وروستیو او د ۱۹۹۰ م کالونو

په لومړیو کې عین مفهوم د اقتصادي انکشاف او همکارۍ د زیاتره غړو هېوادونو او همدارنګه د یوشمېر مخ پرودې هېوادونو په حکومتي بودیجو کې د نړۍ په سراسر کې معرفي شو او د استفادې وړ وګرځېد. یو شمېر هغه هېوادونه چې د برنامې په اساس بودیجه یې تر ټولو زیاته په بریالیتوب سره تطبیق کړه، عبارت دي له: د امریکا متحده ایالات، استرالیا، کاناډا، نیوزیلانډ، برتانیا، هالنډ، فرانسه، جاپان، سویډن او فنلانډ او همدارنګه لږ پرمختللو لکه بولویا، بوسینا او هرزاګونیا، کمبودیا، ګانا، کوریه، منګولیا، تانزانیه او یوګندا دي، ولې په ډېرى دغو هېوادونو کې د برنامې په اساس بودیجه تر مختلفو نومونو او عنوانونو لاندې تطبیق شویده، لکه د کمي او کیفي پایلو په اساس بودیجه جوړونه، د فعالیتونو په اساس بودیجه جوړونه، د پایلو په اساس بودیجه جوړونه، د کړنلارې په اساس بودیجه جوړونه، خو د نوم په پام کې نیولو پرته د دغو ټولو بنو اساسي مفهوم یودى. په ۱۳۸۵ م کال کې د افغانستان اسلامي جمهوري دولت د برنامې په اساس بودیجه جوړونه معرفي کړه، تر څو خپلو ستراتیژیکو اهدافو او د پالیسۍ لومړیتوبونو ته د بودیجې سره ارتباط ورکړي او د وزارتونو عادي او انکشافي بودیجې سره مدغمې کړي. په لومړیو کې د برنامې په اساس بودیجه جوړونه د ۱۳۸٦ م کال د بودیجې د تهیې لپاره دریو ازمایښتي وزارتونو ته معرفي شوه(معارف وزارت، عامې روغتیا وزارت، او د کلیو او پراختیا وزارت) د ۱۳۸۷ هـ ل کال د بودیجې د تهیې لپاره د برنامې په اساس بودیجه جوړونه شپږو نورو ازمایښتي وزارتونو ته معرفي شوه(د کرنې وزارت، د اوبو او انرژۍ وزارت، د فواید عامه وزارت، مالیې وزارت) د مثبتو نظریاتو د لاسته راوړلو وروسته د برنامې په اساس بودیجه جوړونې ازمایښتي پروسه (۸) نورو وزارتونو او مربوطه بودیجوي واحدونو(سوداګرۍ وزارت، د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ وزارت، دفاع وزارت، د لوړو زده کړو وزارت، د کار ټولنیزو چارو شهداء او معلولینو وزارت، ترانسپورت وزارت، د بشارجوړونې چارې وزارت او د ملي ارګانونو مستقل ریاست ته) د ۱۳۸۸ هـ ل د بودیجې د تهیې لپاره او ۱۳۸۹هـ ل کال د بودیجې د تهیې لپاره(٤) زیربط وزارتونو/بودیجوي واحدونو(اقتصادوزارت، د ښځو چارو وزارت، د جمهور رئیس دفتر او د اداري اصلاحاتو او ملکي خدماتو مستقل کمیسیون) ته معرفي شوه. د ۱۳۸۹ هـ ل کال په جریان کې د برنامې په اساس بودیجه جوړونه د ۳۵ پاتې بودیجوي واحدونو لپاره د هـ ل ۱۳۹۰کال د بودیجې د تهیې لپاره معرفي شوه. ټولو ٥٤ بودیجوي واحدونو د خپل ۱۳۹۰ هـ ل کال د بودیجې وړاندیز د برنامې په اساس تهیه کړ. دغه وړاندیزونه د مالیې وزرات ته ولیږل شول او د بودیجې د استماعیه غونډې لپاره یې اساسات رامنځ ته کړل. ټولو بودیجوي واحدونو د برنامې په اساس بودیجې خپل پریزینټېشنونه د ۱۳۹۰ هـ ل کال د استماعیه غونډو

په جریان کې وړاندې کړل او یو مختصر راپورېې د هغې د برنامې په اساس له جدولونو سره یو ځای د بشپړوونکو معلوماتو په حیث د ۱۳۹۰ هـ ل کال ملي بودیجې په چوکاټ کې وړاندې کړ. همدارنګه د مالیې وزارت د نویو حساباتو یو داسې جدول تطبیق کړ، چې د برنامې په اساس د مصارفو د پلټنې لپاره د کارګذارۍ جوړښت اصلاح کوي. د برنامې په اساس بودیجې د ۱۳۹۰هـ ل کال د بودیجې د تهیې لپاره د ټولو مربوطه وزارتونو او بودیجوي واحدونو لپاره او ۱۳۹۰ هـ ل کال لپاره د مربطه وزارتونو او بودیجوي واحدونو په واسطه د بودیجې د واحد وړاندیز د وړاندې کولو زمینه په فارمټ کې برابره کړه او د بودیجې کمېټې په واسطه تصمیم ګیرۍ لپاره پر پالیسۍ یې یو متمرکزه طریقه رامنځ ته کړه. د غه چاره د دې سبب شویده، چې د بو دجې د مصرف د پروسې لپاره د خدماتو په عرصه کې ښه اجرأت صورت ونیسي(۱۲:۳).

دعنعنوي بودیجې ستونزې

ځرنګه چې د افغانستان حکومت د تېرو څو کلونو په لړ کې، د هېواد پرمختګ په لید لورو او اهدافو باندې کار کړی دی او یو جامع سند یې، چې د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژۍ څخه عبارت دی، تهیه کړی دی او ځرنګه چې د بودیجې دغه موجوده جوړښت یعنې عنعنوي بودیجه د ځینو ستونزو په اساس لکه د هېواد او بودیجې د اهدافو او لومړیتوبونو ترمنځ د پیوند او ارتباط نشتوالی، په جلا ډول د عادي او انکشافي بودیجې تر تیب او د بودیجې په تخصیص کې د شفافیت نشتوالی، چې لاندې په تفصیل سره تشریح کیږي، د دغې سترتیژۍ له ځرګند تطبیق سره مرسته نه کوي، فعلي ریفورم یعنې د برنامې په اساس بودیجه وړاندیز او په بودیجوي واحدونو کې د تطبیق وړ وګرځېده.

د هېواد او بودیجې د اهدافو او لومړیتوبونو ترمنځ د پیوند او ارتباط نشتوالی

له اداري کودونو او اقتصادي طبقه بندۍ څخه د قیقه استفاده یواځې په معاشاتو، اجناسو، خدماتو او شتمنیو پورې اړوند مصارف ځرګندوي دا یواځې د (بودیجوي منابعو مقدار) ګڼل کیږي او د دغو مالي منابعو د مصرف نهایي پایلې یعنې کمي او کیفي پایلې او په ټولنه کې تغیرات نه ځرګندوي(یا په بله وینا د برنامو سهم دافغانستان د ملي انکشاف ستراتیژي د اهدافو په لاسته راوړلو او لومړیتوبونو کې نه دی وا ضح شوی او یا نه توپیریږي)

د عادي او انکشافي بودیجې ترتیب

په اوس وخت کې وزارتونه دوه ډوله جلا بودیجې لري، چې د هرې یوې په اړه په جلا ډول راپور ورکوي؛ یو د هغو څخه عادي بودیجه یا هغه شمېر مصارف دي، چې د ملي بودیجې په واسطه پرداخت کیږي او انکشافي بودیجه یا هغه مصارف دي، چې د هېوادونو/ مختلفو مرسته

کوونکو هېوادونو په واسطه تمویل کیږي، په داسې حال کې چې دغه دواړه ډوله بودیجې ورته مصارف لري، چې د ورته فعالیتونو د سرته رسولو لپاره مرسته کیږي، خو د بودیجې د دغه دوو جوړښتونو ترمنځ انسجام او همغږي شتون نه لري. د بودیجې جوړونې دغه طریقې د وزارتونو توانایي محدوده کړیده او هغوی ته اجازه نه ورکوي، تر څو د خپلو مصارفو مجموعي اغېزې معلومې کړي. څرنګه چې معمولاً په حفظ او مراقبت پورې د اړوندو مصارفو اغېزې او یا په عمومي توګه د انکشافي او پانګه اچونې د پروژو عادي مصرف په پام کې نه دی نیول شوی او هېڅوک نه پوهیږي، چې د یوې مشخصې برنامې او یا د هغو خدماتو بشپړ لګښت چې اړوند وزارت یې خلکو ته عرضه کوي، په کومه اندازه دی په داسې حال کې چې اړتیاده ترڅو د دولت اهدافو ته د رسیدو په موخه نوې لارې ولټول شي او یا د راتلونکو منابعو د اړتیاوو لپاره دقیقه پلانګذاري وکړي، چې دا تر ډېره حده په خارجي بودیجه باندې متکي ده، که څه هم د هغې د قیق مقدار معلوم نه دی، خو د کمي پایلو د لاسته راوړلو په برخه کې مرسته کوي.

د بودیجې په تخصیص کې د شفافیت نشتوالی

په تېرو وختونو کې د وزارتونو مصارف د اقتصادي طبقه بندۍ د کودونو مطابق تقسیم بندي کېدل، پداسې حال کې چې دغه کار د مصارفو د څرګندولو لپاره مؤثر دی، خو د دې په اړه چې ولې دغه مصارفو صورت نیولی دی، هېڅ معلومات نه راکوي. دا مهم او بنسټیز معلومات چې په یو سند کې وښودل شي، چې وزارتونو څه ډول د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتیژۍ اهدافو ته لاسرسی پیدا کوي شتون نه لري. دغه شفافیت د خلکو او پارلمان د تفاهم او حمایت لاسته راوړلو په برخه کې اړین دی؛ پدې سربېره د اقتصادي کټګوریو په اساس د بودیجې جوړونې سیستم د یوکال لپاره د بودیجې موقتي چوکاټ را منځ ته کوي، خو د برنامو د پلانګذارۍ او د هغې د تطبیق لپاره د بودیجې د ارتباط په برخه کې مرسته نه کوي. او همدارنګه په وروسته کالونو کې د تطبیق په اړوند د ذیصلاح مقاماتو سره مرسته نه کوي.

د برنامې په اساس د بودیجې ګټه او له عنعنوي بودیجې سره د هغې مقایسه

هغه ګټې چې د برنامې په اساس یې بودیجه لري او حکومت ته دا امکان ورکوي، تر څو د موجوده مالي منابعو په مؤثره او اغېزمنه توګه مصرف وکړی شي او د هغوی په واسطه تطبیق شي، په لاندې ډول دي:

د وزارتونو د اهدافو او لومړیتوبونو تر منځ پیاوړی او څرګند ارتباط او پیوند ایجادوي

وزارتونو ته امکان ورکوي، تر څو هغه نوي خدمات عرضه کړي، چې د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژۍ او د وزاراتونو د سترتیژۍ د مورد نظر د پایلو د لاسته راوړلولپاره وي.

دغه طريقې مختلفې بوديجې يو له بل سره يوځای کوي

په خدماتو پورې د اړوندو ټولو مصارفو يو جامع او کلي تصوير په لاس راکوي، په ځانګړې ډول د هغو خدماتو د مصارفو په اړه چې د هغوی د تمويل په پام کې نيولو پرته د وزارتونو په واسطه د عادي او انکشافي بوديجې له لارې صورت نيسي.

د بوديجې په تخصيص پورې د اړوندې تصميم نيونې پروسه په مؤثر ډول ممکنه کوي

دا کار له حکومت سره مرسته کوي، ترڅو خپلې مالي منابع تر هرڅه زيات د مهمو او لومړيتوب لرونکو ستراتيژيکو اهدافو ترلاسه کولو لپاره په مؤثر ډول تخصيص کړي او د زياتو معلوماتو د تهيې له لارې چې د هغه په اساس حکومت وکولای شي، چې د دې په اړوند تصميم ونيسي، چې په کوم ځای کې د کمو بوديجوي منابعو څخه استفاده وکړي.

د مالي منابعو اداره د وزارتونو په داخل کې پياوړې کوي

له بوديجوي واحدونو سره مرسته کوي، ترڅو اړوند مديران او کار کوونکي د کمي او خدماتي پايلو د حصول په مقابل کې، چې خلکو ته يې عرضه کوي خپل ځان مسئول او حساب ورکوونکی وګڼي.

د بوديجې د تصويب شفافتره پروسه

د عامه خلکو سره مرسته کوي، چې د دولت بوديجه په اسانۍ سره درک کړي او معلومات په داسې ډول وړاندې کړي، چې د عامه پوهاوي څواک لوړ بوځي. دغه کار خلکو او پارلمان ته په لاندې مواردو کې زيات معلومات وړاندې کوي:

د هغو خدماتو د ډولونو په اړه معلومات چې د حکومت په واسطه خلکو ته عرضه کيږي، د دغو خدماتو د عرضې په برخه کې د کړنلارې په اړه معلومات، د دغو خدماتو د عرضې د مصرف په اړه معلومات او د دغې موضوع معلومول او بررسي کول، چې آيا د غه خدمات د خلکو د اړتياوو د تامين بهترينه لاره ده او که نه، په دې صورت کې به بوديجه شفافه وي، که چېرې خلک د بوديجې اوراق درک نه شي کړای او د بوديجې اوراق په پيچلي او تخنيکي ډول خانه پوري شوي وي، نو بوديجه شفافه نه ده.

له خارجې بوديجې څخه د دولت اصلي بوديجې ته زيات مالي وجوه (پيسې) جلبوي

د بوديجې د تخصيص مورد نظر اهدافو او پايلو په اړه او همدارنګه د هېواد له لومړيتوبونو سره د هغې د ارتباط په اړه زيات معلومات په لاس را کوي.بايد په دې برخه کې د ډونرانو اعتماد جلب کړي، چې د افغانستان حکومت د کاري صلاحيت لرونکی دی او کولای شي چې دغه مرستې د ماليې وزارت له لارې مصرف کړي.

د برنامې په اساس بودیجې له تطبیق څخه مخکې اړین شرایط

د برنامې په اساس بودیجه د بودیجې جوړونې او بودیجې د اجرأ د پلانګذارۍ یو مدغم شوی سیستم دی. همدارنګه کولای شو چې دغه سیستم په تدریجي ډول د برنامې په اساس د بودیجې جوړونې د مجموعي ګټو په درک سره او د هغې د ټولو اجزاوو په پام کې نیولو سره په همغږې ډول تطبیق کړو، چې هغه اجزاوې عبارت دي له:

- متداوله، متمرکزه او نسبتاً مفصله ملي ستراتیژي، چې له حمایت څخه برخمنه وي(د افغانستان د ملي انکشاف سترا تیژي)
- دوزارت ستراتیژي چې د ملي اهدافو د حصول په برخه کې د وزارتونو د برنامو د سهم(ونډې) څرانګوالی څرګندوي.
- د منابعو د ارزیابۍ لپاره منځمهاله بودیجوي چوکاټ او د ملي ستراتیژۍ د لوړترین (تر ټولو لوړ) لومړیتوب لرونکو اهدافو د حصول په موخه وزارتونو او سکتورونو ته د دغو منابعو تخصیص.
- د برنامې په اساس د بودیجې پروسه، هغه پروسه ده چې منابع د برنامو او هغو فرعي برنامو او فعالیتونو لپاره ځانګړې شوي وي او هغه اجرأیوي شاخصونه چې د هغې په وسیله کولای شو، چې د مشخصې برنامې په لوري پرمختګ ورکړو او مالي اهداف محاسبه کړی شو.
- د محاسبې سیستم او یا دحساباتو هغه جدول چې د هغې په واسطه کولای شو چې د بودیجې تخصیصات او مصارف په سیستماتیک ډول ثبت او مالي اهداف محاسبه کړی شو.
- د محاسبې سیستم او یا دحساباتو هغه جدول چې د هغه په واسطه کولای شو، چې د بودیجې تخصیصات او مصارف په سیستماتیک ډول ثبت او راپور یې په اغېزمنه توګه دو لتي مقاماتو او د برنامو مدیرانو ته ارایه کړو.
- د خود کاره مالي اداري سسیتم(Automated) چې د هغه په واسطه زیاته اندازه معلومات په موثر ډول تنظیمولای شو.(آفمیس).
- د د اخلي تفتیش او کنترول سیستم، چې د ټاکل شوو اهدافو یا مقاصدو لپاره د منابعو د تخصیص او د هغوی د مؤثر مصرف څخه اطمینان را کوي.

د وزارت ستراتیژیک پلان

له داسې یو پلان څخه عبارت دی چې د اهدافو، مقاصدو او مجموعي فعالیتونو او د هغه د

متوقعه پایلو لیدلوری د یو معین وخت، معمولاً ۵ او یا ۱۰ کالونو لپاره وړاندې کوي. ستراتیژیکه پلانګذاري له هغې پروسې څخه عبارت ده، چې د هغې په واسطه پلانونه انکشاف کوي. ځینې وخت پلان د کاري پلان یا(Business Plan) په نامه یادیږي. چې دا اسناد اکثره وخت بودیجې ته د درخواست لپاره د اداراتو د موجوده دلایلو په حیث تر استفادې لاندې نیول کیږي. په افغانستان کې د ستراتیژیکو پلانونو بنستیز هدف د افغانستان د اسلامي جمهوري انکشاف د ستراتیژی(د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژي) سره د وزارتونو د برنامو د مطابقت ځرانګوالی دی.

منځ مهاله پلانګذاري

منځ مهاله پلان معمولاً د ۵–۲ کلونو اضافي بودیجې سره د جاري راتلونکي کال له بودیجې څخه عبارت دی، منځمهاله پلان د بودیجې د تصمیم نیوونکو لپاره د تصامیمو، د تصامیمو د نیولو لپاره د مالي مفاهیمو په برخه کې یو بهتر لیدلوری ارایه کوي. د بودیجې تصامیم په راتلونکو مصارفو باندې تاثیر کوي. د منځ مهاله بودیجې جوړونې عمده عنصر او د برنامې په اساس بودیجه جوړونې اساسي برخه، چې په زیاتره هېوادونو کې له بریاؤ سره یو ځای ده، د مصارفو له منځمهاله چوکاټ څخه عبارت ده.

د اجرائیوي شاخصونو ډولونه

څلورډوله اجرائیوي شاخصونه شتون لري چې عبارت دي له:

۱. د مصارفو شاخص، د بیلګې په ډول له پیسو(وجوه یا د بودیجې منابع) او یا خلکو څخه(د دولت کارمندان او کارکوونکي) چې په کار ګمارل کیږي عبارت دی او په افغانستان کې د ۲۱ ,۲۲, ۲۵ کوډونو په حیث پیژندل کیږي.

۲. د کمي پایلو شاخص(چې ځینې وختونه د کار د حجم د شاخص په نامه هم یادیږي)د دولت د ادارې د پلان شوي کار اندازه مشخصوي. د بیلګې په توګه د هغه کاري حجم اهداف چې په راتلونکي کې په کوم شمېر سره ماشومان په مکتب کې شاملیږي او یا داچې څو کیلومتره سرک به جوړ شي، وړاندې کوي. دا شاخصونه همدارنګه کولای شي، چې په دې موضوع باندې د تمرکز په برخه کې چې د افرادو توقع(تمه) د دې برنامې له تکمیل څخه څه ده مرسته وکړي.

۳. د اغېزمنتوب شاخصونه: د کمي پایلو د شاخصونو او مصرفي شاخصونو له ترکیب څخه عبارت دي، مثمر شاخصونه مکتب ته د هر شاګرد د تګ او هر کیلومتر سړک له مصرف څخه عبارت دي، چې د دې ارزیابۍ په برخه کې مرسته کوي، چې آیا د دغه خدماتو

وړاندې کول اقتصادي دي او که نه؟ مثمر شاخصونه بهتره شاخصونه دي، ځکه د دولت د دندو په بهتره توګه د سرته رسولو څرنګوالی څرګندوي.

٤. د مؤثریت شاخصونه(ځینې وخت د پایلو یا د کیفي پایلو د شاخصونو په نوم هم یادیږي) پدې شاخص کې هڅه کیږي، ترڅو د دولت د فعالیتونو اغېزه په هېواد کې څرګنده کړي. د مؤثریت په شاخصونو کې هڅه شوي ده، ترڅو دغه موضوع بیان کړي، چې د دولت د ستریتیژیکو اهدافو کوم مقدار ترلاسه شوی دی او آیا برنامې د اهدافو د حصول لپاره په مخ ځي؟

د برنامې په اساس د بودیجې جوړونې د اړونده اسنادو تر کیب او جوړښت

د بودیجوي واحدونو لپاره د برنامې په اساس بودیجې پورې اړوندو اسنادو له تهیه کولو څخه موخه دا ده، تر څو وکولای شو، چې خپلې بودیجې په هره برنامه پورې د ځانګړو شوو منابعو او د هغوی د پایلو په ارتباط چې د دغو منابعو له مصرف څخه باید ترلاسه شي، د برنامې په شکل وړاندې کړي.د برنامې په اساس بودیجه جوړونه وزارتونو، حکومت، پارلمان او خلکو ته امکان برابروي، ترڅو د برنامو کرنلاره په تولنه کې د منفعت د را منځته کولو له نظره او یا لدې نګاه نه چې آیا دغه برنامې(د پیسو د مصرف ارزښت) لري او که نه سنجش او ارزیابي کړي.

د برنامې په اساس په بودیجه پورې د اړوند سند شکل(بڼه)

د برنامې په اساس بودیجه پورې اړوند سند اساساً له دوه ؤ برخو څخه جوړ شوی دی:

- تشریحي یا غیر مالي تو جیه:د حکومت برنامې او هغه خدمات چې د هغه د تطبیق له امله خلکو ته وړاندې کیږي په ۳,۲,۱ برخو کې، په لاندې توګه توضیحات ارایه شوي دي.
- غیر مالي توجیه: د برنامې او د حکومت خدمات په ٤ بخشونو کې تو ضیح شوي دي.
- د برنامې په اساس د بودیجې جوړښت په څلورو سطحو کې تعریف شوی دی.

۱. د برنامې جوړښت: وزارت برنامې فرعي برنامې فعالیتونه

۲. اهداف:ستراتیژیک اهداف د برنامو اهداف عملیاتي اهداف

۳. اجرأئیوي شاخصونه :کیفي پایلې کمي پایلې

٤. مصارف:د مصارفو خلاصه د مصارفو خلاصه او د استهلاکي اقلامو مصارف

د برنامې په اساس بودیجه پورې په اړوندو اسنادو کې لاندې عناصر او برخې ځای په ځای شویدي.

د برنامې په اساس په بودیجه پورې د اړوند سند عناصر

د برنامې په اساس په بودیجه پورې اړوند اسناد چې د برنامې په اساس بودیجه جوړونې

تشکیلوونکو او جوړوونکو برخو په حیث لاندې سوالونو ته د ځواب ورکولو په موخه تر استفادې لاندې نیول کیږي، طراحي شویدي.

۱,۸ جدول: د بودیجې د سند عناصر

د متشکله عناصرو هر یوه مفصل او مشخص تعریف په لاندې ډول دی:

- **ستراتیژیک هدف:** ستراتیژیک هدف د یو وزارت او د هغه د برنامو د اساسي هدف له

پوښتنه	د ځواب په حیث د برنامې په اساس د بودیجې عناصر یا برخې
ستاسې د سازمان یا ادارې له شتون څخه موخه څه ده؟	ستراتیژیک اهداف معمولاً د وزارت په ستراتیژیک پلان کې موجود وي، بودیجوي واحدونه کوم مورد نظر کار غواړي، چې د هېواد په گټه یې په اوږد مهال کې تر سره کړي؟
سازمان یا اداره کومو پایلو ته د رسیدو په موخه فعالیت کوي؟	برنامې او یا د برنامې هدف(اهداف) د مشخصو کیفي پایلې او یا هغه خدمات او منفعت بیانوي، چې وزارتونه یې د خپلې ستراتیژي د پلان مطابق عرضه کوي
د برنامو له تطبیق څخه د پایلو د حصول مسئولیت د کوم شخص په غاړه دی؟	د برنامې مدیر د ادارې د کارمندانو، مصارف او پایلو د حصول مسئولیت د اړوندې برنامې په چوکاټ کې لري؟
مطلوبې پایلې ته د رسیدو په موخه ستاسې سازمان یا اداره کوم کارونه تر سره کوي	فرعي برنامې او کاري یا په کارونو پورې اړوند اهداف او پالیسۍ په لومړیتوبونو پورې اړوندې برخې د وزارت د خپلو کاري پلانونو پورې اړوند چې څه کارونه او کوم خدمات وړاندې کړي او د دې مطابق پالیسۍ گانو لومړیتوب
په کومه طریقه سره د هغه کارونو پایلې ارزیابي کوئ، چې تاسې یې ترسره کوئ؟	د کړنلارې ارزیابي او په کړنلاره پورې اړوند اهداف د بودیجودوي واحدونو له فعالیت څخه متو او مورد نظر پایلې
د نوموړو کارونو د ترسره کولو مصرف(لگښت) څومره دی؟	لنډ مهاله یا کاري اهدافو ته د رسیدو اړتیا وړ منابع د عادي او انکشافي بودیجې په وجوهو او خارجي وجوهو کې شاملېږي

مختصر بیان څخه عبارت دی(د وزارت/ ادارې د موجودیت هدف باید عام او مختصر وي یعنې له خلکو سره مرسته وکړي، ترڅو وپوهیږي چې له یو وزارت څخه کومې هیلې درلودلی شي)

- باید یو وزارت/اداري د دایمي هڅو انعکاس کوونکې وي(د یو وزارت د خدماتو عرضه باید په راتلونکې کې دوام ومومي)
- د وزارت له خدماتو څخه استفاده کوونکي تشخیص شي(څوک د وزارت له خدماتو څخه ګټه اخلي؟خلک او که نور دولتي بنسټونه).
- د دولت له لومړیتوبو سره جوړ راشي.
- ستراتیژیک هدف د وزارت په فعالیتونو باندې داسې تمرکز وکړي، چې دافغانستان د ملي انکشاف د ستراتیژۍ اهداف تحقق پیداکړي.
- خلکو ته د حکومت د خدماتو د عرضې څخه د دولت د غوښتنو مطابق د اطمینان حاصلول.
- باید په کافي اندازه جامع وي، ترڅو د وزارت د خدماتو د عرضې ټولې برخې احتوا کړای شي

د برنامې هدف: د یوې اداري اوږدمهاله کاري اهداف تشکیلوي.

(دغه هدف له هغه راتلونکي یا حال لیدلوري څخه عبارت دی، چې وزارت غواړي چې د برنامې د تطبیق له لارې هغه ته تحقق ورکړي)

ځانګړتیاوې: جامع، د زماني مودې څخه پرته دوامداره، اکثره وخت تحقق نه مومي.

برنامه:د خدماتو د عرضې له یو مرتبط ګروپ څخه عبارت دی، چې مشترک اهداف او پالیسۍ تعقیبوي(۱۸:۷).

کاري یا منځ مهاله هدف: د برنامې هر هدف په داسې منځ مهاله یا کاري اهدافو وېشل شوی دی، چې د یوې فرعي برنامې په واسطه بشودل کیږي. کاري اهداف له هغو منځ مهاله اهدافو څخه دي، چې د حکومت د پالیسي له لومړیتوبونو سره ارتباط لري.دغه اهداف څرګندوي، چې مورد نظر بودیجوي واحدونه په نږدې راتلونکې کې کوم کارونه غواړي، چې تر سره یې کړي او له همدې امله باید دهغه فعالیتونو د کمي ارقامو څرګندونه وکړي، چې په لنډ مهال کې په واقعي توګه د لاسته راوړلو وړ وي. کاري اهداف یا منځ مهاله اهداف معمولاً په لنډ مهال کې د حکومت د پالیسیو لومړیتوبونه منعکس کوي او څرګندوي چې ولې یوه برنامه تمویل ته اړتیا لري.

فرعي برنامې

فرعي برنامې کولی شو چې د ټولو فعالیتونو په حیث (د عادي او انکشافي بودیجې او جاري فعالیتونو په شمول) د عین کاري هدف یا لومړیتوب لرونکي پالیسۍ لاندې تعریف کړو. په ساده جمله کې ویلی شو چې فرعي برنامې بایدپه بودیجوي واحد کې د داخلو پالیسیو د لومړیتوبونو او اهدافو په اساس ایجاد او طرح ریزي شي.همدارنګه فرعي برنامه کېدی شي

چې د هغو د فعالیتونو د ګروپ په حیث معرفي شي، چې د اداري د تشکیلاتي جوړښت په ټیټه سطحه د وزارت په داخل کې منطقه وي.فعالیتونه له هغو کارونو څخه عبارت دي، چې د بودیجوي واحد په واسطه د یوې فرعي برنامې په چوکاټ کې د تطبیق وړ وګرځي. فعالیتونه کېدی شي چې په جاري کارونو یا فعالیتونو پورې مربوط وي او همدارنګه کېدی شي چې په انکشافي پروژه کې شامل وي.فعالیتونه د داسې یو تعمیر د بلاکونو په حیث دي چې له هغوی څخه یوه برنامه جوړیږي. په دې برخه کې فعالیتونه د برنامې او عنعنوي بودیجې د مرتبط کوونکو په حیث په کار وړل کیږي(عادي او انکشافي پروژې) پداسې ډول چې د پارلمان په واسطه منل کیږي.

کیفي پایلې یا تغیرات: کیفي پایلې یا تغیرات د برنامې په سطحه سنجش او ارزیابي کیږي. د بودیجوي واحد داخل ته د هرې برنامې لپاره مشخصو پایلو یا تغیراتو ته انکشاف ورکول کیږي.کیفي پایله یا تغیر هغه اغېزې مشخصې او ارزیابي کوي، چې په ټولنه باندې مشخصه برنامه ولرلی شي او یا هغه ګټه ده چې بو دجوي واحد یې د برنامې له لارې د ټولنې لپاره را منځ ته کوي. په کیفي پایلو یا تغیراتو باندې مربوط معیار لاندې سوالونو ته ځواب ورکوي.

- د نوموړو خدماتو له عرضې څخه خلکوته کوم شیان په لاس راوړو؟
- د ټولنې وګړي څه ډول له دغو خدماتو څخه مستفید شویدي؟
- د برنامې هر یو هدف کېدای شي، چې یوه یا زیاتې کاري پایلې/کیفي پایلې ولري.
- کاري پایله/کیفي پایله څرګندوي، چې برنامه تر کومو حدودو پورې مورد نظر ستونزو ته رسیده ګي کولای شي.
- کاري پایله/کیفي پایلې د وزارت له کار څخه هغه لاسته راغلي ګټې وړاندې کوي، چې د برنامو د تطبیق له لارې لاس ته راځي.
- د پایلو اندازه او یا د حاصله ګټو مقدار څرګندوي.

د کاري پایلې یا کیفي پایلې لپاره اصول او لارښود

- د اندازه ګیرۍ وړ وي.
- مشخص وي، د مقایسې وړ او زماني وخت سره جوړ راشي.
- د امکان په صورت کې د نورو هېوادونو سره هم د مقایسې وړ وي.
- استفاده کوونکی مشخص شي.
- د کیفي پایلو شمېر حداقل وي، باید د وزارت د ستراتیژیکو اهدافو له تحقق سره مرسته

وکړي.

- د اطلاعاتو جمع آوري باید دمصارفو له نقطې نظره امکان ولري.

حاصل یا کمي پایلې

کمي پایلې د فرعي برنامې په سطحه یا حتی د فعالیت په سطحه د سنجش او ارزیابۍ وړ دي.د فرعي برنامې په حیث، د برنامې په اساس بودیجه جوړونه د خدماتو له مستقیمو پایلو سره زیاته رابطه لري. اساساً د بودیجوي واحدونو مستقیمې پایلې د سنجش او ارزیابۍ لاندې نیسي. دغه پایلې د هغو کارونو حجم تر مطالعې لاندې نیسي، چې د بودیجې واحدونو په واسطه تر سره شوي دي.

په کمي پایلو پورې اړوند معیارونه لاندې سوالونو ته ځواب وایي:

- کوم کار عملي صورت نیولی دی؟
- څه ډول خدمات خلکو ته عرضه شویدي؟

فعالیتونه: له هغو کارونو څخه عبارت دي، چې اړونده وزارتونه هغوی د یوې فرعي برنامې لاندې تر سره کوي. وروسته له هغه چې برنامه او فرعي برنامه وټاکل شي، باید فعالیتونه مشخص شي. فعالیتونه په دوو برخو وېشل شویدي:

- د عادي بودیجې فعالیت.
- د انکشافي بودیجې/پروژې فعالیت.
- یوه فرعي برنامه یواځې یو عادي فعالیت درلودلی شي.
- یوه فرعي برنامه یو یاڅو فرعي برنامې لري.

د برنامې په اساس د بودیجې ګرافیکي جوړښت

۱: وزارت

۲: ستراتیژیک هدف

۱: برنامې ۲: د برنامې هدف

۳: کیفي پایلې یا تغیرات

٤: د مصارفو لنډیز یا خلاصه

۱: فرعي برنامې

۲: کاري یا منځ مهاله هدف

۳:کمي پایلې

٤: د مصارفو لنډیز

۱: فعالیتونه

۲. په مختلفو مصارفاتي اقلامو پورې اړوند مصارف

دغه ګرافیکه توضیح په دې مانا ده، چې هر وزارت د برنامو داسې یوه مجموعه لري، چې په هغه کې نوموړې هره برنامه په فرعي برخو باندې وېشل شویده او هره فرعي برنامه ځانته ځانګړې فعالیتونه لري.په عین شکل ستراتیژیک هدف د وېشل شوي برنامې په ډېرو مشخصو(مشخص ترو) اهدافو باندې چې په جمعي توګه او په ټوله کې د سترتیژیکو اهدفو له حصول سره مرسته کوي، همدارنګه د برنامې هر هدف د کاري یا لنډ مهاله کاري اهدافو لرونکی وي، چې په مشخصه توګه او په ټوله کې د برنامې هدف ته د رسیدو په موخه طرحه شوې ده(۹:۸).

۱،۸شکل د برنامې په اساس د بودیجې د ترتیب او ارایه کولو پروسه

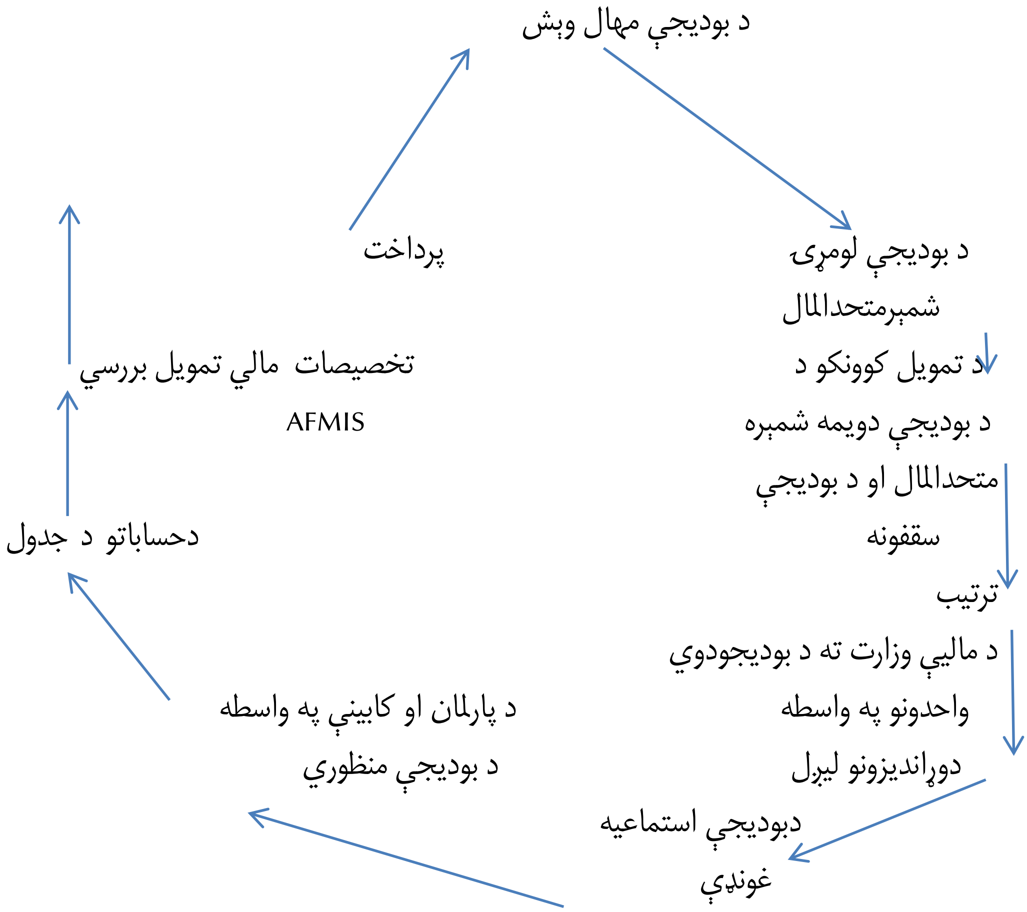

د برنامې په اساس د بودیجې جوړونې عناصر

لاندې جدول په بودیجه کې د شاملو عناصرو یو اجمالي جدول ارایه کوي.

۲,۸ جدول: د بودیجې جوړونې عناصر

د بودیجې جوړونې عناصر	تفصیل
تشریحي برخه	د حکومت اهداف، د سکتوري وزارتي او د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژي د پایلو چوکاټ، ستراتیژیک وزارتي اهداف، د وزارت خانې/بودیجوي واحد او د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژۍ د اهدافو ترمنځ ارتباطي برنامه او عملیاتي اهداف هغه مشخص توضیحات چې وزارت څه غواړي چې په اوږدمهال کې(برنامه) او په متوسط مهال(فرعي برنامه) په لاس راوړي.
د برنامې جوړښت	برنامه د هغه مرتبطو فعالیتونو مجموعه ده، چې د مشترک هدف په رابطه د وزارت خانې په محدوده کې صورت نیسي.فرعي برنامه د مشابې عادي او انکشافي بودیجې د پالیسۍ د هدف لاندې فعالیتونو گروپ دی. فرعي برنامه اساساً هغه فعالیت بیانوي، چې وزارت خانه/بودیجودوي واحد یې ترسره کوي. هغه کاري فعالیتونه چې وزارتخانې یې د یوې فرعي برنامې په چوکاټ کې تر سره کوي.فعالیتونه په دوه ډوله را څرگندیږي، عادي او انکشافي
مالي پلان	منځ مهاله مالي پلان د حکومت د اهدافو او مقاصدو د تعقیب په منظور د څوکلنو مالي مصارفو تشخیص. بودیجودوي سقفونه د نوموړو مقاصدو او اهدافو د تعقیب په موخه د موجوده منابعو تشخیص. کلنۍ پېش بیني گانې= د بودیجودوي واحدونو او وزارت خانو د مفصل مصرفي پلان مشخص کول
د اجرأتو راپور	د لاسته راغلي محصول په مشخصولو کې د اهدافو او مقاصدو په څېړنه کې د اجرأتو شاخصونه، پآیلې او لاسته راوړنې محصول/لومړی محصول او د راتلونکي کال لپاره اهداف ددې په باره کې د اطمنان حاصلولو په موخه چې فعالیتونه د

	اهدافو په لاسته راوړلو کې مرسته کوي، د برنامو او محصولاتو ترمنځ د ارتباط منځ ته راوړل

د اجرأتو سنجش

د برنامې په اساس د بودیجې جوړونې نهایي مفهوم د اړوندو اجرأتو بررسي کول دي، د حکومت اجرأت په لومړیو کې په هر وګړي پورې تړاؤ نیسي، ځکه چې دا تمه شتون لري، چې ټول منابع په مناسبه او مؤثره توګه د عامه خدماتو په برابرولو کې چې د هغې لوړه سطحه د لاسرسي وړ وي استفاده کیږي.وزارتخانې او بودیجوي واحدونه په خپل وارسره مسئولیت لري، تر څو دبرنامو له اقتصادیت او همدارنګه د خپلو نوموړو اهدافو د لاسته راوړلو څخه اطمنان ترلاسه کړي. د ټولو اړخونو د اړتیاوو درفع کولو په صورت کې د ځینو داسې میتودولوژیګانو شتون اړین ګڼل کیږي، چې وکولای شي چې د حکومت د اجرأتو لپاره د یوې سیستماتیکې او عیني ارزیابۍ اساس تشکیل کړي. په افغانستان کې د برنامې په اساس د بودیجې جوړونې څخه اساسي هدف له مصرف سره د پالیسۍ د لاسته راوړنو ترمنځ ارتباط ورکول دي. د دې پربنا د برنامو او فرعي برنامو د ایجاد ترڅنګ د پالیسیو د اهدافو په برخه کې د پیشرفت د بررسۍ لپاره د جامع او اندازې وړ شاخصونو شتون هم اړین دی. د اجرأتو دڅوډوله ابتدایي شاخصونه شتون لري:

- د منابعو شاخصونه: د هغو منابعو اندازه چې د یو خدمت د برابرولو/یا یو فعالیت د عرضې لپاره استفاده کیږي، تر شعار لاندې راځي.
- د محصول شاخصونه هغه څه چې د فعالیتونو په واسطه د خدماتو په برابرولو کې اجرأ کیږي، تر شعار لاندې راځي.
- د پایلو یا مثمریت شاخصونه د هغو خدماتو د لاسرسي سره ارتباط لري، چې د انکشافي، عیني او مخصوصو تغیراتو په پایله کې لاس ته راځي.
- د مؤثریت شاخصونه: د منابعو څخه د استفادې، د سطحې او لاسته راغلو محصولاتو تر منځ ارتباط بررسي کوي.

۳.۸ جدول د اجرأتو شاخصونه

د شاخص ډول	نومورې شاخص څه شی اندازه کوي	بېلګه
منابع	د پکار وړل شوو منابعو کمیت	د اړتیا وړمنابع او د اړتیا وړ کارمندان، استفاده شوي مواد، مصرف شوي پیسې
محصول	د تهیه شوي خدمت کیفیت	د روزل شوو معلمینو شمېر، د درسي خونو شمېر، د هغو افرادو شمېر چې فعالیت یې کړی دی
د مثمریت پایله	هغه درجه چې په هغې کې خدمات لاس ته راوړل کیږي	د استخدام په سطحه د فیصدی تغیر، د فیصدی تغیر د جرایمو په اندازه کې، په مکتب کې د شمولیت شمېر
مؤثریت	د فې واحد محصول مصرف	د یو لېتر اوبو مصرف، چې یوې کورنۍ ته عرضه کیږي

د بودیجې د تنظیم پروسه

د غه برخه د وزارت خانو/بودیجوي واحدونو د بودیجې انکشاف ورکولو لپاره مهال وېش توضیح کوي.

۲,۸ شکل د سالمې بودیجې دتنظیم پروسه

پورتنی شکل د هغې بودیجې د دوران یو د یاګراماتیک شکل څرګندوي، چې په افغانستان کې ترتیب کیږي. دغه د یاګرام څلور عمده مرحلې څرګندوي:

- د بودیجې د ترتیب څخه مخکې د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتژۍ د پایلو د چوکاټ په اساس د بودیجې پلانګذاري او دهغو لارښوونو مطابق د بودیجې ترتیب او تصمیم ګیري، چې د مالیې وزارت له لوري طرح شویده.
- د بودیجې اجرأ د هغو وجوهاتو تادیه چې د تصمیم نیونې په پړاو کې منظورشویدي.
- د اجرأتو ارزيابي د اصلي لاسته راوړنو سره د بودیجې د توضیح شوو اهدافو مقایسه، چې نوموړې مقایسه هغه پیشرفت څرګندوي چې د پلان شوو پایلو او محصولاتو په برخه کې یې صورت نیولی وي. له دې ځایه لیدل کیږي، چې د برنامې په اساس بودیجه د افغانستان د ملي انکشاف د سترا تیژۍ د پایلو په چوکاټ کې پیل او پای ته رسیږي. لاندې پراګرافونه د بودیجې د هرې مرحلې اړین اقدامات توضیح کوي.
- د مالیې وزارت هر کال د بودیجې د ستراتیژۍ په تنظیم سره د بودیجې دوران د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتیژۍ د لومړیتوبونو په رڼا کې پیل کوي، وروسته دغه ستراتیژي په لوړو حکومتي سطحو کې تر بحث لاندې نیول کیږي او کله چې نوموړې ستراتیژي تصویب شوه، د مالیې وزارت داسې مهال وېش صادروي، چې د بودیجې د ترتیب پروسه پکې شامله وي او ټولو ذیدخل اړخونو ته یې، چې وزارتخانې، بودیجوي واحدونه او ادارات پکې شامل دي توضیح کوي. د هغوی سره یو ځای د تادیاتو لپاره د موجوده منابعو د سطحو د تشخیص لپاره د منځ مهاله پلان د نهایي کولو پروسه په جریان کې وي.
- وروسته له وزارتخانو او بودیجوي واحدونو څخه غوښتل کیږي، تر څو خپلې برنامې، د برنامو تشریحات او د خپلو محصولاتو شاخصونه د هغو خدماتو سره په تړاو کې تر تیب کړي چې د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژۍ کې د اړوندو وزارتونو د پایلو په چوکاټ کې وي. نوموړي وړاندیزونه د بودیجوي متحدالمالونو له لارې په لاس راځي. له وزارتخانو څخه غواړي تر څو یواځې د خپلو هغه وړاندیزونو مختصره شرحه مالیې وزارت ته وړاندې کړي، چې د برنامو او فرعي برنامو په اساس طبقه بندي شوي وي. د مالیې وزرات د بودیجې د لومړی شمېر متحدالمال وړاندیز په اساس د بودیجې هغه منځ مهاله چوکاټ، چې ټاکل شویدی چې د لاسرسي وړ منابعو څخه تمویل شي، چې په دې اساس د بودیجې د سقف مسوده تر تیبیږي.
- د بودیجې دویمه شمېره متحدالمال د هغو وزارتونو د برنامو او فرعي برنامو د مفصلو

تشریحاتو سره یو ځای د مفصلو تخميناتو ارایه کول غواړي، چې په امتحاني مرحلو کې قرار لري. نوموړي تخمینات باید د بودیجوي سقف په چوکاټ کې ترتیب شي. بودیجوي سقف د ماليې وزرات په واسطه د هغه تخمین شوي مبلغ له اعظمي حد څخه عبارت دی، چې په راتلونکي کې د یو بودیجوي واحد لپاره تخصیص کیږي.

- کله چې فرعي برنامو فعالیتونه په مکمل ډول توضیح او قیمت ګذاري شي، ماليې وزارت ته لیږل کیږي، چې وروسته د بودیجې په سند کې وړاندي کیږي، بودیجه د ماليې وزارت په واسطه د مقننه قوې له لوري له کتنې څخه وروسته د پارلمان په واسطه تصویب کیږي. په دې پړاو کې وزارتخانې د بودیجې تخصیص اخیستلو ته اماده کیږي او د بودیجې د اجرأ مرحلې ته داخلیږي.
- کله چې مالي کال پیل شي، وزارتخانې باید دافغانستان د دولت پروسېجرونه د مصارفو د ثبت او مصرف په موخه تعیب کړي. په هره ربع کې وزارتخانې/ بودیجوي واحدونه د تخصیص تقاضا کوي، چې دوی په دې قادر وي، چې د خپلې بودیجې په محدوده کې خپلې بودیجې عادي او انکشافي اهدافو ته د لاسرسي لپاره مصرف کړي. د ټولو هغو مصارفو په باره کې معلومات چې صورت نیسي، د ټاکل شوو فارمټونو په چوکاټ کې ماليې وزارت ته لیږل کیږي او د افغانستان د مالي معلوماتو د سیستم ثبت آفمیس کیږي. په لومړي قدم کې د نوموړې ادارې مسئولیت د مصارفو کنترول او د مصارفاتي اقلامو، بودیجې او یا یوې برنامې له مصارفو سره د هغه مقایسه کول دي او ماليې وزارت د تخصیص کړنلارې تعقیبوي، ترڅو ادارات له منظورې شوې بودیجې څخه زیات مصرف ونه کړي.
- کله چې وزارتخانې او بودیجوي واحدونه وجوه مصرفوي، نو نه یواځې باید د مصرف مؤثریت نظارت شي، بلکې د هرې وزرا تخانې او بودیجوي واحد هغه مصارف چې سرته یې رسوي، ولیدل شي چې د هغې ادارې اهداف په واقعي توګه براورد شوي او که نه؟ پدې اساس د مالي کال په پای کې هغه اهدافو ته د مثمر لاسرسي د تشخیص لپاره د هرې وزارتخانې او بودیجوي واحد مصرف او اجرأت چې د بودیجې د ترتیب په مرحله کې تعین کیږي نظارت وکړي او همدارنګه هغه تاثیرات هم نظارت کړي، چې مصرف یې په اهدافو، محصولاتو او د برنامو په پایلو او د افغانستان د ملي انکشاف په سترتیژۍ باندې واردیږي .

د بودیجې د ترتیب تقویم

د بودیجې د دوران یوه مهمه او عمده برخه د بودیجې هماغه ترتیب دی، چې په دې مرحله

کې په ټوله مالي دوره کې د بودیجې د مدیریت په موخه یو کاري چوکاټ ترتیبیږي. د بودیجې د اسانتیا او کنترو ل په موخه د مالیې وزارت د بودیجې دترتیب مهال وېش هر کال نشر کوي، اما د برنامې په اساس په بودیجه جوړونه کې د بودیجې ترتیب اساساً له مخکینیو کالونو څخه سریعتر چې عنعنوي بودیجه پکې استفاده کېدله پیل کیږي.

د مالیې وزارت اقدامات

د مالیې وزارت د بودیجې د ترتیب او نظارت پروسه د هغې په ټولو مراحلو کې حمایت کوي(همدارنګه د اقتصاد وزارت د انکشافي پروژو د بررسي په برخه کې پدې پروسه کې داخل دي) د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت د اساسي قانون مطابق د مالیې وزارت د بودیجې د ترتیب انسجام او پارلمان ته د منظورۍ دوړاندې کولو په برخه کې په نظارت کولو باندې مسئول دی. پدې اساس مالیې وزارت د بودیجې په مختلفو مراحلو کې د هغې تر نهایي کولو پورې مرکزي رول لري. د مالیې په وزارت کې لاندې فعالیتونه شامل دي:

- د بودیجې د لومړۍ شمېرې متحدالمال صدور.
- د بودیجې په لومړۍ شمېره متحدالمال پورې اړوندو وړاندیزونو لنډیز او جمع آوري.
- د بودیجې د شرحې د مودې په حیث د بودیجې د منځ مهاله چوکاټ طرح او تدوین .
- اداراتو ته د بودیجوي سقفونو لیږل.
- د بودیجې د ترتیب په اړه د ښوونیزو پروګرامونو برابرول (د برنامې په اساس دبو د جې لپاره) البته د هغو وزارتخانو او بودیجوي واحدونو لپاره چې برنامې په اساس بودیجه جوړونې په پروسه کې قرارلري.
- د بودیجې دویمه شمېره متحدالمال
- د اقتصاد وزارت سره د همکارۍ، دبودیجوي سقفونو ټاکل
- د بودیجې دویمه شمېره متحدالمال پورې اړوندو ځوابونو جمع اوري
- د وزارتخانو او بودیجوي واحدونو سره د بودیجې د نهایي وړاندیزونو په اړوند بحث او خبرې اترې. د ملي بودیجې د نهایي مسودې تدوین او انکشاف
- پارلمان ته د یوې منسجمې بودیجې (دولت بودیجه) وړاندې کول

دبودیجې لومړۍ شمېره متحدالمال

د بودیجې لومړۍ شمېره متحدالمال په لاندې برخو کې لومړني اړین مراحل ارایه کوي:

- په څو کلن چو کاټ کې د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژۍ سره د وزارتخانو او بودیجوي واحدونو د بودیجې طرحې ته مطابقت ورکول.

- د پروژو وړانديزونه، هغه محصولات چې بايد د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتيژۍ له چوکاټ سره مطابقت ولري.
- د عادي او انکشافي بوديجې د مصارفو تقريبي تخمينات.

د لومړيتوبونو تشخيص:

د غو اهدافو ته د رسيدو لپاره وزارتخانې او ادارات بايد خپل لومړيتوبونه د دريو راتلو نکو کالونو لپاره د متحدالمال د غوښتنې مطابق او د نويو فعاليتونو د طرحې او انکشاف په واسطه چې هره عادي او انکشافي بوديجه کې شامليږي، د وزرات د خدماتو د سطحې د زياتوالي په موخه تشخيص کيږي؛ هر څو که پدې مرحله کې يواځې د مصرف مشخصو ارقامو اړتيا ده، اما لومړيتوبونه بايد په خپل وار سره په واضحه او دقيقه توګه مشخص شي، ترڅو د وزارتونو/بوديجوي واحدونو او د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتيژۍ په چوکاټ کې د اجرأ وړ عناصرو پاليسي ګانې او مسئوليتونه منعکس کړي.دغه موضوعات هم بايد په واضحه او دقيقه توګه سنجش شي، بالاخره دغه پروسه په ورستۍ مرحله کې په برنامو او فرعي برنامو کې استفاده کيږي.

د مصرفي پلانونو د ارتباط ملاحظه کول

د وزارتخانو لپاره په دغه متحدالمال کې دويم مکلفيت د افغانستان د ملي انکشاف ستراتيژۍ سره د هغه د مصرفي پلانونو ارتباط او برنامې په اساس بوديجه جوړونې په ذريعه د اهدافو لاسته راوړل دي. ټينګار کيږي چې وزارتونه او بوديجوي واحدونه مکلف نه دي ترڅو د غه اسناد په دغه مرحله کې نهايي کړي، بلکه دوی بايد د بوديجې د لومړۍ شمېره متحدالمال څخه د بوديجې د ترتيب پروخت د بعدي مفصلو کارونو، اړينو بيا کتنو د پيل لپاره د هدف د ټکي په حيث استفاده کړي.

د بوديجې دويمه شمېره متحدالمال

د دغه متحدالمال جزيات ممکن کال په کال تغير وکړي، نو پدې اساس استفاده کوونکي بايد د هغه له محتوا څخه د بشپړې اشنايۍ په خاطر د دغه لاربښود له وروستۍ نسخې څخه استفاده وکړي. اړوندې وزارتخانې او بوديجوي واحدونه بايد د بوديجې ۲ شمېره متحدالمال ته نسبت د بوديجې لومړۍ شمېرې متحدالمال ته يو څه مفصل ځواب ورکړي.د بوديجې دويمه شمېره متحدالمال سند له وزارت خانو او بوديجودوي واحدونو څخه غواړي، ترڅو خپلې مفصلې بوديجې د يوه سلسله هغه پارامترونو په چوکاټ کې ترتيب کړي، چې په نوموړي سند کې ذکر شوي دي. وزارت خانې مکلفې دي، تر څو د خپلو برنامو او فرعي برنامو تشريحات نهايي کړي

او د خپلو عادي او انکشافي بودیجو فعالیتونه طبقه بندي او اولویت بندي کړي. د نوموړو فعالیتونو مفصله قیمت ګذاري دغه تشریحاتو ته تقویت ورکوي او دغه قیمت ګذاري د بودیجې د نهایي وړاندیز مالي عنصر تشکیلوي. پدې سربېره وزارتونه اړتیا لري، ترڅو د هرې پروژې مفصلو اسنادو ته انکشاف ورکړي او د بودیجې په وړاندیز کې یې شامل کړي.

د مالیې وزارت نور اقدامات

د بودیجې د دوه ؤ متحدالمالونو او سقفونو صدور د بودیجې په دوران کې د مالیې وزارت له مهمو اقداماتو څخه دي، که څه هم د مالیې وزارت د ترتیب، اجرأ او مراحلو د ارزیابۍ په وخت کې د بودیجې د تنظیم د مراحلو په طې کولو کې زیات سهم اخلي؛ دا ډول اقدامات هغه وخت تر سره کیږي، چې د مثال په ډول د بودیجې په استماعیه کې د کرنلارو د کنترول او تخصیص له لارې د بودیجې د اجرأ پر وخت او د کال په پای کې د بودیجې د پایلو د متن د نهایي کولو پر وخت دغه دخالتونه د بودیجې په جزیاتو پورې اړه لري. همدا ډول د وزارتونو او بودیجوي واحدونو په واسطه تهیه کیږي او د مالي مدیریت په کرنلارو پورې تړاو لري؛ نه د بودیجې د زېربناګانو په ایجاد پورې.

د بودیجې منځ مهاله چوکاټ او بودیجوي سقفونه

د بودیجې د لومړۍ شمېرې متحدالمال ته په ځواب کې د وزارتونو او بودیجوي واحدونو په واسطه د اولویت بندي شوو پلانونو له تسلیمۍ څخه وروسته د مالیې وزارت او اقتصاد وزارت په مشترک ډول اولویت بندي شوي وړاندیزونه بررسي کوي، وروسته د مالیې وزارت له ډونرانو سره غونډې دایروي او د نه تکمیل شوو پروژو لېست وړاندې کوي.

او د دغو پروژو د تمویل لپاره د ډونرانو ملاتړ جلبوي. همدارنګه هغه وړاندیزونه چې وزارتونه او بودیجوي واحدونه یې ترتیبوي او د عادي بودیجې له لارې تمویل کیږي، هم په جزیاتو سره څېړل کیږي.

د برنامې په اساس د بودیجې مراحل

د برنامې په اساس د بودیجې تهیه کول څومرحلې لري، چې ټول وزارتونه او بودیجوي واحدونه باید هغه عملي کړي، دغه مراحل په لاندې ډول تشریح کیږي:

په بودیجوي واحدونو کې د برنامې په اساس د بودیجې تطبیق کوونکی ټیم (مربوطه وزارتونه)

د برنامې په اساس د بودیجې د طرحه او جوړولو په پروسه کې لومړی قدم د اړوند وزارت په چوکاټ کې د بودیجې د تطبیق کوونکي ټیم له تأسیس څخه عبارت دی؛ دغه ټیم به د برنامې

په اساس د بودیجې د تهیې او تطبیق او د عادي او انکشافي بودیجو د ادغام مسئولیت په غاړه ولري. دغه تطبیق کوونکی ټیم عمومي رائیسانو، یعنې د مالي پلان او پالیسۍ د اداراتو رائیسانو او همدارنگه د نظارت او ارزیابۍ د برخې مدیر او د اړتیا په صورت کې د بشري منابعو اړوند مدیر او همدارنگه هغو اداراتو څخه چې وکولای شي، چې د برنامې په اساس په بودیجه پورې اړوند جوړښت کې د برنامو د مدیرانو په جهت کې انتخاب شي او ارتباطي اشخاص د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتیژۍ څخه وي. د دغه ټیم غړي باید خپلې منظمې غونډې دایرې کړي او خپل فعالیتونه له نږدې څخه د مالیې وزرات سره په ځانگړي ډول د بودیجې د ادغام او ریفورم له واحد سره همغږي کړي. دا د یادونې وړ ده، چې باید بودیجوي او انکشافي کارکوونکي د بودیجې په ترتیب کې د یو ټیم په شان برخه ولري. ۱۳۸۷ هـ ل کال تجربې څرگندوي، چې د دغه ټیم په بریالیتوب کې به د معین په واسطه رهبریت ډېر حساس وي. نوموړی ټیم باید یو له بل سره منطمې لیدنې ولري او په خپلو ټولو فعالیتونو کې د مالیې وزارت د بودیجې ریاست او په ځانگړي ډول د ادغام او ریفورم واحد په جریان کې واچوي.

د بودیجوي واحد لپاره د ستراتیژیک هدف تعین (مربوطه وزارتونه)

د برنامې په اساس بودیجې تطبیق کوونکی ټیم باید په لومړي قدم کې د خپل اړوند بودیجوي واحد پراخه ستراتیژیک هدف وټاکي. ستراتیژیک هدف مشخصوي، چې ولې بودیجوي واحد موجود دی او دغه بودیجوي واحد کوم اهداف تعقیبوي؛ دغه هدف همدارنگه دا مشخصوي، چې دغه بودیجوي واحد په اوږد مهال کې د افغانستان لپاره کوم کارونه غواړي چې ترسره یې کړي؛ یعنې د ټولنې لپاره کوم مورد نظر تغیرات غواړي، چې رامنځ ته یې کړي. ستراتیژیک هدف باید د حکومت د لومړیتوبونو او سکتوري ستراتیژیو سره جوړ راشي، په عین وخت کې دغه ستراتیژیک هدف په کافي اندازه پراخه او هر اړخیز وي، ترڅو د اړوند بودیجوي واحد ټول فعالیتونه او د مسئولیت ساحې را ونغاړي.

٤،٨ جدول دستراتیژیکو اهدافو مثالونه

ستراتیژیک هدف	وزارت
د قانون د حاکمیت د تامین او ښې حکومتوالۍ ته د رسیدو لپاره د افغانستان د اساسي قانون په ٦٤، ٧٥ مادو کې د مندرجو صلاحیتونو په تعمیل کې د اړینو اسانتیاوو د ایجاد په موخه جمهوري ریاست مقام ته د تخصصي او باکیفیته خدماتو عرضه	دچارو اداره او د وزیرانو د شورا دارالانشأ
د داسې زرعتي تولیداتو له دوامداره زیاتوالي څخه اطمنان حاصلول، چې وکولی شي، تر څو د داخلي او خارجې بازارونو اړتیاوې تأمین کړي	زراعت (کرهڼه)

د برنامې د اساسي جوړښت طرحه او د اړوندې برنامې د اهدافو ټاکنه

د ستراتیژیک هدف د تعریف او تعین څخه وروسته بعدي ګام د برنامې جوړښت، طرحه او داړوندې برنامې د اهدافو ټاکل دي.

د برنامې اهداف

ستراتیژیک هدف د برنامې په داسې مشخصو اهدافو باندې وېشل کیږي، چې په جمعي توګه ستراتیژیک هدف ته د رسیدو لپاره مرسته وکړي، د برنامې هدف د بودیجوي واحد له څو مسئولیتونو څخه یو تعریف او تعینوي؛ همدارنګه د برنامې هدف څرګندوي، چې وزارت په راتلونکې کې څه غواړي چې ترسره یې کړي او کومه ګټه ټولنې ته عرضه کوي. له همدې امله په برنامو پورې اړوند اهداف د ستراتیژیک هدف لپاره مشخص ترې برخې ګڼل کیږي؛ په طبیعي توګه په برنامه پورې اړوند اهداف باید په عین وخت کې د اوږدمهاله ستراتیژیکو اهدافو او د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتیژیکو لومړیتوبونو او یا د سکتوري ستراتیژۍ له لومړیتوبونو سره مطابقت او همغږي ولري. دبرنامې هدف ته د رسېدلو له لارې بودیجوي واحد خپلو ستراتیژیکو اهدافو ته د رسیدو لپاره یو قدم نږدې کیږي.

۵,۸جدول د برنامې د اهدافو بېلګه

وزارت	برنامهٍ	د برنامې هدف
اداره امور او د وزیرانو د شورا دارالانشأ	د دولت د فعالیتونو تحلیل او همغږي	د دولتي اداراتو او وزارتونو د وړاندیزونو او پالیسۍ ګانو تحلیل او همغږي، چې د تائید په موخه د جمهوري ریاست مقام او وزیرانو شورې ته وړاندې کیږي او همدارنګه د مډرن مدیریتي روشونو او وزارتونو او مستقلو اداراتو په سطحه پالیسۍ ګانو کې د اشاعې او همغږۍ له لارې د ښې حکومتوالۍ توسعه. د افغانستان د اسلامې جمهوریت د وزیرانو شورى د مجالسو تسهیل /تدویر، د فرمانونو، احکامو له تطبیق څخه نظارت، د وزیرانو شورى او انسجام مصوبات، دلویو ملي پروژو څخه نظارت
معارف	لومړنۍ زده کړې	د دولتي مکاتبو د هغه زده کوونکو لپاره چې د ۷ تر ۱۲ کالونو عمر لري، د پراخه او هراړخیزو، ښوونیزو او روزنیزو برنامو وړاندې کول

برنامه

برنامه د خدماتو د عرضې له یو مرتبط ګروپ څخه عبارت ده، چې اهداف او مشترکه پالیسي تعقیبوي، او یا د یو وزارت یا بودیجوي واحد د خدماتو د عرضې له عمده ساحاتو څخه عبارت ده .

۸ - ٦ جدول: د بودیجوي واحد د برنامو مثالونه .

وزارت	برنامې
د وزیرانو شورا دارالنشاء او چارو اداره	د دولت د فعالیتونو تحلیل او همغږي
مصارف	ابتدایي تعلیمات ثانوي تعلیمات حرفه یي تعلیمات د معلمینو تربیت او روزنه

د هرې برنامې لپاره د مدیر ټاکل

حساب ورکونه باید د هرې برنامې لپاره واضح مدیریتي مسؤولیت ولري. پدې ترتیب د هرې برنامې لپاره باید یونفر د مدیر په حیث تعین او وګمارل شي. د برنامې مدیر هغه شخص دی، چې د برنامې په چوکاټ کې د بشري منابعو، مصارفو او پایلو د حصول د اداره کولو مسؤولیت په غاړه لري. یو برنامه یواځې یو مدیر درلودلی شي. له همدې امله ده چې دې مسئلې ته ترجیح

ورکول کیږي، چې د برنامې جوړښت باید په پراخه تو گه د مؤسسې یا بنسټ د ادارې او تشکیلاتي جوړښت سره مطابقت ولري. له همدې امله د یوې ادارې رئیس کولای شي چې د هماغه مورد نظر ادارې په چوکاټ کې د اړوندې برنامې مدیر واوسي.

د هرې برنامې لپاره باید داخلي کاري گروپ ایجاد او په کار وگمارل شي

تطبیق کوونکي ټیم کولای شي، چې داخلي گروپونه انتخاب کړي؛ تر څو د هغه ریاست د برنامې د مدیر په غاړه وي او هغه خلک چې په مشخصه برنامه پورې د اړوندو پالیسي گانو سره اشنایي ولري او تر جیح هغو کسانو ته ورکول کیږي، چې د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتیژي په سکتوري ستراتیژي باندې د هماغه برنامې اړوند کار کوي، د انکشافي بودیجې کار کوونکي چې په هماغه برنامه باندې کار کوي.

په اړونده برنامه کې خپل تخنیکي اشخاص او د عادي بودیجې کارکوونکي د دغه داخلي کاري گروپونو غړیتوب لرلای شي.

داخلي کاري گروپونه له کاري نظره د وزارت د فرعي برنامو، فعالیتونو د کړنلارو او قیمت گذارۍ شاخصونو او مشخصې برنامې د مصرف د ټاکلو په انکشاف او تهیه کې دخیل او په کار بوخت وي.

د هرې برنامې لاندې د فرعي برنامو ایجاد او طرحه کول

او د کاري او منځ مهاله اهدافو ټاکل او د هغوی په اړه د توضیحاتو وړاندې کول

هره برنامه باید په کوچنیو فرعي برنامو باندې وویشل شي. د فرعي برنامو مجموعه باید د یوې برنامې په چوکاټ کې په جمعي توگه د مشترک هدف د حصول په برخه کې مرسته وکړي.

فرعي برنامې

فرعي برنامې باید یو له بل سره د اړوندو فعالیتونود گروپ په حیث داسې ایجاد شي، چې د برنامې په چوکاټ کې د پالیسۍ عین هدف یا د لومړیتوب لرونکي هدف لرونکی وي. له بله اړخه یوه فرعي برنامه کیدای شي چې د اړونده وزارت د ټیټ اداري او تشکیلاتي جوړښت سره مطابقت ولري .

کاري اهداف

د هرې فرعي برنامې لپاره باید بودیجوي واحد معلومات په دوو جلا برخو، یعنې کاري یا منځ مهاله مشخصو اهدافو او هرې برنامې لپاره د فرعي برنامې د تشریح او توضیح سره تهیه او په لاس کې ورکوي. کاري اهداف باید د برنامې او فرعي برنامې ترمنځ ارتباط رامنځته کړي .

کاري یا منځ مهاله اهداف دهغو مشخص ترو لنډ مهاله او منځ مهاله اهدافو څخه عبارت دي، چې د برنامې اوږدمهاله هدف ته د رسیدو لپاره د قدمونو په حیث استفاده کیږي .

کاري یا منځ مهاله اهداف د حکومت په پالیسۍ پورې اړوند مشخص اهداف منعکس کوي، چې حکومت تر هرې برنامې لاندې د کومو کارونو ترسره کول غواړي؛ کاري یا منځ مهاله اهداف دا موضوع روښانه کوي، چې په موجوده منابعو سره په لنډ مهال کې کوم کارونه ترسره کولی شي. د کاري اهدافو د تعین پر وخت لومړنی کار باید د وزارت په ستراتیژیک پلان باندې نظر اچول وي. د کاري یا منځ مهاله هدف له بیان څخه هدف دادی تر څو د مالیې وزارت، حکومت او بالاخره پارلمان تشویق او ترغیب کړي چې ولې باید برنامه د تمویل لپاره انتخاب شي.

۸. ۷. جدول: د فرعي برنامې مثالونه :

وزارت	برنامه	فرعي برنامه
د وزیرانو شورۍ دارالانشا او چارو اداره	د دولت د فعالیتونو تحلیل او همغږي	- د حکومت د برنامې انسجام او نظارت. - د دولت د پالیسي ګانو تحلیل او همغږي . - اداري
معارف	ابتدایي تعلیمات	- د پالیسي چوکاټ (د وزارت د مرکز مصرف، د ملکي ریاست او فرعي برنامو د تطبیق کوونکو کارکوونکو د معاشاتو په ګډون) . - د منظمو متوسطه تعلیماتو عرضه - د نویو مکاتبو تاسیس - د نجونو لپاره د ځانګړو پروګرامونو دایرول .

یوه برنامه معمولاً د څو فرعي برنامو څخه تشکیل شوې ده او یوه برنامه باید له (۲-۴) څخه زیاتې فرعي برنامې ونلري؛ مگر په ځینو حالاتو کې په ځانګړي ډول په کوچنیو مؤسساتو کې او یا د برنامې په اساس د بودیجې د معرفۍ په لومړیو کلونو کې یوه برنامه کیدای شي، چې یوازې یوه فرعي برنامه ولري .

۸. ۸. جدول: په مجموع کې د برنامې بیلګې او د اړوندو اهدافو جوړښت .

د برنامې جوړښت	وزارت	برنامه	فرعي برنامې
	د وزیرانود شورا دارالانشا او د چارو اداره	د دولت د فعالیتونو تحلیل او همغږي	د حکومت د برنامې انسجام او نظارت
په هغه پورې اړوند اهداف	**ستراتیژیک هدف**	**د برنامې هدف**	**منځ مهاله یا کاري هدف**
	د قانون حاکمیت او ښې حکومتولۍ ته د رسیدولو لپاره د افغانستان اساسي قانون د (٦۴، ۷۵) مادو کې د مندرجو صلاحیتونو په تعمیل د لازمو سهولتونو دایجاد په موخه د جمهوري ریاست مقام ته د تخصصي او باکیفیته خدماتو عرضه کول.	د وزارتونو او دولتي اداراتو د پالیسي ګانو او وړاندیزونو تحلیل او همغږي چې د تائید لپاره جمهوري ریاست او وزیرانو شورى ته وړاندې کیږي. او همدارنګه د وزارتونو او مستقلو اداراتو په سطح په اړوندو پالیسیو کې د مډرن مدیریتي روشونو د ترویج او خواصو له لارې د ښې حکومتولۍ پراختیا. د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت د وزیرانو عالي شورى د مجالسو تدویر د فرامینو او احکامو د تطبیق څخه نظارت، د انسجام او وزیرانو شورى مصوبات، د لویو ملي پروژو څخه نظارت د حمایوي خدماتو وړاندې کول لکه مالي خدمات اداري خدمات، د چارو عمومي اداري د ریاست د نورو اصلي برنامو لپاره د بشري منابعو تهیه او تدارک د دغه اداري د ستراتیژیک هدف د تحقق او برنامو د بهتر تطبیق په موخه د جمهوري ریاست مقام معاونینو او مشاورینو لپاره.	د وزیرانو شورا او عمده اقتصادي او اجتماعي پروژه د فرامینو احکامو او مصوباتو له تطبیق څخه نظارت. همدارنګه د لویو ملي پروژو انسجام او نظارت او د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت د وزیرانو عالي شورى د مجالسو تسهیل .

د برنامې جوړښت	وزارت	برنامه	فرعي برنامې
	مصارف	ابتدایي تعلیمات	د نجونو لپاره ځانګړې برنامې
په هغه پورې اړوند اهداف	ستراتیژیک هدف	د برنامې هدف	منځ مهاله یا کاري هدف
	لدې څخه اطمینان حاصلول چې په افغانستان کې د مکاتبو زده کوونکو د خپلې پوهې او مسلکي مهارتونو سطح لوړه کړیده، تر څو وکولی شي چې خپل استعدادونه لوړ کړي او لدې لارې خپلې ټولنې ته خدمت وکړي.	(۷- ۱۲) کلنو ماشومانو لپاره د مساوي لاسرسي وړ او باکیفیته ښوونیز برنامو تامین .	په ابتدایي ښوونځیو کې د نجونو د اندازې ۵۰٪زیاتوالی تر ۱۳۹۶ کال پورې.

د فعالیتونو ثبت او پیژندل [عادي فعالیتونه او انکشافي پروژې د هرې فرعي برنامې لاندې

فرعي برنامې په خپل وار سره په فعالیتونو باندې ویشل شوي دي، چې فعالیت کیدی شي یوه عادي بودیجه وي یا انکشافي پروژه او یا د انکشافي پروژې اجزا وي.

د هرې برنامې لپاره د کړنلارو او اهدافو د شاخص تهیه [فرعي برنامه]

د برنامې په اساس بودیجې پورې د اړوندې تشریحي توجیه یا غیر مالي سند د طرحې او ترتیب وروستۍ مرحله دهرې فرعي برنامې لپاره په کړنلارو پورې اړوندو معلوماتو له تهیه کولو څخه عبارت ده. پدغه معلوماتو کې لاندې مواد شامل دي .

- ❖ په کړنلاره پورې د اړوند شاخص تعریف او تعین .
- ❖ په کړنلاره پورې د اړوند اهدافو شمیر .

❖ د کړنلارې د شاخصونو انتخاب .

په عمومي توګه درې ډوله شاخصونه د کړنلارې لپاره وړاندیز کیږي .

۱. د کمي پایلو ارزیابي (د بودیجوي واحد د فعالیتونو مستقیم کمیت یا پایله).

۲. د پایلې یا کیفي تغیر ارزیابي (د برنامې یا خدماتو نهایي اغیزې یا ګټې) .

۳. د مؤثریت سنجش او ارزیابي (د محصول في واحد مصرف یا کمي پایله).

د محصولاتو یا کمي پایلو سنجش او ارزیابي

د کمي پایلې یا ګټې سنجش او ارزیابي توضیح کوي، چې کوم مشخص کارونه ترسره شوي دي او یا کوم خدمات د خلکو لپاره عرضه شوي دي؛ هغوی باید د یوې فرعي برنامې د منځ مهاله مشخص هدف سره ارتباط ولري. د محصول معیار یا د مستقیمې پایلې کمي پایله یا هغه واحدونه چې د یو فعالیت د سرته رسولو په پایله کې د یوې فرعي برنامې په چوکاټ کې یو فعالیت څرګندوي. بودیجوي واحدونه باید په ډله ییزه توګه د فرعي برنامې په سطحه په محصول یا کمي نتایجو پورې اړوندو معلوماتو راپور وړاندې کړي.

د کمي پایلو بیلګې

معارف: د هغو شاګردانو شمېر چې په مکتب کې یې نوم لیکنه شوې ده .

روغتیا: د مورد نظر ګروپونو لپاره هیڅ ډول د ملاریا واکسین تطبیق او توزیع شوی ندی .

زراعت: د جلا ګټګوریو په واسطه د ورکړل شویو سبسایډي ګانو شمیر د اوبو لګولو له نوي سیستم څخه استفاده او د بزګرانو لپاره د هغو ښوونیزو برنامو شمیر چې په مورد نظر کال کې په لاره اچول شوې دي.

کیفي تغیر یا ارزیابي

د پایلې یا کیفي تغیر معیارونه هغه حد څرګندوي، چې هغه ته د برنامې ستراتیژیک اهداف رسیدلي دي (په هغه مورد نظر سطحو کې چې بودیجوي منابع هغه ته ځانګړې شوي دي) هغوی همدارنګه د برنامې مؤثریت او اغیزې سنجش او معلوموي په بل عبارت، په کیفي تغیراتو یا پایلو پورې اړوند معیار معلوموي چې مورد نظر برنامې تر کومه حده پورې مطلوبه ګټه (پلان شوې ګټه) د ټولنې لپاره رامنځته کوي. په کیفي تغیراتو یا پایلو پورې اړوند معیارپه برخه کې لاندې مثالونه وړاندې کولی شو .

❖ د معارف په برخه کې: د هغو ماشومانو مشارکت (د سن په اساس) چې د ابتدایي تعلیماتو په برخه کې په زده کړه بوخت دي او د ښوونځیو د هغو شاګردانو اندازه او سهم چې د سواد زده کړې مربوط معیارونو ته رسیدل غواړي .

❖ د صحت یا روغتیا په برخه کې: د هغو مړینو په اندازه کې کموالی چې د درملنې او مخنیوي وړ ناروغیو له امله رامنځته کیږي (د بیلګې په ډول قلبي ناروغۍ، د سږو سرطان او نور) په هلکانو(ماشومانو) پورې د اړوندو ناروغیو له امله په مړینو کې کموالی د ایچ. ای. وي / ایډز ناروغیو د ډولونو په پېښو کې .

په مؤثریت پورې اړوند معیارونه

په مؤثریت پورې اړوند معیارونه په عمومي توګه د في واحد محصول د قیمت په شکل افاده کیږي؛ پداسې حال کې چې په مؤثریت پورې اړوند معمول معیارونه په مالي منابعو یعنې في واحد قیمت متمرکز وي، په ځینو مواردو کې د محصولاتو یا في واحد محصول کې بهبود هم د مؤثریت د تغیراتو او بهبود سبب کیدای شي. په مؤثریت پورې اړوند معیارونه د محصولاتو سره نیږدې اړیکه لري او باید په یوه سطحه تر سنجش او ارزیابۍ لاندې ونیول شي.

له همدې امله د محصولاتو په څیر په مؤثریت پورې اړوند معیارونه د خوښې وړ حالت کې د فعالیتونو په سطحه یا له هغه پرته په جمعي توګه د فرعي برنامې په سطحه تثبیت او پیژندل کیږي. په مؤثریت پورې اړوند معیارونه په لاندې ډول ارایه کیږي د معارف په برخه کې :

د یو نفر شاګرد منځنی مصرف چې په مکتب کې یې نوم لیکنه شویده، د یو درسي ساعت د منځني مصرف اندازه .

د روغتیا په برخه کې: د یو توزیع شوي واکسین د قیمت منځنی حد هغه کتلوي معافیت چې د خلکو مورد نظر ګروپ ته ورکړل شوی وي .

په کړنلاره پورې د اړوندو اهدافو تعین

په کړنلارو پورې اړوند اهداف له هغو پایلو څخه عبارت دي، چې تمه کیږي له تخصیص شوو مالي منابعو څخه په لاس راشي. هغوی باید د محصول یا کمي پایلې د توافق وړ سطحې او یا تغیرات یا کیفي پایلې چې باید د راتلونکو دریو کلونو په ترڅ کې د برنامې او فرعي برنامې سره مطابقت کې په لاس راځي منعکس کړي په کړنلاره پورې اړوند اهداف باید د کړنلارې د واقعي او ستونزمونو سطحو ترمنځ موازنه څرګنده کړي. وروسته له هغه چې بودیجه د کابینې په واسطه منظوره او د توافق وړ وګرځیده په کړنلاره پورې اړوند اهداف باید ددې په خاطر چې څرګنده کړي، چې کوم کارونه د تخصیص شوو مالي منابعو په مصرف سره د سرته رسیدو وړ دي د تعدیل وړ ګرځي. په کړنلاره پورې اړوند اهداف باید د افغانستان د ملي انکشاف په ستراتیژۍ کې او یا هغه زماني چوکاټ چې تصمیم نیوونکو او نورو ته ددې امکان برابروي، تر څو کړنلاره په عیني او هر اړخیزه توګه بررسي کړي، تعین کړي (٦: ٢٦).

د فعالیتونو د قیمت گذارۍ مرحله

قیمت گذاري یعنې څه ؟ قیمت گذاري د یو فعالیت یا پروژې د ټولو مصرفي اقلامو د مستقیمو او غیرې مستقیمو خبرو له مجموعې عبارت دی .

قیمت گذاري د مالي تعهداتو له یو تقریبي تخمین څخه عبارت ده، چې باید واقعي مصارفو ته ډیر نیږدې وي او یا هم د هغه لړ لومړیتوبونو یو گمان چې په راتلونکې کې باید ترسره شي؛ خو قیمتونه یې تر اوسه پورې دقیق معلوم نه وي. تخمیني قیمت باید کلي تشریحات په بر کې ولري، د کلي داستان بیانوونکي وي چې دا څه ډول جنس وي چې باید تدارک شي، د هغه قیمت څومره وي، په څومره اندازه تخمین شوې اندازه دقیقه وي .

او څه وخت به دغه جنس خریداري شي، جوړ شي، قرار داد شي او نور ...

او دغه ټول معلومات د مقابل لوري لپاره د لیدو وړ وي یا له ورکړل شوو معلوماتو څخه استفاده پدغه قیمت گذارۍ کې تخمیني وي.

د برنامې په اساس د بودیجې د ارایې لپاره د قیمت گذارۍ روش

دغه روش د مالیې وزارت په واسطه ایجاد شوی دی، تر څو له وزارتونو سره د ۱۳۸۸ هـ ل کال لپاره د برنامې په اساس د بودیجې په وړاندې کولو کې مرسته وکړي؛ پدې روش کې د قیمت گذارۍ معلومات او اکسل صفحې ځای شوي دي، کولی شو چې د بودیجې د ارایې په فورمونو کې د برنامو په اساس هغوی داخل کړو.

(چې د برنامې په اساس بودیجوي دویمه شمیره متحدالمال یوه برخه ده) دغه روش او د اکسل صفحې چې په هغه کې ځای شوي دي، پدې مانا ندي چې دوباره د مالیې وزارت ته وړاندې شي؛ بلکې د هغو وزارتونو په داخل کې دي چې د محاسباتي چارو په موخه په امتحاني مرحله کې دي. له دغه روش څخه استفاده او د هغه د اکسل صفحات یواځې په اختیاري شکل یا د اړتیا مطابق دي او وزارتونو که چیرې د خپلې بودیجې لپاره مخکې بل روش جوړ کړی وي کولای شي چې له هماغه روش څخه استفاده وکړي (۴: ۱۴۲).

د قیمت گذارۍ سطحې

اړینه ده تر څو د قیمت گذارۍ د دوو سطحو ترمنځ توپیر ته قایل شو .

I. ابتدایي قیمت گذاري (مبدأ)

II. د نویو لومړیتوبونو په اساس قیمت گذاري .

ابتدايي قیمت گذاري

ابتدايي مصارف د خدماتو د فعلي سطحې لپاره د اړین مقدار پیسو د څرنګوالي محاسبه (د کمي یا پایلو فعلي سطحه) او یا په بل عبارت د فعلي فعالیتونو سطحه (د چارو فعلي سطحه چې وزارتونه یې په حاضر حال کې لري) ده .

ابتدايي مصارف د هغو پیسو د مقدار د څرنګوالي ارایه کوونکي دي، چې وزارت یې د راتلونکي کال لپاره په هغه صورت کې چې په وروستي کال کې د خپلو فعالیتونو د تداوم غوښتوونکي وي پرته د نویو دندو زیاتوالي او یا د کمي پایلو د اهدافو زیاتوالي څخه وي .

د ۱۳۸۸ هـ ش کال لپاره د عمومي تعلیماتو د ابتدايي قیمت ګذارۍ بیلګه: که فرض کړو چې د خدماتو سطحه تغذیه نکړي. د بیلګې په ډول په مکاتبو کې د عینې زده کوونکو شمیر داسې چې ټول په ۱۳۸۷ هـ ش کال کې (۱۵۰۰۰۰۰) وي. پدې صورت کې د هغه رقم څرنګوالی چې مونږ هغه ته په ۱۳۸۸ هـ ش کال کې اړتیا لرو. په هغه صورت کې چې د فعالیتونو کمي پایلو او کاري حجم عین سطحه وساتو (په ۱۳۸۸ هـ ش کال کې ۱۵۰۰۰۰۰ په شمیر زده کوونکي) په لاندې ډول محاسبه کوو .

- ❖ عادي بودیجه (د منظمو درسونو د ارایه کولو فرعي برنامه، د مکتبونو د چارو فعالیت).
- ❖ لومړی د ۱۳۸۸ هـ ش کال د تخمین شوې بودیجې اجراء د کاري بودیجې په برخه کې د (۱۵۲۰۰۰۰۰۰) افغانۍ په پام کې ونیسئ. په هغه صورت کې وزارت د بیلګې په ډول د (۵۰۰۰۰۰۰) په مبلغ سره د وسایلو خریداري ولري، نو کولای شو چې نوموړی رقم په قیمت ګذارۍ کې وضع کړو (ځکه یو وزارت هر کال وسایط خریداري کوي) پدې ترتیب سره د بودیجې مجموعه (۵۱۵۰۰۰۰۰۰) افغانۍ کیږي. فرضاً که چیرې د انفلاسیون نرخ په ۱۳۸۸ هـ ش کال کې د ۱۳۸۷ کال په مقایسه ۱۰٪ سلنه زیاتوالی ولري، نو د عادي بودیجې مجموعه (چې د ۱۰٪ سلنه انفلاسیون له امله زیاتوالی کوي) په ۱۳۸۸ هـ ش کال کې ۵٦٦٥۰۰۰۰۰ افغانۍ ده .

انکشافي بودیجه (د نویو ښوونځیو فرعي برنامه، د ۱۰۰۰۰ نویو درسي ټولګیو د جوړولو فعالیت) په هغه اندازه پروژه باندې مشتمل دی چې د ۱۳۸۸ هـ ش کال مهال ویش په اساس ادامه پیدا کولی شي. د بیلګې په ډول یواځې څو کلنې پروژې پکې شاملیږي. د ۱۰۰۰۰ نویو درسي ټولګیو جوړول چې د هغوی کار له ۱۳۸٦ هـ ل کال څخه پیل او تر ۱۳۸۸ هـ ل کال پورې ادامه پیدا کوي او ددغې پروژې مصرف د تړل شوو قراردادونو مطابق ۲۵۰۰۰۰۰۰۰ افغانۍ کیږي .

❖ د ابتدایي بودیجې مجموعه د (۱۳۸۸ کال لپاره فرضاً که چیرې د خدماتو سطحه تغیر ونکړي د بیلګې په ډول عین تعداد زده کوونکي څرنګه چې په ۱۳۸۷ کال کې ۱۵۰۰۰۰۰ وي) دعمومي تعلیماتو د برنامې په برخه کې به ۸۱٦۵۰۰۰۰۰ افغانۍ وي .

نوټ: د اضافي خدماتو د تمویل لپاره لازمې منابع د یوې پروژې یا فعالیت له ابتدایي مصارفو څخه ندي بلکې باید د نویو لومړیتوبونو لاندې مشخص او توضیح شي (۳: ۴۷).

د مبداء بودیجې (عادي بودیجې) د مصارفو د تعین مراحل

لومړی ګام: د جاري کال عادي بودیجه چې د پارلمان په واسطه تصویب شویده په پام کې ونیسئ.

دویم ګام: په بودیجه کې هر ډول دایمي تغیرات چې د کال په جریان کې یې د مالیې وزارت سره توافق کړی وي (خصوصاً د کال د نیمایي بررسي) اضافه کړئ .

دریم ګام: د موجوده خدماتو په سطحه د پلان شوو مصارفو کموالی چې د جاري کال د برابرو شوو خدماتو له سطحې څخه ټیټ وي .

څلورم ګام: هغه عادي بودیجه چې د کال په جریان کې د انکشافي پروژو د تطبیق په پایله کې رامنځته کیږي (د حفظ او مراقبت مصارف) په پام کې ونیسئ .

پنځم ګام: د جاري کال (۲۵) کود مصارف منفي کړئ (د دفتري ماشین الات نقلیه وسایط، ځمکه او ساختمانونه).

شپږم ګام: د راتلونکي کال لپاره په مصارفو کې د هر ډول څرنګندو تغیراتو د منعکس کولو په موخه د بودیجې تعدیل (په معاشاتو او نورو کې زیاتوالی).

د مبدأ بودیجې (انکشافي بودیجې) د مصارفو د تعین مراحل

لومړی ګام: پلان شوې انکشافي بودیجه باید د بودیجې د سند مطابق په پام کې ونیول شي .

دویم ګام: د پروژې په پلان شوې بودیجه کې د اړتیا په صورت کې زیاتوالی [مثلاً د انفلاسیون نرخ] ترڅو اداره وکولای شي چې د دغې پروژې لپاره ټاکل شوی هدف لاسته راوړي .

نوټ: هغه د جریان په حالت کې پروژې، چې د هغې ټوله بودیجه تعهد شوې ده او یا عملاً هغه قرارداد امضاء شوی دی، د هغه په بودیجه باندې د انفلاسیون نرخ اغیزه نکوي ؛ خو په هغه صورت کې چې د پروژې ټول مبالغ تعهد نشي باید مخکې له زیاتوالی څخه د ډونر او مالیې وزارت موافقه واخیستل شي .

دریم گام :په هغو پلان شوو انکشافي مصارفو کې کموالی چې په راتلونکي کال کې د هغه ادامه توقف کوي.

لومړی پوښتنه: الف لاندې عادي بودیجه د ۱۳۸۸ هـ ل مالي کال په پیل کې د مالیې وزارت او یو بل وزارت ترمنځ موافقت شوی ؤ. (ټول ارقام په میلیون افغانۍ).

اقتصادي کوډونه	۲۱	۲۲	۲۵
د بودیجې تخصیص	۱۰۴.۲۱	۷۵.۲۴	۳۳.۷

د ۱۳۸۸ هـ ل کال په جریان کې په بودیجه کې یو شمیر تغیرات په لاندې ډول وارد شوي دي :

الف: د اړونده ادارې په تشکیل کې یو دایمي زیاتولی په توافق رسیدلی، چې دا د کال په اوومه میاشت کې د اجرأ وړ ده. د پاتې کال لپاره مصرف (۰ – ۲۰۰۰۰۰) افغانۍ تخمین شوی ؤ .

ب: یو برقي ټکان د کال په دویمه میاشت کې د یو شمیر کمپیوټرونو او الکترونیکي ماشین الاتو د تخریب سبب شو. د دغو خدماتو د ترمیم په موخه د مالیې وزارت د ترمیم او تبدیلۍ لپاره اضطراري (بیړنۍ) وجوه په لاندې ډول تخصیص کړل.

۲۲ کوډ ۲۵۰۰۰۰ او ۲۵ کوډ ۷۵۰۰۰۰

ت: د ادارې درې تنه کار کوونکي د مالي کال په پای کې (۰) تقاعد کوي او کوم بل کس او د هغه معاشات او پاتې حقوق ۲۵۰۰۰۰ افغانۍ کیږي .

ث: دولت موافقه کړې ده، چې د ملکي خدماتو د کار کوونکو معاشاتو ته زیاتوالی ورکړي چې دغه موضوع د کال په څلورمه ربع کې د اجرأ وړ ګرځي د مالي کال لپاره مصارف (۰. ۹.۳) میلیون افغانۍ دي .

ج: د دارايۍ د کسب لپاره بودیجه لکه کمپیوتر، تجهیزات او وسایط ۹۳.۱۵ افغانۍ ده. د جاري برنامې باقي مانده وجود دفترونو د ترمیم او تجهیز لپاره ده، چې د ۲ میلیون افغانۍ د مالي کال لپاره او (۰ او ۵.۱) میلیون افغانۍ د یو کال لپاره اټکل شوي دي. د مبدأ بودیجې مجموعه د وزارت یا دریو ۲۲، ۲۱، ۲۵ اقتصادي کوډونو کې نوموړې ادارې لپاره د ۱ کال (۱۳۸۹) لپاره سنجش کړئ ؟

دویمه پوښتنه: د کال په جریان کې د مالیې وزارت د معاشاتو رتبو د سیستم د تطبیق په موخه د (۱۰۰۰۰۰) افغانیو باندې موافقه کوي اما په راتلونکي کال کې له ۵ دفترونو څخه یوه اداره تړي اما د حفظ او مراقبت بودیجه د ۴ دفترونو لپاره دوه چنده کیږي. همدارنګه د ملکي

خدماتو د کارکوونکو په معاشاتو کې ۱۰ سلنه زیاتوالی د پارلمان په واسطه منظوریږي. د قیمت گذارۍ د مراحلو په پام کې نیولو سره د راتلونکي کال مبدأ بودیجه ترتیب کړئ ؟

دریمه پوښتنه: د کال په جریان کې د مالیې وزارت موافقه کوي، تر څو په همغه کال کې د تعمیراتو د حفظ او مراقبت مصارفو ته ۵۰ سلنه زیاتوالی ورکړي او له بله اړخه ډونرانو موافقه کړیده، تر څو د ۵۰۰۰۰ افغانیو په ارزښت د یو تعیمر د حفظ او مراقبت مصارف د خارجي بودیجې له لارې تمویل کړي پدې سربیره په تیرو کلونو کې د حفظ او مراقبت مصارف د ۲۰۰۰۰ افغانیو په اندازه نه تمویل شوي پاتې دي، دولت تصمیم نیولی ترڅو د ۶۰۰۰۰ په مبلغ افغانۍ د کارکوونکو د اضافه کارۍ لپاره ورکړي، د بودیجې د قیمت گذارۍ د مراحلو په پام کې نیولو سره د راتلونکي کال مبداء بودیجه ترتیب کړئ ؟

څلورم پوښتنه: په هغه صورت کې چې مبدأ بودیجه پرته له تغیر څخه باقي پاتې شي او د شتمنۍ خریداري هم په عین سطحه باقي پاتې شي د ۱۳۹۵، ۱۳۹۱، او ۱۳۹۲ هـ ل کال بودیجه به څومره وي .

۲۱ کوډ: ۴۴۰۰۰۰ - ۲۲ کوډ: ۳۲۰۰۰۰ - ۲۵ کوډ: ۰

	۱۳۸۹ مبدا قیمت	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
مزد او معاش (۲۱کوډ)				
اجناس او خدمات (۲۲ کوډ) د انفلاسیون په پام کې نیولو سره				
د شتمنیو لاسته راوړل (۲۵ کوډ) د انفلاسیون په پام کې نیول سره				
مجموعي قیمت				

پنځمه پوښتنه: د مالیې وزارت د انفلاسیون نرخ د لومړي دویم او دریم کلونو لپاره د انفلاسیون نرخ په لاندې توگه پیش بیني کړی دی :

۱ کال	۱.۱
۲ کال	۲.۱
۳ کال	۳.۱

د لاندې معلوماتو څخه په استفادې داسې فرض کیږي، چې نور تغیرات اړین نه وي، د

نوموړي هر کال لپاره مبدأ بودیجه ترتیب کړئ ؟

کوډ	مبداء	۱ کال		۲ کال		۳ کال	
		د انفلاسیون نرخ	بودیجه	د انفلاسیون نرخ	بودیجه	د انفلاسیون نرخ	بودیجه
۲۱	۹٦.۱۱۹						
۲۲	۷۵.۲۴						
۲۵	۵.۱						
مجموعه	۲۱.۱٦۴						

د نویو لومړیتوبونو په اساس قیمت گذاري

د نویو لومړیتوبو په اساس قیمت گذاري د هغو پیسو د مقدار د محاسبه کولو څرنگوالي څخه عبارت ده، چې وزارتونه د کمي پایلو د زیاتوالي په موخه یا په بل عبارت د اجرأ په خاطر د خپلو فعالیتونو یا د کار د سطحې لوړوالي لپاره هغې ته اړتیا لري. پدې کې کیدای شي چې کاملاً نوي فعالیتونه یا دندې او یا د موجوده فعالیتونو تمدید شامل وي. اما دا د نویو کارونو په حیث گڼل کیږي او د نویو منابعو غوښتنه کوي. لاندې اساسي مرحلې هم د اصلي بودیجې (عادي او انکشافي) او هم د خارجي بودیجې لپاره مطابقت کوي او همدارنگه د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژۍ د سکتور د قیمت گذارۍ لپاره هم تر استفادې لاندې نیول کیږي. یواځې هغه فرعي برنامې او فعالیتونو چې د دولت د اصلي بودیجې څخه تمویل کیږي او د مالیې وزارت له لوري تنظیمیږي؛ د بودیجې د وړاندیز یوه برخه کیدای شي تشکیل کړي. کله چې یوه برنامه په فعالیتونو باندې وویشل شي، د هر فعالیت د قیمت گذارۍ لپاره ابتدایي پړاوونه په لاندې ډول دي .

د ۱۳۸۸ هـ ل کال د بودیجې قیمت گذاري

لومړی مرحله: د دې تشخیص او پیژندل چې کوم شیان مخکې ترسره شوي دي د بیلگې په ډول کمي پایلې یا وړاندیز شوي خدمات .

- ❖ د کمي پایلو مثال (مستقیم مصارف) سړکونه، واکسیناسیون، د اوبو سیستمونه او د فاضلاتو تخلیه، روزل شوي معلمین او د روزل شوو افرادو شمیر .

❖ د پالیسۍ او پلان ګذارۍ د ارایه شوو خدماتو مثال، تدارک او مالي چارې.

دویمه مرحله: د دغو کمي پایلو او خدماتو په هر في واحد قیمت کې د مستقیم قیمت پیدا کول. مستقیم قیمتونه له هغو قیمتونو څخه عبارت دي چې کولای شو، هغه په یوه کمي (مقداري) پایله یا یو فعالیت باندې مشخص کړو.

او په مستقیمه توګه یې په اسانۍ سره له اړوندو فعالیتونو سره په ډېر دقت سره تعین کړو. دغه قیمتونه د مقداري پایلو د تغیر په تناسب تغیر کوي.

❖ مثال د في کیلو متر سړک د جوړولو د قیمت د مستقیمو کمي پایلو قیمتونه، دیو واکسین د تطبیق قیمت، د کلیو د في سیستم فاضلو اوبو قیمت، د هر معلم لپاره د زده کړې وړاندې کولو قیمت د هر ورکشاف د دایرولو قیمت (لومړی د جمعه آوري شوو معلوماتو اوسط قیمت ارزیابي کوو وروسته کولی شو د هغو په پام کې نیولو سره په مختلفو حالاتو کې ددویم لپاره قیمت تعینوو) .

مثال د قیمت د پیدا کول ارایه شوي خدمات.

۱ - د خدماتو د تامین لپاره مزد او معاشات .

۲ - هغه اړین اجناس او خدمات.

۳ - پانګه یا اضافي درایي.

په هغو مجموعي مصارفو کې د پخوانیو موجوده معلوماتو څخه في واحد مستقیم مصارف چې د ځینو پایلو په برابرولو کې شامل وي اخیستل شوي دي .

د بیلګې په ډول په لاندې جدول کې په یوه کلي کې د اوبو رسولو او د روغتیا د خدماتو یوه بیلګه څرګندوي .

۸. ۹ جدول: د قیمت ګذارۍ بیلګه .

فعالیت	د کلیو شمیر	في واحد مصرف	مجموع
د څا کیندل	۱	۲۰۰۰	۲۰۰۰
بیت الخلا	۳	۷	۲۱۰
د چاپیریالي روغتیا تعلیمات	۵	۱۷۵	۸۷۵
ښوونیزه برنامه	۱	۲۵	۲۵
مجموع			۳۱۱۰

دریمه مرحله:

ددغو مقداري پایلو غیر مستقیم قیمت او خدمات مصرف گذاري کړئ .

د دغو مقداري پایلو غیر مستقیم قیمت او خدمات مصرف گذاري کړئ. غیر مستقیم قیمت هغو مصارفو ته ویل کیږي، چې مستقیماً یو یې کمي پایلې یا فعالیت ته حساب ورکوونکي نه وي، دا د ثابتو مصارفو له جملې څخه دي او د کمي پایلې د تغیر په نتیجه کې تغیر نکوي .

په یوه مشخص فعالیت کې د هر کارمند ۱۰۰ سلنه وخت چې د وزارت په واسطه اجرأ کیږي، تاکل کیږي له همدې امله د فعالیتونو د تعین په وخت کې باید یو فعالیت په داسې توگه تشریح کړئ، چې ټول هغه کارکوونکي چې په یو واحد / اداري ریاست کې کار کوي په یوه فعالیت کې وټاکل شي. پدې صورت کې یو مالي کارکوونکی په هر فعالیت کې د لگول شوي مصرف مجموعه په هغه فعالیت کې د یو کارگر د مصرف شوي معاش سره په جمع کولو سره تشخیصوي. که چیرې د مصرف د واحد د محاسبه کولو لپاره اساس کال ۱۳۸۷ هـ ش وي (که چیرې د مخارجو واحد په ۱۳۸۷ هـ ش کال کې د موجوده معلوماتو په اساس محاسبه شي) نو وزارتونه د ۱۳۸۸ هـ ل کال لپاره د متوقعه انفلاسیون اندازه د ۱۳۸۷ هـ ل کال په مقایسه (چې باید د مالیې وزارت په واسطه د مصرف کذاری په جلا رهنمود (لاربنود) کې تهیه شي) واردوي او ددغو دوو رقمونو په ضربولو سره د ۱۳۸۸ هـ ل کال في واحد مصارف محاسبه کوي (د کال في واحد مصارف د ۱۳۸۷ هـ ل کال پولي انفلاسیون اندازه .)

د بودیجې د ترتیب مرحله

د بودیجې د ترتیب مرحله چې د اړوندو حسابونو د جدول او بودیجې د ادغام په کوډ کې د مستقیمو او غیر مستقیمو مصارفو مطابقت په برکې نیسي، د بودیجې د ادغام په برخه کې په خپلو اړوندو فرعي برنامو کې د بودیجې فعالیتونه کیدای شي یو ځای کړي. فرعي برنامې په برنامو او برنامې به د وزارت په بودیجه کې یو له بل سره یو ځای شي. دغه کار په ۲ شمیره متحدالمال بیلگه کې د هر فعالیت په تړاو د مفصلو معلوماتو په داخلیدلو سره تکمیلیږي. او د یو ځای شوو مصارفو څخه لومړی په یوه فرعي برنامه بیا د برنامې او وروسته د وزارت په اساس اطمینان (ډاډ) ورکوي. (۲) شمیره متحدالمال بیلگه، د برنامې په اساس بودیجې د مفصل وړاندیز د ترتیب لپاره له کاري پلان سره یوځای د مالیې وزارت په واسطه توزیع کیږي. د پام وړ وخت او انرژي ساتل کیږي د اکسل له فورمو څخه په استفادې سره د قیمت گذارۍ په اُولگو کې د معلوماتو د وړاندې کولو په موخه او همدارنگه د قیمت او بودیجې د تفصیلي پاڼې او بالآخره برنامې په اساس بودیجې د تفصیلي پاڼې ترمنځ ارتباط رامنځته کوي .

د بودیجې تخصیصات او دمصارفو اجرأء

ځرنګه چې ذکر شول د برنامې په اساس د بودیجې تخصیصات له یوه اړخه د وزارتونو د بودیجې او د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژۍ او ستراتیژي ګانو او له بله اړخه د اجرأئیوي اهدافو ترمنځ د ارتباط له تامین څخه عبارت دي، که څه هم چې بودیجه یوه مؤثره وسیله ده، خو د دې اړتیا ده چې په ډېر دقت سره تطبیق شي، حتی که چیرې د دقیقې بودیجې د ایجاد لپاره زیاته هڅه هم وشي، دغه بودیجې د یو علمي عمل په ډول پرته لدې چې مصرف لاندې برخه د برنامې په اساس د بودیجې د تطبیق او هغو مصارفو د څیړنې په برخه کې چې د افغانستان د مالیې وزارت له لوري د برنامې په اساس طرحه شوي دي مهم قبلې شرایط تشریح کوي:

د حساباتو او مالي چارو د ادارې د سیستم جدول

بودیجه د بودیجې د تطبیق لپاره داسې یو سیستم له لوري ملاتړ ته اړتیا لري، چې د جوړښت او تفصیلي سطحې لرونکی وي؛ چې د بودیجې د تفصیلاتو له سطحې سره مطابقت ولري او دغه سیستم باید په ټولو وزارتونو او ولایاتو کې پراخوالی موندلی وي دغه سیستم په افغانستان کې د AFMIS یا د افغانستان د مالي چارو د ادارې د سیستم په نامه یادیږي.

د AFMIS په شان د مالي او معلوماتي چارو ادارې سیستم اساساً د ابتدایي معلوماتو د لاسته راوړلو په موخه د حساب ورکونې اصلي سیستم دی. د افغانستان د مالي او معلوماتي چارو اداره په ۱۳۸٦ هـ ل کال کې تازه رامنځته شوه او د نویو او ادغام شوو حساباتو د لاسته راوړلو په داسې جوړښت باندې تطبیق شوه چې د برنامې او برنامې په اساس د بودیجې په امتحاني مرحله کې د نویو وزارتونو د برنامې د جوښت لپاره کوډونو په برکې نیوونکې ده .

تخصیصات

د برنامې په اساس بودیجې په پروسه کې ټول شامل وزارتونه اړ وي، ترڅو په ټولو هغو ولایاتو کې چې نوموړي فعالیتونه ترسره کیږي د ربع وارو تخصیصاتو ترتیب د برنامو، فرعي برنامو او فعالیتونو په اساس تطبیق کړي .

د هرې برنامې لپاره بودیجه مشخصه کیږي او B۲۷ فورم په جلا توګه د هرې برنامې لپاره خانه پُري کیږي، د B۲۰ فورم د B۲۷ فورم د ضمیمې په شکل استفاده کیږي، د B۲۰ وجوه باید د خزانو ریاست لپاره په B۲۷ فورم کې د تصویب شوي مقدار سره مساوي وي تر څو هغه قبول کړي.

د تخصیصاتو پروسیجر

د هغه پروسیجرونو او قواعدو له مجموعې څخه عبارت دی چې ادارو ته د بودیجې د اجراء توان ورکوي .

د تخصیصاتو فورمې

هغه فورمې دي چې د عادي او انکشافي بودیجو د تخصیصاتو په موخه استفاده کیږي.

د ۸. ۱۰. جدول: د عادي او انکشافي بودیجې د تخصیصاتو فورمې

عادي بودیجه	انکشافي بودیجه
ب ۱۰ فورمه	ب ۲۷ فورمه
ب ۲۰ فورمه	ب PCS فورمه
ب ۲۳ فورمه	
ب ۲۷ فورمه	

د عادي بودیجې د تخصیصاتو دوران یا سایکل

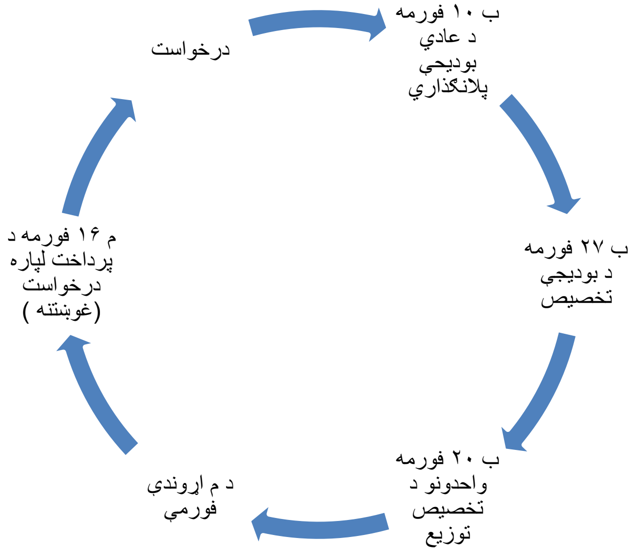

د انکشافي بودیجې د تخصیصاتو دوران یا سایکل

۸. ۴. شکل: د انکشافي بودیجې د تخصیصاتو سایکل

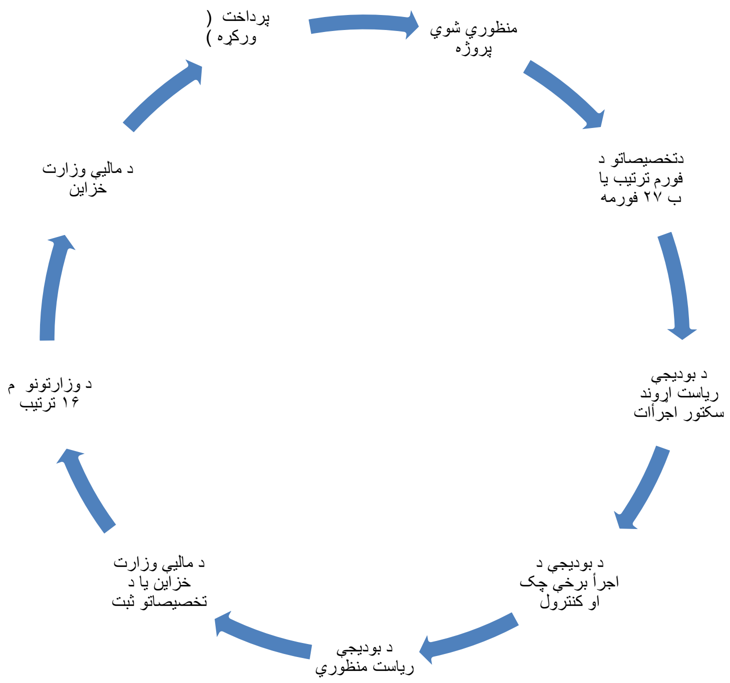

د ۲۰ .۷. په عموم کې په دولتي سازمانونو کې د برنامې په اساس د بودیجې د پلي کولو ستونزې

❖ د منابعو د تخصیص وړاندیزونه په دوامداره توګه د غیر واقعي او موجوده منابعو په عوض د بودیجې پرته د قانوني فرامینو په اساس صورت نیسي .

❖ د اجرأتو د سنجش نه مشخصوالی، پرته له وخته تعین او ارایه کیږي او د هغه په برخه کې ستونزې پارلمان، حکومت او خلکو ته رامنځته کوي.

❖ د پالیسۍ لومړیتوبونه په درست ډول ندي تثبیت شوي، یعنې د بودیجې واحدونه او مالیې وزارت په درست ډول نه پوهیږي، چې د بودیجوي واحدونو کومې برنامې په لومړیتوب کې ځای لري او څه ډول د حکومت د اقتصادي او اجتماعي انکشاف له ستراتیژۍ او په ټوله کې د پالیسۍ اهداف د افغانستان د ملي انکشاف له ستراتیژۍ سره مطابقت کوي.

❖ د پالیسۍ د لومړیتوبونو ترمنځ ارتباط او همدارنګه د منابعو له تخصیص سره اړونده تصامیم واضح او څرګند ندي .

❖ پدې برخه کې د مالي شفافیت نشتوالی، یعنې د حکومت د برنامې، کړنلارو، ستراتیژې ګانو او لومړیتوبونو د بودیجې په تهیه او انکشاف پورې اړوندو چارو په باره کې د خلکو او پارلمان د لړو بحثونو دایرول د تخنیکي کار کوونکو کموالی په ځانګړې ډول د بودیجې د ترتیب او

تحلیل په برخه کې .

- ❖ د کافي ظرفیت نشتوالی .
- ❖ د اړوندو اداراتو د لوړ رتبه اراکینو له لارې د سیاسي ملاتړ نشتوالی.
- ❖ د ریاستونو او بودیجوي واحدونو ترمنځ ضعیفه همغږي .
- ❖ د فورمو د توضیحي برخې د تکمیل په برخه کې ستونزې او کمپیوټر ته د مالي اداراتو د کار کونکو نه لاسرسی.
- ❖ بې ثباته او په بهرنیو مرستو متکي اقتصاد.
- ❖ د ستراتیژیک پلان عدم تطبیق، د پلان ریاست د همغږۍ نشتوالی .
- ❖ د اداراتو په تصمیم نیونو او پلان جوړولو کې د ډونرانو د دخالت له امله د څو سیستمي مدیریت شتون او د بودیجې د استماع په خت کې د بودیجې کمیټې له لوري د تعدیلاتو د تحلیل تجزیې او ارزیابۍ نشتوالی .

ولایتي بودیجه جوړونه څه شی ده ؟

ولایتي بودیجه جوړونه د مربوطه وزارتونو پواسطه د منابعو د تخصیص څخه عبارت ده، چې د ملي انکشاف د ستراتیژۍ په نظر کې نیولو سره د ولایت په اساس د وزارتونو په سکتوري ستراتیژۍ کې وروسته د ولایتي مقاماتو د مشورې او د محلي اړتیاوو د ارزیابۍ څخه په ملي او ولایتي سطحه انعکاس مومي.

د ولایتي بودیجه جوړونې پس منظر

په ۱۳۸۵ هـ ل کال کې د مالیې وزارت تصمیم ونیوه، تر څو د ۱۳۸٦ هـ ل کال بودیجې د ترتیب په موخه امتحاني پروژه د بودیجې د ترتیب پیاوړي کولو، مرکزي حکومت او ولایتي اداراتو د خدماتو د وړاندې کولو د برخې د اجرأ او راپور ورکولو د پیاوړي کولو په موخه تطبیق کړي. د غه امتحاني پروژه د ۱۳۸۵ هـ ل کال د اسد په میاشت کې پیل شوه او د بودیجې لومړی متحدالمال یې د ۱۳۸۵هـ ل کال د عقرب په میاشت کې په امتحاني مرحله کې شاملو ولایاتو ته ولیږله د افغانستان حکومت د ولایتي بودیجې جوړونې سیستم د ۱۳۸٦ هـ ل کال په بودیجه کې په تدریجي توگه په دریو وزارتونو (معارف، زراعت او کلیو پراختیا) او دریو ولایتونو (بلخ، کندهار، پنجشیر) کې تطبیق کړه، په ولایاتو کې د دغې برنامې له تطبیق څخه هدف دادی تر څو ولایتي مقامات پدې واتوانیږي، چې د بودیجې د کنترول لاندې ساحې ترتیب، اجرأ او د بررسۍ لاندې ونیسي.

وزارتونه یواځې د محلاتو د انکشاف د پروژو د اړتیاوو رفع کولو په خاطر له ولایتي مقاماتو

او مرسته کوونکو هیوادونو او مؤسساتو سره اړینې مشورې ترسره کوي.

د ۱۳۸۷ هـ ل کال په ولایتي بودیجه جوړونه کې ۷ نور ولایتونه (فاریاب، بدخشان، هرات، عزني، بامیان، لوګر، او ننګرهار) او څلور وزارتحانې مالیه، اوبو او انرژی، او ټولګټو) هم شامل شول .

ولایتي بودیجه جوړنې په پروسه کې اړوندو وزارتونو د خپلو بودیجوي سقفونو د معیارونو په پام کې نیولوسره د ولایاتو په تفکیک سره وویشل او د هر ولایت بودیجوي سهمیه یې ولایتي دفاترو ته ولیږله، وروسته ولایتي دفترونه خپله سکتوري بودیجه د خپلو اړوندو پروژو په تفکیک سره تنظیموي او د اړینو مسودو د اخیستلو په موخه یې د ولایتي انکشاف کمیټې ته لیږي. وروسته ولایتي دفاتر خپله ولایتي بودیجه د ولایتي انکشاف د کمیټې له وړاندیزونو سره یو ځای دوباره یې خپل مربوطه وزارت ته استوي. اړوند وزارتونه له تجدید نظر او په ولایتي بودیجه کې له اړینو تغیراتو راوستلو وروسته، د هغې نهایي مسوده د مراحلو بشپړولو په خاطر مالیې وزارت ته لیږي (۹: ۱۶) .

د ولایتي بودیجه جوړونې اهداف

بودیجه جوړونه د یو شمیر لاندې اهدافو دتامین په موخه په لاره اچول شویده :

۱ - له دې څخه ډاډ حاصلول چې ولایات د بودیجې په ترتیب کې په مهمو عناصرو بدل شوي دي او د ولایاتو انکشافي اړتیاوې په بودیجه کې په ښه شکل منعکسې کیږي .

۲ - له دې څخه ډاډ ترلاسه کول، چې د خدماتو په وړاندې کولو کې د اسانتیاوو برابرولو په موخه د مالي منابعو تخصیص په عادلانه توګه صورت نیسي .

۳ - له دې څخه ډاډ حاصلول، چې د لاسرسي وړ مالي منابع د ولایاتو لپاره په مؤثره ډول د استفادې وړ ګرځي او د کال په جریان کې د تخصیصاتو انتقال د مالي چارو او عامه مصارفو ادارې د قانون او مالي چارو او عامه مصارفو د تنظیم د مقررې تابع وي .

۴ - د پالیسي ګانو په ترتیب او نظارت کې د حکومت او کابینې سره د مرستې په موخه د ولایاتو په اساس د حکومت د خدماتو د کیفیت د اندازې تعین، او سر بیره پردې دغه چاره کولی شي، چې په ولایاتو کې د حکومت شتون ثابت کړي او دامنیت ثبات بهتر شي .

۵ - د بودیجې د ترتیب اجزا او راپورونو ورکولو په پروسه کې د ولایتي انکشاف کمیټو په شاملولو سره هغوی ته د زیات صلاحیت ورکول .

٦ - له دې څخه ډاډ تر لاسه کول، چې د محلي انکشاف مسایل د پام وړ ګرځی او د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتیژۍ سره ارتباط ورکول کیږي.

۷ - د فقر له منځه وړلو د منځمهاله او اوږدمهاله اهدافو او همدارنګه د پرمختګ شاخصونو او منځمهاله اهدافو سره د ولایتي بودیجې جوړونې تړاو ورکول.

دولایتي بودیجه جوړونې کړنلاره

۱ - وزارتونه د خپلو بودیجو تعین شوی سقف په ولایاتو باندې ویشي .

۲ - د وزارتخانو اړونده ریاستونه د بودیجې د سقف له پیدا کولو وروسته هغه بررسي کوي او خپله بودیجه ترتیبوي .

۳ - وروسته د ولایتي ریاستونو په واسطه ترتیب شوی سقف د ولایتي انکشاف کمیټې ته د تصویب په موخه لیږي.

۴ - باالاخره د ولایتي بودیجې وړاندیز اړوندو وزارتخانو ته ځي او د وزارتونو په واسطه ارزیابي او بررسي کیږي او له توحید وروسته مالیې وزارت ته ځي .

د ولایتي بودیجه جوړونې لاسته راوړنې

د دې حقیقت په شتون کې چې د بودیجې د ترتیب په جریان کې ډیرې ستونزې شتون لري، د دغې امتحاني پروژې لومړنۍ پایلې هځوونکې دي :

۱ - اړونده وزارتونه د دې توان لري، تر څو ملي بودیجوي تخصیصات د ولایاتو او برنامې په اساس یو له بل څخه جلا کړي .

۲ - ټول وزارتونه مخکې د ولایتي تخصیصاتو له ترکیب څخه مستقیماً د خپلو ولایتي ادارو سره مشورې ترسره کوي. (۱۴۲)

۳ - ټولې ولایتي ادارې خپل بودیجوي وړاندیزونه خپلو اړوندو وزارتونو ته استوي.

۴ - د ټولو وزارتونو ولایتي بودیجې د منظورۍ په موخه د ولایتي انکشاف شورا ګانو ته وړاندې کیږي .

۵ - د ولایتي انکشاف شورا ګانې خپل نظریات پدې برخه کې ارایه کوي چې د دوی لیوالتیا د ولایتي بودیجه جوړونې د پروسې په پراختیا کې څرګندوي .

د ولایتي بودیجه جوړونې ستونزې او ننګونې

الف: د ترلاسه شوو تجربو څخه د ولایتي انکشاف د پلانونو د ترتیب له امتحاني مرحلې څخه د ولایتي بودیجې جوړونې لپاره اساسي شرط ګڼل کیږي .

په دریو ولایاتو کې د تطبیق وړ پلانونه د ستراتیژیک دید د نه شتون په صورت کې د امتحاني مرحلو درلودنکي دي او د افغانستان د ملي انکشاف له ستراتیژۍ سره یې مطابقت نه

درولود .

ب: مخکې له دې چې بودیجه جوړونه په بریا سره عملي شي، د برنامې په اساس بودیجه جوړونې او د بودیجې د ادغام په برخه کې باید زیات پرمختګ رامنځته شی .

اړونده وزارتونه باید د برنامو څخه د نظارت په موخه ولایتي څانګه پرانیزي او د اړینو برنامو تطبیق د وزارتونو د ولایتي ریاستونو د جوړښت د مکمل تغیر غوښتنه کوي.

ج: د ظرفیت لوړوالي پورې اړوند مسایل باید د ولایاتو په محلي ریاستونو او ولایتي دفترونو کې د پام وړ وګرځي (۹: ۱۸).

لنډيز

د برنامې په اساس بوديجه جوړونه د افغانستان د بوديجې د پلانګذارۍ ترتيب او ارايه کولو وسيله ده، پداسې ډول چې د بوديجې منابعو او د پاليسۍ د پايلو ترمنځ څرګند تړاؤ وښيي چې دولت د هغه غوښتونکي دی .

د برنامې په اساس بوديجه جوړونه يوه کاري پروسه ده، چې د هغه په ذريعه د حکومت فعاليتونه د برنامې په داخل کې تنظيم کيږي. د برنامې په اساس بوديجه جوړونه کلي هدف د وزارتونو او بوديجوي واحدونو لپاره دادی، چې دوی دا څرګنده کړي چې د هغوی د بوديجې مصرف د وزارت / بوديجوي واحد له اهدافو او مقاصدو سره مطابقت لري او کنه او د هغه له لارې د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتيژۍ له چوکاټ سره مطابقت لري او که نه. د برنامې په اساس د بوديجه جوړونې مفهوم او مفکورې ته د لومړي ځل لپاره په خصوصي برخه کې انکشاف ورکړل شوی دی او د هغه کمپني ګانو په واسطه معرفي شوي ده چې د هغوی هدف د ګټې لاسته راوړل ؤ.

او د لومړي ځل لپاره په ۱۹۶۰ م کال کې د امريکا متحده ايالاتو په دفاع وزارت کې تطبيق شوه. په ۱۳۸۵ هـ کال کې د افغانستان اسلامي جمهوري دولت د برنامې په اساس بوديجه جوړونه معرفي کړه، تر څو د خپلې پاليسۍ ستراتيژيک اهداف او لومړيتوبونه د خپلې کلنۍ بوديجې سره مرتبط کړي او د وزارتونو عادي او انکشافي بوديجه مدغمه کړي. د افغانستان په دولت کې په دوديزه بڼه وزارتونه او بوديجوي واحدونه د بوديجې جوړونې له پروسې څخه د مصرفي اقلامو پواسطه د بوديجې مصرف لازم بولي .

په اوس وخت کې د وزارتونو مصارف د کودونو په اساس (۲۱ مزد او معاشات، ۲۲ اجناس او خدمات، ۲۵ د شتمنيو لاسته راوړنه) په کټګوريو ويشل شويدي. هر يو له دغه کودونو څخه په فرعي کودونو ويشل شوي دي چې د مصارفو د ډول په اړوند زيات جزيات وړاندې کوي (۱۴۴).

په افغانستان کې د بوديجې پروسه يوه سلسله کمزوري ټکي لري، دغه محدوديتونه په لاندې ډول دي: د افغانستان د ملي انکشاف ستراتيژي سره ارتباط، د بوديجې او هيواد د اهدافو او لومړيتوبونو ترمنځ د ارتباط او پيوند نشتوالی، د عادي او انکشافي بوديجې جلا ترتيب او د بوديجې په تخصيص کې د واضحو او مشخصو اهدافو، مقاصدو او پاليسي ګانو سلسله مراتب تعقيبوي. پروسه د دولت په مجموعي اهدافو سره پيل کيږي د منځ مهاله مالي پلانګذارۍ پروسه، د ادارې ستراتيژيک اهداف، برنامې فرعي برنامې، د پروژو د دواړو

فعالیتونو عادي او انکشافي ادغام هغه کلیدي عناصر چې د برنامې په اساس بودیجه جوړونه کې ورته اړتیا ده عبارت دي له: د بودیجې د تصویب لپاره د اساس په حیث د برنامو ټاکل، برنامو ته د مستقیمو برخو څخه د جهت ورکولو تغیر، د تخصیص د یو سیستم د اسانتیا لپاره اصول د اهدافو د معلومولو په خاطر د وزارتخانو په فعالیت اچول او د خپلو لاسته راوړنو په موخه د فعالیتونو او منابعو تطبیق، د هغه په مشروع تعهداتو کې مساویانه قرار ورکول (ټاکل) او په یوه ردیف کې د شفافیت او حساب ورکونې راوستل. ضمناً هغه مهم اسناد چې د یوې برنامې د جوړښت د ترتیب لپاره مهم دي د لومړیتوب لرونکو برنامو یا د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژۍ(ANDS)څخه عبارت دي، د وزارت ستراتیژیک پلانونه او د پلانګذاري او نور کاري اسناد (۱۴۵).

ملي متداوله ستراتیژي، د اړوند وزارت ستراتیژي، منځ مهاله چوکاټ د محاسبې سیستم او یا د حساباتو جدول. خود کاره مالي اداري سیستم یا (AFMIS) د کنترول او تفتیش سیستم هغه داخلي اجزاوې دي، چې د برنامې په اساس د بودیجې د تطبیق لپاره اړیني دي. د برنامې په اساس بودیجه جوړونه ډیرې ګټې او ښیګڼې لري او حکومت ته دا امکان ورکوي، تر څو موجوده مالي منابع د خپل ځان لپاره مؤثرې مصرف کړي. دغه ګټې عبارت دي له: د برنامې جوړونې بهبود او د عملیاتو کنترول، د بودیجې د براورد او تصویب تجدید نظر، له خلکو سره د دولت د اړیکو ښه والی، د برنامې اساس بودیجه د عملیاتو په اجرأ باندې نظارت او دولتي سازمانونو د فعالیتونو همغږي کول آسانه کوي. د برنامې په اساس بودیجه د دولتي دستګاوو د مصارفو په براورد کولو کې د عدم تمرکز یو ډول سیستم رامنځته کوي. د وزارتونو د اهدافو او لومړیتوبونو ترمنځ پیاوړي او واضح پیوند دا ډول مختلفې بودیجې سره یوځای او توحید کوي د مالي منابعو اداره د وزارت په داخل کې پیاوړي کوي، د بودیجې د تصویب ډیره شفافه پروسه د خارجي بودیجې څخه زیاته اندازه مالي وجو د داخلي بودیجې لوري ته جلب کوي. افغانستان د برنامې په اساس په بودیجه جوړونې پورې د اړوندو مشکلاتو سره د مخامخ کیدو په صورت کې د مقابلې پر وخت یواځې او په فرد پورې منحصر ندي، زیاتره هغه هیوادونو چې د برنامې په اساس یا پایلو په اساس د بودیجې د جوړونې د تطبیق په کار یې پیل کړي، له ورته ستونزو سره مخامخ شوی وي. د برنامې په اساس د بودیجې تطبیق یو اوږد مهاله تعهد دی او عموماً د برنامې په اساس بودیجه جوړونې د پشپړو اوصولو او ښیګنو تحقق څو کاله وخت په برکې نیسي (۱۴۶).

همدارنګه د بودیجې جوړونې یو بل ډول یعنې ولایتي بودیجه جوړونه د ولایاتو په واسطه د

منابعو په تخصیص باندې اطلاق کیږي، چې د اقتصادي، اجتماعي، سیاسي او ولایاتو جغرافیایي لومړیتوبونو د وضعیت د بیانولو یوه ډېره مهمه وسیله ده .

په اکثره حالاتو کې ولایتي بودیجه جوړونې کړنلارې د هیواد په داخل کې د کلیو او سیمې د کرهنې د انکشاف په برخه کې وي. د ولایتي بودیجې جوړونې ستونزې د استراتیژیک دید په پام کې نه نیولو د امتحاني مرحلې څخه عبارت دي او د افغانستان د ملي انکشاف له ستراتیژي سره مطابقت نلري. برنامه د وزارتونو د ولایتي ریاستونو د جوړښت د بشپړ تغیر غوښتنه کوي .

د ولایتونو په محلي ریاستونو او ولایتي دفاترو کې د ظرفیت په لوړوالي پورې اړونده مسایل د پام وړ گرځي. د گڼ شمیر ستونزه سره، سره د بودیجې د ترتیب په جریان کې د دغه پروژې لومړنۍ پایلې د تشویق وړ دي (۱۴۷).

پوښتنې

۱ – د برنامې په اساس بودیجه تعریف کړئ .

۲ – په افغانستان کې د برنامې په اساس د بودیجې لنډه تاریخچې تشریح کړئ .

۳ – د عنعنوي بودیجې د ستونزو نومونه واخلئ .

۴ – د برنامې په اساس د بودیجې له تطبیق څخه مخکې د کومو شرایطو شتون اړین دی؟

۵ – د برنامې په اساس د بودیجې جوړښت په کومو څلورو سطحو تعریف شویدی؟

٦ – فرعي برنامه څه شی ده ؟

۷ – د برنامې په اساس بودیجه جوړونې عناصر کوم دي ؟

۸ – د برنامې په اساس د اجرأتو د شاخصونو نومونه واخلئ .

۹ – د برنامې په اساس د بودیجې د ترتیب مراحل کوم دي ؟

۱۰ – قیمت ګذاري یعنې څه ؟

۱۱ ـ د قیمت ګذاریو کوم ډولونه شتون لري ؟

۱۲ – ولایتي بودیجه جوړونه څه ډول بودیجه جوړونه ده ؟

۱۳ – د ولایتي بودیجې له ترتیب څخه هدف څه شی دی ؟

۱۴ – دولایتي بودیجې د تطبیق لپاره کومې ستونزې شتون لري ؟ (۱۴۷)

اتم څپرکی

د بودیجې حالات

د پرنسیپ په پام کې نیولو سره باید بودیجه د توازن په حالت کې وي، یعنې مخکې د بودیجوي دورې له پیل څخه باید د بودیجې د ټولو مصارفو لپاره تمویلي منابع شتون ولري؛ په عمل کې د اقتصادي شرایطو د تغیر له امله اکثره وخت په بودیجه کې کسر او مازاد هم رامنځته کیږي، چې اوس لومړی د عواملو او بیا وروسته د بودیجې د درې ګونو حالاتو د اغیزو په باره کې بحث کیږي.

د بودیجې توازن

څرنګه چې اقتصادي تاریخ څرګند وي، د نړۍ تقریباً ټول لوی انفلاسیونونه او همدارنګه هغه بې مخینې انفلاسیون چې د تیرو ۲۳ کلونو په تیریدو (۱۳۸۱ - ۱۳۵۸) هـ ل کالونوکې افغانستان ورسره مخامخ ؤ د دولتونو د فوق العاده مالي اړتیاوو د پوره کولو په موخه د پیسو د زیات نشر له امله منځته راغلي دي. یو انفلاسیون هغه وخت موجود یدلی شي، چې په اقتصاد کې تادیاتي وسایل د ملي اقتصاد له پولي احتیاج څخه تر حده زیات ډیروالی وکړي او د هغوی په مقابل کې د امتعې او شیانو په سطحه کې مطابقت کوونکی زیاتوالی رامنځته نشي یا په لنډ عبارت سره یو انفلاسیون هغه وخت منځته راځی، چې په اقتصاد کې مجموعي تقاضا د پیسو د مقدار په زیاتوالي سره د مجموعي عرضې څخه زیاته وي. هغه مهمې ناوړه اغیزې چې انفلاسیون یې په اقتصاد باندې واردوي د قیمتونو له لوړوالي، پیسو د ارزښت له کموالي، د پوروړو (دائینینو) له متضرر کیدو، د ثابت عاید لرونکو د زیانمن کیدلو، د صادراتو له کموالي څخه په هغه صورت کې چې د خارجي اسعارو د تبادلې نرخ لږ تر لږه د قیمتونو په تناسب لوړ نش او د وارداتو له زیاتوالي څخه عبارت دي.

خارجي اجناس د هغه هیواد لپاره، چې په هغه کې انفلاسیون وجود ولري ارزانه تماميږي. په هغه صورت کې چې د خارجي اسعارو د تبادلې نرخ د قیمتونو د لوړوالي څخه لږ پورته ولاړ شي. دغه د صادراتو کموالی او دوارداتو زیاتوالی په خپل وار سره په اقتصاد باندې نورې اغیزې واردوي، پدې مانا چې د صادراتو د کموالي په سبب تصدۍ ګانې اړې کیږي، ترڅو خپل تولیدات په هماغه سطحه محدود کړي او یا دا چې په کُلي ډول یې متوقف کړي، چې پدې صورت کې مجموعي تولیدات د هیواد په داخل کې کموالی کوي؛ پدې سر بیره د صادراتو کموالی او د وارداتو زیاتوالی د پورته ذکر شوو شرایطو لاندې هیواد د اسعاري ستونزو

او تادياتو بيلانس د کسر له ستونزې سره مخامخ کوي. څرنګه چې د مخ پر ودې هيوادونو له اهدافو څخه يو هم د تادياتو د بيلانس د دوامداره کسر له منځه وړل دي يا د صادراتو له زياتوالي او د وارداتو له کموالي څخه عبارت دی پدې اساس د قيمتونو لوړوالی په يو هيواد کې د اقتصادي سياست د دغه عمده هدف په ضد تاثير کوي. د اوږد مهاله قراردادونو تړلو ته د ميل نشتوالی، د مادي ارزښتونو په لوري تيښته د پانګه اچونو کموالی او په پايله کې د کتلوي بيکاريو رامنځته کيدل د انفلاسيون د نورو اغيزو له جملې څخه دي. د قيمتونو لوړوالی نه يواځې په خصوصي اقتصاد باندې منفي تاثيرات لري، بلکې همدارنګه د دولت په بوديجه باندې هم تاثير واردوي. پدې مانا چې د دولت د بوديجې حقيقي او واقعي خريد قدرت هم ښکته راولي (په هغه صورت کې چې د دولت عوايدو د قيمتونو په تناسب لوړوالی نه وي کړی)پدې اساس دغه ډول اغيزو ته په پام سره او په ځانګړي ډول د نړيوال انفلاسيون اغيزې دغه نظريه تر ډيره تائيدوي.

چې د بوديجې د توازن داصل رعايت د يو سالم سياست او پيسو د ارزښت استقرار لپاره چې د اقتصادي سياست او مرکزي بانک سياست له مهمو اهدافو څخه دی، يو مهم شرط تشکيلوي. له همدې امله ده چې نن ورځ هم له حد څخه د زياتو پيسو مخنيوی چې د انفلاسيوني تمايلاتو سبب کيږي تقريباً په ټولو ازاد بازار لرونکو هيوادونو کې د بانکونو د قرضې ورکړه د بانکي يا نورو قوانينو په واسطه تعين کيږي. تر څو لدې لارې له اړتيا څخه د زياتو پيسو په جريان کې له لويدلو څخه مخنيوی وشي که چيرې دولت بيا هم وغواړي تر څو شيانو او خدماتو ته خپله تقاضا زياته کړي او په عين حال کې له زياتيدونکي انفلاسيون څخه مخنيوی وشی پدې صورت کې دغه هدف هغه وخت ترلاسه کيدای شي، چې دولت د خپلې اړتيا وړ پيسې د مالياتو زياتولو له لارې او يا هم د خصوصي سکتور څخه د پور اخيستلو له لارې ترلاسه کړي، چې پدې صورت کې له يوې خوا په اقتصاد کې د خريد قدرت ندی زيات شوی؛ بلکې يواځې له خصوصي سکتور څخه د دولت سکتور ته د خريد قدرت زياتوالی ور انتقال شوی دی. هغه وسايل چې دولت يې د خصوصي سکتور څخه د قرضې په بڼه ترلاسه کوي، د هغه انفلاسيوني اغيزې د هغه د استعمال په طرز پورې اړه لري البته د خصوصي سکتور په ساحه کې پدې مانا چې هغه پولي وسايل چې دولت يې د قرضې په ډول له خصوصي اقتصاد څخه ترلاسه کوي که چيرې دغه وسايل په اقتصادي دروان کې شامل شي د هغه ډول قرضونو په نسبت لږ انفلاسيوني اغيزې لري چې د راکدو پيسو له لارې تر لاسه شوي دي.

ځکه کله چې د ولت راکد او ذخیره شوي پولي وسایل د قرضې په ډول ترلاسه کړي پدې صورت کې هم اضافي تقاضا په اقتصاد کې رامنځته کیږي او په پایله کې انفلاسیوني تاثیرات واردوي. ددې دلیل دادی چې په پوره‌تنې صورت کې په اقتصاد کې د پیسو مجموعي مقدار ثابت پاتې کیږي، خو د راکدو پیسو په جریان کې اچول د پیسو د دوران سرعت لوړ بیایي، چې دغه د پیسو د دوران سرعت لوړتیا هم د انفلاسیوني اغیزو لامل کیږي. د پورتنیو تجربو په اساس ؤ، چې د بودیجې د توازن اساس د بودیجې د کلاسیکو بنسټونو څخه د یو بنسټ په حیث د شلمې پیړۍ تر لومړیو پورې په جدي ډول رعایت شي اما په ۲۰ پیړۍ کې او په ځانګړي ډول وروسته له دویم نړیوال جنګ څخه د بودیجې د توازن اساس متزلزل شو ځکه د جنګ له امله د رامنځته شوو زیانونو د له منځه وړلو لپاره د هغه هیوادونو بودیجې د کسر سره مخامخ شوي چې په جنګ کې شامل وو .

له لومړۍ نړیوالې جګړې څخه وروسته هڅه وشوه، تر څو د دریم ځل لپاره د بودیجې د توازن اصل ته مراجعه وشي .اما د نړۍ اقتصادي بحران او د هغه وروستۍ پایلې ددې سبب شوې، تر څو جان مینار کینز (J.M.Keynes) د دولت لپاره کسري بودیجه وړاندې کړي، تر څو پدې وسیله دولت وکولای شي د مرستو، ارزانه پورونو او مالیاتي معافیتونو او مالیاتي تخفیفونو د ورکړې له لارې یا د دولتي پانګه اچونو د پراختیا له لارې پانګه اچونې وهڅوي او پدې ترتیب سره د اقتصادي بحران پر ضد مجادله وکړي په ننني اقتصاد کې د بودیجې له کسر اجتناب (پرهیز) نشي کیدای او د مختلفو عواملو له امله رامنځته کیږي. چې په راتلونکي بحث کې ذکر کیږي .

د بودیجې تفاضل یا مازاد

په بودیجه کې مازاد هغه وخت رامنځته کیږي، چې په یوه بودیجوي دوره کې عواید د یوه لامل له امله د مصارفو څخه زیات شي. په بودیجه کې مازاد عموماً په دوو طریقو سره منځته راځي :

الف – د مصارفو د کموالي په واسطه او د موجوده عوایدو ثابت ساتل په ځانګړي ډول د مالیاتي عوایدو ثابت ساتل ځکه د بازار اقتصاد لرونکو هیوادونو کې د دولت د عوایدو زیاته برخه له مالیاتو څخه په لاس راځي .

ب – د عوایدو لوړول او موجوده مصارفو ثابت ساتل له عملي نقطې نظره معمولاً لومړۍ طریقې ته ترجیح ورکول کیږي، ځکه د مالیاتو لوړول قانوني او تخنیکي ستونزې رامنځته کوي او د کافي وخت غوښتنه کوي؛ تر څو هغه مالیه چې اندازه یې لوړه شوې ده، مالیاتي انواع چې

لوړ شوي دي، د اقتصاد د ماليه ورکونې قدرت او ظرفيت او بالاخره هغه اغيزې چې د پورتنيو تدابيرو په پايله کې په اقتصاد باندې واردېږي تر غور او څېړنې لاندې ونيول شي پداسې حال کې چې د مصارفو ښکته بيول پورتنۍ ستونزې نلري .اوس هغه پوښتنه چې د دغې موضوع په اړوند رامنځته کيږي لدې څخه عبارت ده، چې په بوديجه کې مازاد د کومې موخې لپاره رامنځته کيږي ؟ د دې سوال په ځواب کې بايد وويل شي، چې د بوديجې د مازاد رامنځته کولو اساسي هدف دادی تر څو د دولت د مصارفو د کموالي له لارې د اقتصارتقاضا محدوده شي او د قيمتونو له لوړوالي څخه مخنيوی وشي. پدې اساس د بوديجې د مازاد دغه شکل پداسې يو اقتصادي حالت کې رامنځته کيږي، چې د اقتصادي رونق حالت شتون ولري او قيمتونه د لوړوالی لوري ته ځي په ځانگړې ډول سخت انفلاسيوني حالت کې دولت هڅه کوي، ترڅو مالي وسايل قسماً د مصارفو په بڼه په کار وا نه چوي، بلکې دغه وسايل په راکد ډول پرته له استفادې څخه وساتي، ترڅو پدې ترتيب د پيسو جريان په اقتصاد کې کم کړي او په پايله کې د شيانو لپاره زياته تقاضا محدوده کړي. پدې صورت کې د بوديجې مازاد د اقتصادي حالت او قيمتونو د استقرار د يوې وسيلې په حيث استفاده کيږي .

د بوديجې کسر

د بوديجې د کسر په واسطه دولت د يو نوساني سياست هدف تعقيبوي او هڅه کوي، تر څو د کسر سياست په وسيله اقتصادي حالت داسې تر تاثير لاندې راولي، تر څو ملي اقتصاد په ممکنه بيړې سره د تعادل لوري ته ميلان وکړي؛ دغه هدف ته هغه وخت رسيدلی شو، چې د يو اقتصادي بحران په حالت کې چې نظر مجموعي عرضې ته د مجموعي تقاضا د زياتوالي په واسطه تشخيص کيږي دولت د بوديجوي وسايلو د پکار اچولو له لارې په اقتصاد کې مجموعي تقاضا تقويه (پياوړي) کوي. پدې حالت کې بايد ددولت مصارف تر هغه وخته پورې لوړ کړای شي چې له مخکې ټاکل شوی هدف ترلاسه شي. دغه هدف د يو کسري سياست په وسيله له دوو لارو تر لاسه کيدای شي .

لومړی: دولت کولای شي چې په عين حال کې د مالياتو له لوړولو پرته خپل مصارف لوړ کړي .

په لومړۍ مرحله کې د اضافي مصارفو په حيث اضافي پانگې اچونې د پام وړ گرځي. د دې لپاره چې د بيکارانو شمير د امکان تر حده پورې پر وخت سره کموالی وکړي. په ځانگړې ډول ددې ډول دولتي پروژې تطبيق او عملي کول هغه وخت مناسب او ځانگړي شوي څرگنديږي

چې د متکاثف کار غوښتنه وکړي. ددغه ډول پروژو بیلګې عبارت دی له :سړک جوړول، د اوبو لګولو پروژې، عمراني او نورې پروژې .

دویم: د اقتصاد د مجموعي تقاضا د لوړولو بله طریقه داده، چې دولت مالیات را ټیت کړي چې پدې وخت کې مالیه ورکوونکو ته دا امکان په لاس ورځي؛ تر څو د ټیټې شوې مالیې په اندازه خپل استهلاکي مصارف لوړ کړي، چې د هغه په پایله کې په اقتصاد کې مجموعي تقاضا زیاتوالی وکړي؛ پدې ځای کې اساسي شرط لدې څخه عبارت دی، چې دولت په عین حال کې خپل مصارف ټیټ نکړي. چې پدې صورت کې د دولت د مصارفو کموالي د دا ډول توسعوي تاثیراتو په ضد انقباضي تاثیرات واردوي چې د مالیاتو د ټیټولو او په پایله کې د مالیې د تادیه کوونکو استهلاکي مصارف لوړ ځي .اوس باید ولیدل شي چې د بودیجې کسر د کومو عواملو له امله رامنځته شوی دی. هغه مهم عوامل چې د بودیجې د کسر د منځته راتلو باعث کیږي په لاندې ډول خلاصه کیږي .

د اداري چارو له امله د بودیجې کسر

د بودیجې دا ډول کسر د درست اداري سازمان د نشتوالی او تشکیلاتو د پراختیا په پایله کې رامنځته کیږي او په حقیقت کې د ناقص سازمان له امله او په کار کې د مدیریت او همغږۍ د نشتوالي له امله زیاتره اداري مخارج حیف ومیل (ضایع کیدل) کیږي او د دولت د کارکوونکو د کار محصول په شدت سره راټیټیږي په ځانګړي ډول که چیرې پدې ډول مواردو کې پرته د موجود کار د ګټې اخیستنې له نظره د سازمان او مدیریت د اصولو په پام کې نیول او یا دولت مجبور شي، چې د عمومي دندو د اجراء له نظره نوي کارکوونکي استخدام کړي په تدریج سره اداري مخارج له نورو مخارجو سره نا متناسب زیاتوالی کوي او په پایله کې د دولت په عادي بودیجه کې کسر د اداري مخارجو په زیاتوالي سره را څرګندیږي د اداري بودیجې کسر د سازمان د غلطو عوایدو د حصول په پایله کې رامنځته کیږي او حتی د ناقص عاید د لاسته راوړلو په پایله کې محصول ټیټ وي او پدې ترتیب سره د دولت عواید له واقعي اندازې څخه لږ ترلاسه کیږي. ځینې وخت د اداري بودیجې کسر د مالیاتو د حاصلولو د سازمانونو د اداري کادرونو د صلاحیت د نشتوالي په علت وي او د مالیې راټولوونکو ترمنځ په مختلفو لارو د رشوت او مالیې څخه د تیښتې او تقلب په شکل را څرګندیږي او په پایله کې د دولت مالیاتي عواید له واقعي مقدار څخه لږ تر لاسه کیږي، د اداري بودیجې کسر ممکن د غلط مالیاتي سیستم د انتخاب له امله رامنځته شي، پدې مانا چې ممکن د مالیاتي محصول کموالی د موجوده اقتصادي او اجتماعي وضعې سره د مالیاتي سیستم د انطباق پایله وي. د بودیجو دا

ډول کسر هغه که د اداري مخارجو د نا متناسب زیاتوالي له نظره وي او یا د بودیجې د عوایدو د کموالي له امله وي، د بودیجې غیر معقول کسر ګڼل کیږي او باید د هغه په رفع کولو کې هڅه وشي (۱: ۳۰۳).

د اقتصادي وضعې تغیرات د بودیجې د کسر د علت په توګه

د بودیجې دا ډول کسر له یوې مرحلې څخه بلې مرحلې ته د اقتصادي وضعې د تغیر په تعقیب سره رامنځته کیږي او په نهایت کې په بودیجه کې د عمومي مصارفو او عمومي عوایدو ترمنځ تقارن (لیرې والی) او عدم هماهنګي را څرګندیږي. د همغږۍ دغه نشتوالی زیاتره د عاید د اقلامو د حساسیت او اقتصادي وضعې په مقابل کې د مصرف د اقلامو د عدم حساسیت له امله منځته راځي .نن ورځ دعاید اقلام په بودیجه او مالي جوړښت کې د مصارفو د اقلامو په نسبت زیات حساسیت لري. ځکه عمومي مخارج د دولت له لوري د قوانینو او مقرراتو په اساس تعهد شوي دي او د دولت عمومي دندې د اقتصادي وضعې د تغیر په مختلفو مراحلو کې نشي ځنډیدلی او دولت مجبور دی، چې د امنیت او نظم راوستلو له نظره او نورو عمومي دندو اجرأ کولو لپاره هر کال مصرف وکړي او د مصارفو کمول په بودیجه کې د اقتصادي وضعې د تغیر په صورت کې ډیر په کرار ډول صورت نیسي او حتی د اقتصادي وضعې د تنزیل په مراحلو کې نه یواځې دا چې نشي کولی چې مخارج محدود کړي، بلکې په ځینو مواقعو کې د استخدام سیاست له نظره د تولید د عناصرو کموالی او اقتصادي رکود سره مبارزې په وخت کې دولت مجبور دی چې خپلو مصارفو ته زیاتوالی ورکړي .

په هغه صورت کې چې برعکس د عاید اقلام په بودیجه کې د اقتصادي وضعې د تغیر په مقابل کې له شدید حساسیت سره را څرګندیږي او عاید کموالی کوي؛ هر څو که د اقتصادي وضعې د ترقۍ په مراحلو کې عواید زیاتوالی کوي، خو برعکس د اقتصادي وضعې د ښکته تلو په وخت کې عواید په شدت سره کموالی کوي نو د اقتصادي وضعې د ترقۍ پر وخت د عوایدو له مازاد سره مخامخ کیږي او د اقتصادي وضعې د ښکته تلو په صورت کې د کسر سره مخامخ کیږي. فصلي نوسانات د ملي محصول دکموالي په شکل وچکالي یا د مهمو ملي محصولاتو او د هغه په شان نورو د قیمت کموالي په پایله کې د ټولنې مالیاتي ظرفیتونه کموالی کوي او د هغه په تعقیب د دولت عواید کموالی کوي.

د اقتصادي اوضاع او احوالو له نظره د دولت د عوایدو کموالی امکان لري چې د غیر مترقبه پیښو لکه سیلاب، زلزله، سوځیدلو او هغه په شان نورو له امله ملي محصول ته کموالی ورکړي چې د هغه په تعقیب سره د ټولنې مالیاتي ظرفیتونه محدودیږي او ددولت مالیاتي سهم کموالی

کوي (۱:۳۰۵) .

د بودیجې هغه کسر چې د پورته ذکر شوي لارې څخه رامنځته کیږي، په نوي اقتصاد کې د اجتناب وړ ندی او دولت باید هڅه وکړي، ترڅو د بودیجې دا ډول کسر د دولت پولي او مالي سیاستونو د پکار اچولو له لارې کم کړي ترڅو پدې ترتیب سره اقتصادي وضع رونق پیدا کړي لدې پرته وضع نوره هم وخیمه کیږي په راتلونکو کالونو کې هم د دولت عواید کموالی کوي او په پایله کې بودیجه له کسر سره مخامخ کیږي هغه پوښتنه چې ددې موضوع په هکله را پیدا کیږي، دا ده چې د دولت د بودیجې د کسر د پوره کولو لپاره کوم ډول امکانات د دولت په واک کې شته د مالي سیاست د وسایلو له لارې د بودیجې کسر له منځه وړل کیدای شي، چې د هیواد په داخل کې د پورونو لاسته راوړلو او یا له بهرنیو هیوادونو او مؤسساتو څخه د پورونو تر لاسه کولو له لارې صورت ونیسي همدارنگه دولت کولای شي چې د فوق العاده مالي احتیاج په وخت په ځانگړي ډول د بودیجې د کسر پر وخت د خپلو شتمنیو یوه اندازه وپلوري او پدې طریقه د بودیجې کسر تمویل کړي د بودیجې د کسر د پوره کولو لپاره د دولت د مالي وسایلو دا ډول تهیه کول د ملي اقتصاد له نظره هغه وخت فوق العاده گټور تمامیږي چې نوموړې شتمنۍ د داسې کسانو لاسته ورشي چې په گټوره توگه یې په کار واچوي .

چې پدې صورت کې له یو طرفه د دولت مالي اړتیاوې پوره کیږي او له بله اړخه په اقتصاد کې مؤلدیت لوړ ځی، پدې سربیره د بودیجې د کسر دا ډول رفع کول په اقتصاد باندې انفلاسیوني تاثیرات هم نه واردوي، ځکه چې پدې صورت کې په اقتصاد کې د پیسو مقدار نه زیاتیږي، بلکې یواځې د خرید قدرت انتقال او خصوصي برخې څخه دولتي برخې ته صورت نیسي. همدارنگه دولت کولای شي چې د بودیجې کسر د دولتي قرضې د اسنادو د نشر له لارې هم پوره کړي؛ په پرمختللو هیوادونو کې د بودیجې د کسر تمویل لپاره د دولتي قرضې د اسنادو نشر مهم رول لري اما په وروسته پاتې هیوادونو کې د خلکو د سویې د ټیټوالي او عامه اسنادو د گټو څخه د ناخبرۍ له امله دولت ته لږ امکان په لاس ورځي تر څو لدې لارې خپل مالي اختیاجات رفع کړي، د دولتي قرضې اسنادو د نشر له امله د بودیجې د کسر په رفع کولو کې هم د اندیښنې وړ انفلاسیوني تاثیرات شتون نلري ځکه پدې ځای کې هم د قرضې اسنادو د اخیستلو په واسطه د خرید قدرت د خصوصي برخې څخه دولتی برخې ته انتقال پیدا کوي، نوپدې اساس په اقتصاد کې پیسې نه زیاتیږي، چې د انفلاسیون د رامنځته کیدو سبب شي .

ددولتي قرضې اسنادو د پلورلو له امله انفلاسیون یواځې هغه وخت رامنځته کیږي، چې نوموړي اسناد د هغو پیسو په واسطه واخیستل شي چې هغه د غیرې تولیدي ذخایرو او یا د

راکدو پیسو په بڼه موجودې وي؛ څرنګه چې دا وضعه په وروسته پاتې هیوادونو کې عمومیت لري، چې پدغو هیوادونو کې خلک د پام وړ پس اندازونه بانک ته نه وړي بلکې په کور کې یې ساتي .

دا ډول غیرې تولیدي پس اندازونه په اقتصادي جریان کې شامل ندي؛ نو پدې اساس په قیمتونوباندې هم تاثیرات نشی واردولی اما کله چې ددغو غیر تولیدي پس اندازونو سره دولتي قرضې اسناد هم خریداري شي، پدې صورت کې ددولت د مصارفو له لارې په اقتصادي دوران کې شامیلیږي؛ د پیسو د دوران سرعت لوړوي او په پایله کې د انفلاسیون او د قیمتونو د لوړوالي تاثیرات منځ ته راوړي. مخ پر ودې هیوادونو او همدارنګه افغانستان کې د بودیجې د کسر د رفع کولو امکان د قرضې اسنادو له لارې یا له سره شتون نلري یا یواځې په کمه اندازه شتون لري، ځکه چې د دولتي قرضې اسنادو د ګټو څخه د خلکو بې خبري، د ازاد بازار د ربحې نرخ اود دولتي قرضې اسنادو د مفادو د نرخ ترمنځ توپیر اوځینې هم ددې له امله نه حاضریږي چې ربحه د اسلام له نظره حرامه ده د پولي سیاست د وسایلو له لارې د بودیجې کسر پوره کول یعنې په کمه یا زیاته اندازه د اضافي نوټونو نشر د انفلاسیون تمایلاتو سره هم یو ځای وي څرنګه چې اوس په افغانستان کې د سرمایې منظم بازارونه شتون نلري او دا امکان هم فعلاً شتون نلري تر څو دولت د اړتیا پر وخت خپل مالي احتیاجات د پورته ذکر شوو عواملو په اساس ددولتي قرضې اسناد د نشر له لارې رفع کړي، پدې اساس یواځنی امکان چې شتون لري دادی چې دولت د مالي احتیاج پر وخت د خپلې اړتیا وړ وسایل د افغانستان بانک څخه د قرضې له لارې تهیه کړي چې دتمویل دا ډول طریقه پورته ذکر شوه او لږ یا ډیره د قیمتونو د صعود سبب هم کیږي .

که چیرې د بودیجې د کسر پدې ډول تمویل کې د قیمتونو صعود په زیاته اندازه وي، پدې صورت کې د دولت مصارف هم په وروستیو دورو کې پورته ځي؛ ځکه چې دولت هم د خپل پرسونل د اړتیاوو پوره کولو لپاره د یوې تقافل کوونکي په حیث وي او پدې اساس کله چې قیمتونه پورته ځي پدې صورت کې دولت هم مجبور دی تر څو خپل مصرف له اسمي پلوه لوړ کړي؛ تر څو خپل عین احتیاجات چې د قیمتونو د لوړوالي څخه یې مخکې پوره کول پوره کړی شي پدې اساس لیدل کیږي چې د ذکر شوو شرایطو لاندې له یوه اړخه د قیمتونو لوړوالی په اقتصاد باندې منفي تاثیرات واردوي او له بله اړخه ددولت د بودیجې کسر په راتلونکو دورو کې نور هم زیاتیږي. د پورتنیو تاثیراتو په پام کې نیولو سره باید دولت د احتیاط او دقت څخه کار واخلي، تر څو له یو طرفه د اقتصادي وضعې د درست تشخیص په پام کې

نيولو سره د اضافي پيسو مقدار په اندازه سره په دوران کې واچوي تر څو د قيمتونو صعود د امکان تر حده ناچيزه وي ځکه چې ځينې پوهان د قيمتونو لوړوالی تر ۲ سلنه پورې نه يواځې چې مضر يې نه ګڼي بلکه د اقتصادي پراختيا يوه هڅوونکې وسيله يې ګڼي او له بله اړخه قيمتونه هم کنترول کړي له هغه پرته د پولي سياست له لارې د بوديجې د کسر رفع کول مطلوب هدف لاسته نشي راوړلی .

اقتصادي جوړښت د بوديجې د کسر د علت په توګه

دا ډول کسر په اوږد مهال کې د عمومي عوايدو او مصارفو تر منځ د همغږۍ د نشتوالي له امله رامنځته کيږي، دغه د همغږۍ نشتوالی ځينې وخت د اقتصادي پراختيا له نظره د انکشافي مصارفو د زياتوالي په پايله کې رامنځته کيږي. د انکشافي مصارفو زياتوالی د هيواد د اقتصادي او اجتماعي زيربناوو د پياوړي کولو لپاره صورت نيسي او د اقتصادي او اجتماعي زيربنا پياوړي کول په ټولنه کې په اوږد مهال کې رامنځته کيږي او ټولنه بدلون کوي او د هيواد اقتصاد له ابتدايي پړاوونو څخه د پراختيا لوړو پړاوونو ته داخليږي. د انکشافي مصارفو د مالي تامين له نظره د دولت د عوايدو پوره کول زياتره د ټولنې د مالي توان د ضعف له امله دي او د مالي توان دغه کمزوري د عايد د کسر په صورت کې پدې وخت کې د انکشافي بوديجې د کسر په توګه را څرګنديږي، چې د انکشافي بوديجې د کسر په نوي ماليه کې د بوديجې کسر معقول ګڼل کيږي او کار پوهان تر يوه حده پورې له هغه سره موافق دي او ځينې لدې هم وړاندې ځي او ادعا کوي چې اصولاً د انکشافي بوديجې کسر د بوديجې د کسر په حيث نشو ګڼلای ځکه انکشافي مصارف توليدي مصارف دي او د هغوی سره موازي د ټولنې اقتصادي ظرفيتونه لوړيږي او د اقتصادي ظرفيتونو توسعه د ټولنې د مالي ظرفيت د زياتوالي سبب کيږي ؛ داسې چې دولت د اضافي عوايدو د لاسته راوړلو له لارې کولای شي، چې خپل عوايد او مصارف سره متوازن کړي. د بوديجې د کسر ډولونه چې پورته ذکر شول اکثريت يې لنډ مهاله خاصيت او ماهيت لري، ځکه چې په نهايت کې د غيرې مترقبه او موقتي عواملو په اساس رامنځته کيږي او کله چې د غه عوامل له منځه يوړل شي د بوديجې کسر هم له منځه ځي .

اما د بوديجې دا ډول کسر چې د يوه هيواد د اقتصادي جوړښت سره اړيکه لري تر ډيره حده اوږد مهاله ماهيت لري د مخ پر ودې هيوادونو د بوديجې کسر په عمومي ډول په زياته اندازه د دغو عواملو تابع وي، ځکه چې په مخ پر ودې هيوادونو کې په اقتصادي جوړښتونو لکه زراعتي جوړښت، صنعتي جوړښت، اقتصادي زيربناوو او نورو کې ضعف او نا متوازن انکشاف شتون لري چې د پورتنيو نيمګړتياوو له منځه وړل په لنډ وخت کې امکان نلري، بلکې د اوږد

مهاله اقتصادي پلانونو د طرحې اوتطبيق غوښتنه کوي او پدې ترتيب سره د دولت مصارف لوړ ځي او په پایله کې د دولت بودیجه هم په دوامداره توګه له یو کسر سره مواجه کیږي. باید پام وکړو چې د انکشافي بودیجې د کسر تامین معمولاً د پور له لارې صورت نیسي ځکه انکشافي پانګې اچونې زیاتره اوږدمهاله پانګونې دي او د پیسو د نشر سیاست او پیسو د انفلاسیون سیاست په واسطه هغه نشو تامین کولی (۱: ۳۰۶).

ددا ډول تاثیراتو او تقریباً د بودیجې د مداوم کسر په ارتباط چې کومه پوښتنه مطرح کیږي داده چې ولې دولت دا ډول کسر په غاړه اخلي او ددې ډول کسر د زیانونو په مقابل کې کوم ډول ګټې شتون لري. ددغې پوښتنې په ځواب کې باید وویل شی چې پورتني مصارف چې په اوږد مهاله ډول له یوه اړخه د بودیجې کسر رامنځته کوي له بله اړخه په هیواد کې د اقتصادي توسعې حالت ته داسې تغیر ورکوي چې د اقتصادي جوړښتونو په تغیر سره هم د ودې په لور میلان مومي .

څرنګه چې دا ډول مصارف یوه اقتصاد جوړښت ته په نسبي ډول د یو پرمخ تللي اقتصاد په لور تغیر ورکوي، له همدې امله دا ډول کسر د اقتصادي جوړښتونو په سبب د کسر په نامه یادیږي، د بودیجې دا ډول کسر باید د پورونو د ترلاسه کولو له لارې او په ځانګړي توګه د اقتصادي او سیاسي شرط او قید پرته د بهرنیو پورونو له لارې تمویل شي. د هغه دلیل دادی، چې ددې ډول ساختماني او زیربنایي پروژو مصارف په مخ پر ودې هیوادونو کې فوق العاده زیات وي او د هغه مالي منابع د داخلي منابعو څخه امکان نلري؛ له همدې امله ده چې نن ورځ د دولت د انکشافي پلانونو عمده او اساسي برخه په مخ پرودې هیوادونو او همدارنګه افغانستان کې د بهرنیو پورونو له لارې تمویلیږي، نو ددې په اساس بهرني پورونه د هیوادونو په توسعه کې مهم رول لري .

لنډیز

د پرنسیپ له نقطه نظره باید بودیجه د توازن په حالت کې وي، خو په عمل کې د ځینو تغیراتو او اقتصادي بدلونونوپه اساس بودیجه کې کسر او مازاد هم راځي .د انفلاسیون او په ځانګړي ډول د نړیوال انفلاسیون تاثیراتو دغه نظریه په زیاترو مواردو کې تائید او حمایه کړې ده؛ چې د بودیجې د توازن اصل رعایت کول د یو سالم پولي سیاست او پیسو د ارزښت ساتلو لپاره چې د اقتصادي سیاست او مرکزي بانک سیاست یو مهم هدف دی مهم شرط تشکیلوي. د تجربو په اساس د بودیجې توازن د بودیجې د کلاسیکو اساساتو څخه د ۲۰ پیړۍ تر لومړیو پورې په جدي توګه رعایت کیده ؛ اما په ۲۰ پیړۍ او په ځانګړي ډول لومړۍ نړیوالې جګړې څخه وروسته د بودیجې د توازن اصل متزلزل شو .

ځکه له یوه اړخه د جنګ له امله د پیښو شوو زیانونو د جبران په موخه د مصارفو د زیاتوالي له امله د هغو هیوادونو بودیجې له کسر سره مخامخ شوې، چې په جګړه کې شامل وو. څه وخت وروسته له لومړۍ نړیوالې جګړې څخه هڅه وشوه ترڅو د دریم ځل لپاره د بودیجې د توازن اصل ته مراجعه وشي؛ اما د نړۍ داقتصادي بحران او د هغه پایلې د دې سبب وګرځېدې، چې جان مینار کینز(J.M.Keynes) ددولت لپاره کسري بودیجه وړاندیز کړه؛ ترڅو وکولی شي چې د اقتصادي بحران په ضد مجادله وکړي په ننني اقتصاد کې د بودیجې له کسر څخه انکار نشي کیدی او د مختلفو عواملو په اساس رامنځته کیږي. په بودیجه کې مازاد هغه وخت رامنځته کیږي، چې عواید له مصارفو څخه زیات شي هغه که د هر علت په اساس وي. په بودیجه کې دغه مازاد په دوو طریقو سره رامنځته کیږي: د مصارفو د کموالی او د موجوده عوایدو ثابت ساتل او همدارنګه د عوایدو لوړول او موجوده مصارفوثابت ساتل. ځینې وخت د بودیجې مازاد پداسې حالاتو کې منځته راځي، چې د یو اقتصاد د رونق حالت موجود وي او قیمتونه د لوړیدو په حال کې وي په ځانګړي ډول د شدید انفلاسیوني حالت پر وخت پدې وخت کې دولت هڅه کوي، تر څو مالي وسایل قسماً د مصارفو په بڼه په کار ونه اچوي. او دغه وسایل په راکد ډول پرته له استفادې څخه وساتي پدې صورت کې د بودیجې مازاد د اقتصادي حالت د استقرار او د قیمتونو د استقرار د یوې وسیلې په حیث کار کوي. د بودیجې د کسر په واسطه دولت د یو نوساني سیاست هدف تعقیبوي او هڅه کوي ترڅو د بودیجې د کسر سیاست په وسیله اقتصادي حالت داسې تر تاثیر لاندې راولي، چې ملي اقتصاد د امکان تر حده ژر د تعادل یو حالت ته میلان وکړي .

پدې حالت کې باید د دولت مصارف تر هغه وخته پورې لوړ شي، چې یوه بشپړه استفاده ور

ځخه ممکنه شي دغه هدف د بودیجې د یو کسري سیاست په وسیله په دوو طریقو تر لاسه کیدی شي یعنې :

لومړی: دولت کولی شي، چې خپل مصارف پرته له دې چې په عین حال کې مالیات لوړشي زیات کړي.

دویم: د اقتصاد د مجموعي تقاضا د لوړولو بله طریقه دا ده، چې دولت مالیات ښکته کړي؛ ځکه چې پدې صورت کې د مالیې تادیه کوونکی دا چانس پیدا کوي، ترڅو د مالیې د کموالي پر اندازه خپل استهلاکي مصارف لوړ کړي، چې د هغه په پایله کې په اقتصاد کې مجموعي تقاضا زیاتوالی کوي؛ هغه مهم عوامل چې د بودیجې د کسر د رامنځته کیدو سبب کیږي په لاندې توگه خلاصه کیږي.

د اداري چارو له امله د بودیجې کسر: د بودیجې دا ډول کسر د درست اداري سازمان د نشتوالي او د تشکیلاتو د پرخوالي له امله رامنځته کیږي او په حقیقت کې د ناقص سازمان په علت او د مدیریت په نشتوالي او په کار کې د همغږۍ د نشتون په پایله کې اداري مخارج زیاتره صیف و میل کیږي او د دولت د کار کوونکو د کار محصول په شدت سره ټیټیږي.

د اقتصادي اوضاع تغیرات د بودیجې د کسر د علت په توگه: د بودیجې دا ډول کسر له یو پړاو ځخه بل پړاؤ ته د اقتصادي وضعې په تغیر سره رامنځته کیږي او په نهایت کې د بودیجې په عمومي مصارفو او عوایدو کې تقارن او عدم هماهنگي رامنځته کیږي .

اقتصادي ساختمان د بودیجې د کسر د علت په توگه: د بودیجې دغه کسر د عمومي مصارفو او عواید ترمنځ په اوږدمهال کې د عدم هماهنگۍ له امله رامنځته کیږي؛ دغه عدم هماهنگي ځینې وخت د اقتصادي پراختیا سیاست له نظره د انکشافي مصارفو د زیاتوالي پایله ده .

د انکشافي مصارفو زیاتوالی د هیواد د اقتصادي اواجتماعي زیربنا د پیاوړي کولو په موخه صورت نیسي، په ټولنه کې د اقتصادي او اجتماعي زیربنا پیاوړي کول په اوږدمهال کې صورت نیسي؛ ټولنه بدلون کوي او د هیواد اقتصاد د اقتصادي توسعې له ابتدایي مراحلو ځخه د توسعې لوړو پړاوونو ته داخلیږي.

پوښتنې

۱ - بودیجه کوم حالت لري ؟

۲ - د کومو علماوو له لوري د بودیجې د توازن په اساس تینګار کیده ؟

۳ - د بودیجې د توازن اساس څه بیانوي ؟

۴ - د بودیجې مازاد په کومو اشکالو سره تحقق کوي ؟

۵ - په بودیجه کې مازاد د څه لپاره صورت نیسي ؟

٦ - د دولت د بودیجې کسر کله رامنځته کیږي ؟

۷ - کوم عوامل د دولت په بودیجه کې د کسر لامل کیږي ؟

۸ - اداري چارې څرنګه د دولتي بودیجې د کسر سبب کیږي ؟

۹ - د اقتصادي وضعې تغیر د دولتي بودیجې د کسر سبب کیږي ؟ که کیږي څه ډول ؟

۱۰ - د دولتي بودیجې کسر څه ډول تمویل کیدی شي ؟

۱۱ - د دولتي بودیجې کسر د اقتصادي جوړښتونو لپاره څه ډول منځته راځي ؟

۱۲ - د افغانستان د دولت بودیجه څه ډول حالت لري ؟ .

ماخذونه

۱ موسوی، حبیبي او آقا خاني، علیرضا. (۱۳۸۴).اصول تنظیم و کنترول بودیجه دولتي، ناشر نور علم، تهران.

۲ عزیزي، غلام رضا. (۱۳۹۰). فراگرد تنظیم و کنترول بودیجه دولتی بر اساس نظام آمارهای مالی دولت، تهران.

نهم څپرکی

د بودیجې قطعیه حساب

قطعیه حساب د قبلي او بعدي تادیاتو په تفکیک او د کلنۍ پیش بنۍ په مقایسه د تحقق شوو اوترلاسه شوو وجوهاتو په پام کې نیولو سره د دولت د عوایدو د مکمل ثبت سره منظوري شوې بودیجې په مقایسه د دولت د بودیجوي واحدونو د کالنیو مصارفو د اجرأ مکمل ثبت څرګندوي او یا په بل عبارت د دولت قطعیه حساب په حقیقت کې د یومالي کال په جریان کې د ترسره شوو مصارفو او تحقق شوو عوایدو مجموعه ده. قطعیه حساب د بودیجې د تحقق هنداره ده (۱: ۱).

د قطعیه حساب اهمیت

د قطعیه حساب په ترتیبولو سره، د مالیې وزارت او ذیصلاح مقامات معلومیږي، چې بودیجوي اجرأتو څرنګه صورت نیولی دی، په کومه برخه کې وروسته پاتې والی شتون لري او په کومه برخه کې له اټکل زیات اجرأت شوي دي؛ د وروسته پاتې والي د علت ارزیابي کول او د تصویبوونکو او ترتیبوونکو مراجعو زیاتوالی د راتلونکي کال بودیجې په ترتیب کې مرسته کوي؛ که چیرې د اجرأتو له څرنګوالي څخه دقیق معلومات په واک کې ونه لرو، د راتلونکې بودیجې ترتیب آفاقي بڼه لري او دهغې تطبیق ادارې له ستونزو سره مخامخ کوي.

د هیواد د مالي وضعې څخه د واضح او څرګند تصویر درلودل او د بودیجې د نه تحقق او د تطبیق د احتمالي خطراتو څخه مخنیوی. د قطعیه حساب ترتیب یو اړین کار دی اوپه همدې دلیل سره قوانینو د هغه د ترتیب او بررسۍ هدایت کړی دی. د افغانستان اسلامي جمهوري دولت خپله بودیجه او قطعیه حساب تر دریو صورت حسابونو لاندې وړاندې کوي، دغه صورت حسابونه عبارت دي :د عادي بودیجې د مصارفو قطعیه حساب، د انکشافي بودیجې دمصارفو قطعیه حساب، دعوایدو قطعیه حساب، د دولت د عادي بودیجې مصارف د جاري کال له هغه عادي مصارفو څخه عبارت دي، چې له اجناسو او خدماتو څخه استفاده، د ټکټاني پرداخت او پورونو قسط، سبسایډۍ ګانې اجتماعي سهمیو او د دارییۍ لاسته راوړل په کې شامل دي. قطعیه حساب ته په پام سره انکشافي مصارفو کې عمدتاً ۲ ۲ کوډ (له اجناسو او خدماتو څخه استفاده) او ۲۵ کوډ (د دارییۍ لاسته راوړل) شامل دي. حکومت د بودیجې واحدونو مصارف د خزانو د واحد حساب له لارې تنظیم کوي، پدې ترتیب وزارت خانې، مستقلې ادارې، مستوفیتونه او نور بودیجوي واحدونه بانکي حسابات مشخص او تر کنترول لاندې نلري اوهیڅ

ډول مستقل نغدي بیلانس نلري، ځکه ټول عواید د مرستو د لاسته راوړلو په شمول او د عادي بودیجې پرداخت د دغه حساب له لارې اجراء او تنظیمیږي. د وزارتخانو، مستقلو اداراتو اونورو نهادونو ټول پرداختونه د ذیصلاح مقاماتو له لوري تر منظورۍ وروسته دمالیې په وزارت کې د خزاینو له واحد حساب څخه اجراء کیږي. پرداختونه د م ۱٦ فورم د محتویاتو مطابق او د هغه د ضمایمو نور اسناد د بشپړو شوو مراحلو د افغانستان د مالي مدیریت په سیستم (Afghanistan financial Manegent system)کې ثبت کیږي انکشافي بودیجه چې عمدتاً د مرسته کوونکو هیوادونو د مرستو او تعهداتو په واسطه او قسماً د داخلي عوایدو اوپورونو له لارې اجرأ کیږي، هره پروژه په بودیجه کې د هغې مشخصو وجوهاتو ته پام سره په مخ وړل کیږي او په هغه صورت کې چې د پروژې کار د اړوند مالي کال په لړکې پای ته ونه رسیږي باقیمانده وجوه راتلونکي مالي کال ته انتقالیږي .

ټول هغه بانکي حسابونه چې د اصلي بودیجې له لارې د اجرأ وړګرځي، د خزاینو د واحد حساب تر کنترول لاندې وي دغه حسابات د عادي بودیجې او د هغو انکشافي پروژو په برخه کې چې د مرسته کوونکو هیوادونو له لارې تمویلیږي د خزاینو په واحد حساب کې شامل دي. د خزاینو واحد حساب په ورځني ډول او د میاشتنیو ولایتي راپورونو په اساس تطبیق کیږي. دولت د خپلې بودیجې داړتیا وو یوه برخه د داخلي عوایدو او مرسته کوونکو بنسټونو او هیوادونو له لارې تمویلوي او د ملی بودیجې له لارې یې په مصرف رسوي، خو یوه زیاته برخه انکشافي مصارف چې هم دبلاعوضه مرستو له برخې څخه دي په مستقیم ډول په مصرف رسیږي، چې د خارجي بودیجې په نامه یادیږي. او ددولت په قطعیه حساب کې شامل ندي، بناً د عواید د تحقق او تحصیل له بنې څخه د روښانه تصویر لرلو، د مالي کال د مصارفو د څرنګوالي او د بودیجې د تحقق اوتطبیق د نشتوالي د احتمالي خطرونو څخه د مخنیوي په موخه د قطعیه حساب ترتیب او څیړل یوه لازمه او اړینه چاره ده.

په همدې دلیل قوانین د هغوی د ترتیب او څیړلو لارښوونه کوي او مالیې وزارت مکلف دی، تر څو د مالي کال په پای کې هغه برخه عواید چې د دولت له لارې راټولیږي او هغه مصارف چې ددولت د بودیجې له لارې صورت نیسي، قطعیه حساب یې تر تیب او ملي شورا ته د قانون مطابق وړاندې کړي.

د بودیجوي واحدونو مکلفیتونه :

بودیجوي واحدونه (وزارتونه او مستقلې ادارې) دعامه مصارفو او د مالي چارود ادارې د قانون د محاسبې تعلیمات نامې مطابق مکلف دي، چې د مالي کال په پای کې د هغه عادي

او انکشافي بودیجې م – ۱۹ فورم (قطعیه راپور)، چې په هغه کې د کلنی منظورۍ اصل، د کال په موده کې تعدیلات، حاصله تخصیصات مصارف او باقیمانده (د بودیجې د منظورۍ اصل او تخصیصات) څرګندوي او همدارنګه م ۲۹ او م ۲۷ راپورونه (د مرکزي او ولایتي عوایدو راپورونه) د پیش بني شوو تحقق موندلو تسهیل شوو او باقیمانده عوایدو په پام کې نیولو سره ترتیب او مالیې وزارت ته وړاندې کیږي. د یادونې وړ ده، چې د بودیجوي واحدونو قطعیه حسابونه د مربوطه اسنادو د ثبت او د ولایتي عوایدو او مصارفو له مخې ترتیب او همدارنګه د دولت د عمومي قطعیه حساب د بودیجې قطعیه واحدونو په اساس چې وروسته د لومړۍ درجه ادارو د مسؤلینو د کنترول او امضأ څخه دمالیې وزارت ته لیږل کیږي او وروسته د بودیجوي واحدونو د تطبیقاتو څخه توحید اونهایي کیږي، د تفتیش عالي اداره دنده لري تر څو په قطعیه کې د مندرجو ارقامو له صحت څخه د اسنادو په کتلو سره ډاډ ترلاسه کړي او د پایلو راپور بررسي او د بې طرفۍ اصل مطابق او مستند ډول ترتیب او وړاندې کړي. بناً بودیجوي واحدونه مکلفیت لري، ترڅو خپل قطعیه حساب د مالیې او اړوندو دوهمي واحدونو سره له تطبیقاتو وروسته د اسنادو له لیدلو وروسته د ارقامو له صحت څخه پوهې په ترلاسه کولو سره په قطعیه حساب کې درج کړي او د دولت د عمومي قطعیې د تولید لپاره د مالیې وزارت ته لیږي. د دولت د عمومي قطعیي حساب ترتیب وروسته په قطعیه کې د مندرجو ارقامو د عدم صحت د مشکل هر ډول مسؤلیت د حسابي مؤظیفینو او مسؤلینو په غاړه دی او د تفتیش عالي اداره د بودیجوي واحدونو او دولت د عمومي قطعیې په حساب کې د مندرجو اقلامو په برخه کې هیڅ ډول مسؤولیت نلري .

د مالیې وزارت مکلفیت

دمالیې وزارت د مالي چارو او عامه مصارفو ادارې د قانون ۵۹ مادې د هدایت په اساس مکلف دي چې د قطعیې حساب د بودیجوي واحدونو د قطعیې په اساس ترتیب او د بررسۍ لپاره د کنترول اوتفتیش اداري ته وړاندې کړي .

دغې ته په پام سره چې اساسي قانون د تفتیش عالي ادارې قانون او مالي چارو او عامه مصارفو اداري قانون د قطعیه حساب ترتیب او د هغه د بررسي د پایلو راپور وړاندې کول جمهوري ریاست مقام او ملي شورای ته د مابعدي کال بشپړ لومړنۍ میاشتي قید کړي دي بناً د مالیې وزارت مکلف دی تر څو د عادي او انکشافي بودیجې دمصارفو قطعیه حساب او دولت د عوایدو قطعیه حساب د مابعد کال د دریو لومړیو میاشتو په لړ کې ترتیب او د دویمې ربعې په پیل کې د بررسۍ لپاره د تفتیش عالي ادارې ته وړاندې کړي .

د کنترول او تفتیش اداري مکلفیت

د کنترول اوتفتیش اداره د کنترول اوتفتیش اداريې (۱۱) مادې (۱) فقرې، مالي چارو او عامه مصارفو اداريې قانون (۹۵) مادې او اساسي قانون د (۹۸) مادې مطابق د مستقل خارجي تفتیش په حیث د هیواد په سطحه د مالي او حسابي چارو د بررسي کوونکي عالي ترین ارګان په حیث د قطعیه حساب په بررسۍ باندې چې د مالیې وزارت له لوري ترتیب اونهایي شوې وي مکلف دی او د بررسۍ راپور د جمهوري ریاست مقام اوملي شورا ته وړاندې کوي. د قطعیه حساب په بررسۍ کې لاندې چارې شاملې دي د ځینو نمونوي تطبیقاتوسره د دولت د عمومي قطعیې حساب سره د بودیجوي واحدونو د قطعیې حساب ترتیب او د مالي راپورونو په برخه کې د قوانینو او مقرراتو له رعایت څخه ډاډ حاصلول (په بانکي او نورو معاملاتو کې د مؤثرو مواردو د تخصیصاتو د صدور د تعدیلاتو قیدي تطبیق) همدارنګه د عوایدو د تحصیل اوتطبیق څرنګوالی او په وزارتونو او اداراتو کې د شتمنیو او اسنادو بررسي پکې شامله نده .

د تفتیش د اظهار نظر ډولونه

د دولت د قطعیه حساب په پایله کې، د تفتیش او کنترول اداره د نړیوالو معیارونو سره په مطابقت کې د تفتیش لاسته راوړنو ته په پام، د قطعیه حساب د ترتیب چوکاټ له لاندې شکلونه څخه په یو شکل نظر څرګندوي .

موافق نظر څرګندول (اظهار نظر)

دغه اظهار نظر هغه وخت وړاندې کیږي، چې قطعیه حساب په ټولو مهمو مواردو کې په مناسبه بڼه او مالي راپور ورکونې سره په مطابقت کې اجرأ او وړاندې کیږي او یا په بل عبارت د دولت د قطعیه ترتیب د بودیجې ادارتو د قطعیه حساب په کتلو د (AFMIS) سیستم په مطابقت کې په معین وخت کې د صورت حسابونو او عادی انکشافي بودیجو په تفکیک د بانکي تطبیقاتو او حامي اسنادو په لرلو سره پرته له هر ډول قلم خورد ګۍ څخه ترتیب او مالیې وزیر له لوري لاسلیک او هر ډول نیمګړتیا او تیروتنې څخه خالي وي.

مشروط موافق اظهار نظر

هغه وخت مطرح کیږي، چې په مالي صورت حسابونو کې قطعیه حساب چوکاټ موافق نظر نه وي وړاندې شوی او د مشروطیت موضوع پکې پیاوړې او مشخصه کیږي؛ یعنې د قطعیه په ترتیب سره موافق ؤ؛ البته د هغه نیمګړتیاوو او مواردو څخه په استثنا چې په قطعیه کې شتون لري د بیلګې په توګه په معین وخت کې نه ترتیبیږي او یا یې په یوه مطلوبه طریقه ترتیب نه وي پیدا کړی عادي او انکشافي بودیجه نه وي تفکیک شوې او نور هغه موارد چې په داسې

اظهار نظر کې ذکر کیږي .

په خاصوموضوعاتو باندې له ټینګار سره یو ځای موافق اظهار نظر

داسې اظهار نظر تر ډېره حده د مشروط موافق اظهار نظر سره ورته والی لري اما هغه موضوعات چې قطعیه حساب اغیزمنوي ، د نوي بحث لپاره له نوروموضوعاتو جلا جوړیږي . همدارنګه هغه موضوعات چې پایله یې له راتلونکي سره اړیکه نیسې او ممکن د قطعیې په ترتیب باندې په راتلونکي کې هم اغیزه وکړي . لکه د مخکې کال د قطعیه د پایلو سپارښتنې ، په حسابي او نورو راپورونو کې د شفافیت تأمین مشخصیږي .

مخالف اظهار نظر

هغه وخت وړاندې کیږي چې تخلفات ډېر عمده وي او د قطعیه حساب تېروتنې او نیمګړتیاوې د پام وړ ډول اغېز من کړی وي او په بل عبارت مخالف اظهار نظر هغه وخت وړاندې کیږي چې د مرتبه قطعیه د بودیجوي بنسټونو له قطعیی او مالي سیستم سره مطابقت ونلري او د تیروتنو او نمګړتیاؤ په اساس غیر شفاف وي .

د مسؤولیت د رد اظهار نظر

دا نظر هغه وخت مطرح کیږي چې مؤظف کمیسیون د قطعیه حساب د باز رسۍ په جریان کې د تفتیش د مناسبو مدارکو په لاسته راوړلو قادر نه وي ، یعنې کمیسیون ته د بر رسي لپاره د مالیې محترم وزارت له لوري د قطعیه حساب په ترتیب پورې اړوند کافي معلومات او اسناد ارایه نشي کړای .

د قطعیه حساب د ترتیب اړتیا

- د بودیجې د تحقق د څرنګوالي په اړوند د معلوماتو تر لاسه کول .
- د توازن ارزیابي (د عوایدو او مصارفو تر منځ تناسب) .
- دنویو عملیاتو د اجرأ لپاره د معلوماتو وړاندې کول .

د قطعیه حساب د بازرسۍ اهمیت

- د بودیجوي او وروسته پاتې والي یا له پلان څخه د زیاتو اجرأ اتو څخه د مراجعو خبرول .
- د وروسته پاتې والي او زیاتوالي د علت د ارزیابي کولو له لارې د بودیجې د ترتیب کوونکو مراجعو سره مرسته .
- د انکشا في بودیجې د نه اجراء کیدو د سببونو تثبیت .
- د عوایدود نه تحقق او تحصیل د سببونوتثبیت .

- د امکاناتو او حقایقو (بودیجې عملي تحقق) په پام کې نیولو سره د راتلونکي کال دبودیجې دقیق ترتیب ته پاملرنه او په افاقي(خارجي) ډول د بودیجې له ترتیب څخه مخنیوی .
- د بعدي بودیجې د تحقق د احتمالي خطرونو کموالی.
- صلاحیت لرونکو مقاماتو ته د بودیجې د تحقق د څرنګوالي څخه د اطمینان ورکاندې کول .
- په اجرأاتو کې د خلاؤ او نیمګړتیاؤ د رفع کولو لپاره د تدابیرو نیول .

د باز رسی هدف او مرام

- ❖ د منظوري اصل او بودیجوي بورډ له فیصلې څخه د اضافي غوښتنې نشتوالی .
- ❖ په بودیجوي تعدیلاتو کې د صلاحیت لرونکو مقاماتو دتعدیلاتو څخه عدم تجاوز .
- ❖ له احتیاطي بودیجې څخه په استفاده کې د جمهوري ریاست مقام څخه د حکم تر لاسه کول .
- ❖ د هیواد د مالي وضعې په اړه د تصامیمو دنیولو څرنګوالی .

په افغانستان کې د دولت دقطعیه حساب تاریخچه

څرنګه چې څرګنده ده ،د پیسو، شتمنۍ او حساب ورکونې پرته په بشري ژوند کې نظم امکان نلري بناءً دبشر په ټولنیز ژوند کې یې له لومړیو څخه شتون درلود او د حسابي سیستمونو بنسټونو دنړۍ په ټولو هیوادونو کې خپله دبشپړتیا لړۍ یې تر سره کړې ده . په ګران افغانستان کې هم محاسبه په دولتي ارګانونو کې له پخوا وختونو څخه یې شتون درلود ،چې خپل انکشافي پړاوونه یې طی کړي دي . څرنګه چې د رقومو په نامه د محاسبې سیستم د ۱۲۹۵ هـ ش کال راپدې خوا په افغانستان کې په کار وړل کیده او ددې پر ځای بیا د ژیستون په نامه محاسبه د ۱۳۳۸ هـ ش کې کار ول کیده او دهغې نه وروسته ډبل انټري سیستم چه تر اوسه پورې په هغو ادارو کې کارول کیږي چه بودیجه مصرفوي . د محاسبې په ټولو سیستمونو کې باید په وروستیو کې د حساب توحید ترتیب شي ،د بیلګې په توګه د تصدۍ ګانو په محاسبه کې بیلانس او بودیجوي محاسبه کې د کالني حساب (عواید او مصارف)توحید چه د هغوی توازن د دولت د قطعیه حساب په نوم یادیږي ، ترتیب کیږي یعنې په حقیقت کې د دولت قطعیه حساب په یومالي کال کې د تحقق موندل شوو عواید اوتر سره شوو مصارفو مجموعه بیانوي ،چې د هغوی دمحاسبوي شکل ترتیب او نتیجه کیږي تقریباً دنړۍ په ټولو

هيوادونو کې يوډول دی . د ۱۳۰۹ تر ۱۳۱۲ هـ ش کالونو کې د افغنستان دوخت دولت چه د خپل دولتي نظام په بنه او تشکيل کې يې د نړۍ د مډرن هيوادونو پيروي کوله د پارلمان (شورا) او صدارت په ايجاد سره نور ادارات هم لکه د محاسباتو دتفتيش رياست د لومړي ځل لپاره د وخت د صدراعظمی په چوکاټ کې تشکيل شوه او لومړنی رئيس يې ښاغلی غلام مجتبی خان " مستمندي" وټاکل شو چه د خپل وخت له ممتازو محاسبينو څخه ؤ .،ځه وخت د ماليې وزير ؤ، او زيات وخت يې د ماليې دمعين په حيث دنده ترسره کړيده او دماليې وزارت له لوري چه کوم قطعيه حسابونه ترتيب کيدل د تفتيش رياست د لوړ رتبه هيئات په واسطه بررسي کيدل اوتر ۱۳۵۸ هـ ل کال پورې په متواتر ډول قطعيه حسابونه بررسي شوي دي .او د هغه له بررسۍ څخه اطمينان حاصليږي چه اټکل شوي عوايد د قانون مطابق په وخت سره جمع اوري او د دولت خزانې ته تحويل شوي او مصارفو په معقوله لاره له ناوړه استفادې پرته صورت نيولی او د هغه له امله د ستونزو او پرابلومونو په اړه اصلاحي نظريات وړاندې کيږي . تاسې پوهيږی چې د دريو لسيزو جګړو دمادي او معنوي لحاظه دافغانستان لپاره زيان اړولی طبعاً د هغه ناوړه اغيزې يو د جنګ فرهنګ او بل د جنګ ورانۍ په ټولو اغيزه لرلې ده . څرنګه چه د ماليې وزارت له ۱۳۵۸ هـ ل کال وروسته يواځې يو ځل په ۱۳٦۵هـ ل يا ۱۳٦۹ هـ ل کال کې د دولت قطعيه حساب ترتيب کړی دی او نور تر ۱۳۸۱ هـ ل کال پورې د قطعيه حساب په ترتيب قادر نشو . دوروستيو کلونو د قطعيه حساب ترتيب په هيواد کې د وخت د نا مساعدو شرايطو په اساس نيمګړتياوې او خلاګانې درلودې مثلاً د ۱۳۸۱ هـ ل او ۱۳۸۲هـ ل کالونو د دولت قطعيه حساب داسې ترتيب شوی ؤ، چې نظر دماليې وزارت تشکيل ته ، د محاسباتو رياست د دولت د قطعيه حساب د ترتيب مکلفيت درلود ، اما د خزاينو رياست يواځې مخکې د عوايدو او محاسباتو د قطعيې له ترتيب څخه د عادي بوديجې د قطعيې په ترتيب پيل وکړ او د انکشافي بوديجې قطعيه حساب يې هيڅ ترتيب نکړ . د ۱۳۸۴هـ ل او ۱۳۸۵هـ ل کلونو قطيعه حسابونو وښودله چې دقطعيې حساب په ترتيب کې حسابي اصول اوموازين تر اوسه پورې هم لکه څرنګه چه اړينه ده ندي رعايت شوي او د هغه په ترتيب کې نيمګړتياوې او کمۍ ليدل کيږي . د ۱۳۸٦ هـ ل کال په قطعيه کې دولت هم ددغې ادارې سپارښتنې په بشپړ ډول په پام کې ندي نيولې او د ماليې وزارت د مرتبې قطعيې د ځينو اداراتو له ارسالي قطعيو او ځينو د مالي ادارې له سيستم سره همغږي نه درلوده او اکثره بوديجوي اداراتو په ځانګړي ډول په ولاياتو کې د نوي مالي سيستم د کار له طريقې څخه بشپړه خبرتيا نلر له او همدانګه د کنترول او تفتيش اداره هم د جنګونو له امله متاثره شويده چه ددغې ادارې د

کارکوونکو د نه ستړي کیدونکو هڅو له امله چه د ۱۳۸۱ هـ ل کال د ثور (۵) تر نن ورځې د تفتیش او کنترول اداره چه ټول هغه څه چه لرل یې له لاسه ورکړي وو په یوه داسې ماډرنه اداره باندې بدله کړه چه فعلاً په نویو وسایلو وسایطو او تکنالوژۍ باندې مجهزه ده او هم یې هیواد په داخل او بهر کې د تفتیش د کادرونو د استخدام او تربیې په برخه کې د تفتیش ، ادارې محاسبې ، کمپیوټر او انګلیسي ژبې کورسونو په ایجاد او کتابخانو جوړولو د تفتیش د فصلنامو د نشر په تاسیس ، دکلنیو درې کلنو پلانونو په ترتیب ، د راپور ورکونې نویو سیستمونو په ترویج د ASOSI-ECOSAI-INTOSAI سازمانونو او تفتیش نورو عامو اداراتو سره د ادارې نړیوالو اړیکو پراختیا او ارتباط ، ترانسپورتي وسایلو تهیه او نورو اړینو مسایلو په شریکولو سره قطعیه حسابونه غني کیږي .

د قطعیه حساب د تهیه کولو مراجع

- ❖ د بودیجې مصرفوونکي او عوایدو تر لاسه کوونکي واحدونه (بودیجوي واحدونه) .
- ❖ مرکزي واحدونه (اولي) .
- ❖ دویمي واحدونه (مرکزي او محلی).

د قطعیه حساب پلټونکې ادارې او د هغوی دندې .

ماليې وزارت

د اړوندو سوابقو (د تطبیقاتو د اجرأ) او بودیجوي واحدونو د وړاندې شوو مؤثقو راپورونو په لیدلو سره قطعیه حساب توحید اړین تطبیقات اجراء او هغه نهایي کوي .

د کنترول او تفتیش ادارې دفتر

دکنترول اوتفتیش اداره د یوې عالي ادارې په حیث حساب اخیستل خپل رسالت یا دنده ګڼي تر څو د دولت د قطعیه حساب ، مالي او حسابي چارو د پلټنې په پایله کې د مالیې وزارت او بودیجوي واحدونو په اجرااتو کې نیمګړتیاوې او ستونزې تشخیص او څرګندې کړي او د هغوی په رفع کولو کې مشخص اصلاحي نظریات او لاربنود وړاندې کړي او په مقابل کې له وزارتونو او هغو اداراتو څخه تمه لري چې د دولت له بودیجې څخه استفاده کوي تر څو هر څه زیات د مالي دسیپلین په تعیمم او انسجام کې او قوانینو او مقرراتو او د دغې ادارې د لاربنونواو نظریاتو په پام کې نیولو د نیمګړتیاؤ په رفع او د کنټرولي سیستم (داخلي کنټرول)په پیاوړي کولو کې جدي پاملرنه وکړي .

دقطعیه حساب اجزأوې

دمصارفو قطعیه :

۱ – عادي بودیجه .

۲ – انکشافي بودیجه .

۳ – د احتیاط او بودیجې دموازنې اقلام .

۴ – مرکزي او ولایتي قطعیه .

د عوایدو قطیه :

۱ – د عادي او انکشافي بودیجې قطیعه .

۲ – مرکزي او محلي قطیعه .

د تفتیش حدود

نوموړی تفتیش دکال په تیریدو سره تعدیلاتو ، مالي حسابونو او AFMIS سیستم بانکي صورت حسابونو او قطعیه حساب او نورو تأید شؤو اسنادو تطبیق اومنظورې شوې بودیجې په پام کې نیولو سره د دولت د عمومي قطعیه حساب سره د بودیجوي واحدونو د قطعیه حساب په پلټنې او تطبیق پورې محدود دي .د عامه مصارفو او مالي چارو ادارې قانون مطابق ټول وجوهات(پیسې) د مرسته کوونکو هیوادونو او بنسټونو په شمول د عادي او انکشافي بودیجې په برخه کې د ملي بودیجې له لارې صورت نیسي د دولت د بودیجې او حسابدارۍ له لارې تنظیم او مدیریت کیږي ، لدې سره هم بهرنۍ بودیجه چه د مرسته کوونکو هیوادونو د مرستو یوه عمده برخه تشکیلوي د خزاینو د واحد حساب له لارې د اجرا وړ نه ګرځي . څرنګه چه دولت پدې بودیجه کې د خیل نه دی او تصرف نه ورباندې لري پدې برخه کې د سکتور او اداراتو ترمنځ ددغې بودیجې د منابعو د تعین لپاره کوم معیاري چوکاټ شتون نلري نو د تفتیش عالي اداره نشي کولای چه د خارجي بودیجې د صورت حساب د شتوالي په صورت کې په هغه باندې نظر ورکړي ځکه ددغه ډول بودیجې په اړوند هیڅ ډول معلومات د دولت په قطعیه حساب کې نه وړاندې کیږي.

حمایوی اسناد

د قطعیه حساب په تفتیش کې هغه ډول اسناد پلټل کیږي چه قطعیه حساب د هغه په اساس باندې ترتیب شوی وي . او لاندې اسناد پکې شامل دي ، ملی بودیجه ، د بودیجې ضمیمه ، م ۲۷ او م ۲۹ فورمونه (د مرکزي او ولایتي عوایدو راپورونه) م ۲۲ فورم (ولایتي مصرف فورم) ت ۸ فورم (د مستوفیتونو او ولایاتو کې د مرکزي بانک د نماینده ګیو تادیات راپورونه).

دحساباتو بانکي بيلانس (۱۰۰ ٦۰۰ او ٦۰۰۱۰۲) د خزاينو عمومي رياست او مرکزي بانک ډيبټ او کريډيټ صورت حساب د (ب) ۲۳ او(ب) ۲۷ فورمونه (بوديجوي تعديلات او صادرې تخصيصات) ، د بوديجوي واحدونو د مصارفو قطعيه راپورونه د AFMIS په سيستم کې ثبت شوي ارقام او معلومات او نور هغه اسناد چه په قطعيه حساب کې درج شوي ارقام پياوړي او حمايت کړي دغه اسناد د قطعيه حساب د حمايوي اسنادو په نامه ياديږي .

هغه اسناد چه د پلټنې د پايلو په راپور کې مندرج اسناد پياوړي اوتقويه کړي د تفتيش د حمايوي اسنادو په نامه ياديږي .

شفافيت

شفافيت په حسابي معلوماتو کې يو عمده اصل تشکيلوي . دمعاملاتو درست ، منظم ، سيستماتيک او په وخت سره ثبت ، اړوند مراجعو ته په معين وخت او زمان کې د حسابي راپورونو وړاندې کول په راپورونو کې د ټولو حسابي معاملاتو انعکاس ، د نادرستو څرګندونو څخه خالي او له هر ډول ابهاماتو څخه ځان ساتنه ، د ارقامو ليکل په عدد او تورو سره د مؤثرو او اغيزمنو کنترولي سيستمونو ايجاد، په اړونده فايلونو کې دحسابي اسنادو تنظيم او حسابي اسنادو د منظم فهرست موجوديت هغه موارد دي چه په حسابي چارو کې شفافيت رامنځته کوي .

هر ډول غلط حسابي ثبتونه ، د ارقامو نه مطابقت په حسابي فورمونو کې د ارقامو متفاوت ثبت، د حسابي فورمه جاتو منظورې شوې بوديجې ترمنځ د همغږۍ نشتوالی ، د AFMIS سيستم او قطيعه حساب، دحسابي اسنادو غير منظم والی ، د اسنادو کمبود او يا په اړوندو فايلونو کې د اصلي اسنادو پرځای د فوتو کاپي ايښودل ، قلم خوردګي، رنګول او تراش او په ارقامو باندې د غلطۍ دوا څخه استفاده کول ، او نور د قطعيه حساب شفافيت متاثره کوي او تر سوال لاندې يې راولي او دقطعيه حساب په پلټنه کې د قبول وړ ندي .

د تفتيش روش يا طريقه

د تفتيش عالي اداره ، خپله بازرسي يا پلټنه د هغومعيارونو په اساس ترسره کوي چه د تفتيش د عالي اداراتو(انتوسای) د نړيوال سازمان په واسطه رامنځته شوي دي . دغه معيار ته په پام سره تفتيش بايد داسې پلانګذاري او تر اجرأ لاندې ونيول شي تر څو د اساسي اوعمده تيروتنو له شتوالي څخه او د دولت د مالي او حسابي صورت حسابونو له مناسبې ارايې څخه ډاډ تر لاسه شي . پدغه تفتيش کې د مالي صورت حسابونو او قطعيه حساب نورې اړونده حمايوي اسنادو او مدارکو پلټنه او ټولو حساباتو بشپړه ارزيابي شامله ده او همدارنګه پدغه

تفتیش کې د پالیسۍ ګانو او رعایت شوو حسابدارۍ قواعدو ارزیابي او په ټوله کې د قطعیه حساباتو وړاندې کول شامل دي .

لنډیز

قطعیه حساب د قبلي او بعدي تادیاتو په تفکیک د منظوریې شوې بودیجې په مقایسه د دولت د بودیجوي واحدونو دکلنیو مصارفو د اجرأ مکمل ثبت او کلنۍ پیش بینۍ په مقایسه د تحقق موندلو اوتحصیل شو وجوهو(پیسو) په پام کې نیولو سره د دولت دعوایدو بشپړ ثبت څرګندوي . د هیواد دمالي وضعې او بودیجې دعدم تطبیق اوتحقق له احتمالي خطرونو څخه د مخنیوي په موخه د څرګند او روښانه تصویر درلودلو په موخه د قطعیه حساب ترتیب او پلټنه اړینه او لازمي چاره ده له همدې امله قوانینو د هغه ترتیب او پلټنې لارښوونه کړیده د افغانستان اسلامی جمهوري دولت خپله بودیجه او قطعیه حساب تر دریو صورت حسابونو لاندې وړاندې کوي .

دغه صورت حسابونه دعادي بودیجې مصارفو قطیعه حساب ، انکشافي بودیجې مصارفو قطعیه حساب ، عوایدو له قطعیه حساب څخه عبارت دی .

د قطعیه حساب د ترتیب د طریقې چوکاټ یو په لاندې شکلونو سره اظهار نظر کوي چه عبارت دی له : موافق اظهار نظر ، مشروط موافق اظهار نظر ، په خاصو موضوعاتو باندې له ټینګار سره یوځای موافق اظهار نظر ، مخالف اظهار نظر او دمسؤولیت اظهار نظر . په ۱۳۰۹هـ ل تر ۱۳۱۲ هـ ل کلونو کې د افغانستان دوخت دولت چه دخپل دولتي نظام په شکل او تشکیل کې یې د نړۍ له مدړن هیوادونو څخه پیروي کوله . د پارلمان او صدارت په ایجاد سره نورې اداري هم لکه د تفتیش او محاسباتو اداره د لومړي ځل لپاره د وخت د صدراعظمی په چوکاټ کې تشکیل شوي او هغه قطعیه حسابونه چه د مالیې وزارت له لوري ترتیبیدل د وخت د محاسباتو د تفتیش ریاست د عالي رتبه (لوړ پوړي) هیأت په واسطه پلټل کیدل او تر ۱۳۵۸ کال پورې په متواتر ډول قطعیه حسابونه بررسي شول او د هغه له پلټنې څخه هدف د ډاډ حاصلول وو . له ۱۳۵۸ هـ ل کال څخه وروسته یواځې یو ځل په هـ ل ۱۳٦٥ یا ۱۳٦۹ هـ ل کال کې ددولت قطعیه حساب ترتیب شو او نور تر ۱۳۸۱ هـ ل کال پورې د قطعیه حساب په ترتیب باندې ندي قادر شوي . د وروستیو کلونو د قطعیه حساب ترتیب په هیواد کې د ځینو نا مساعدو شرایطو په اساس ځینې نیمګړتیاوې درلودې د بیلګې په ډول د ۱۳۸۱ هـ ل او ۱۳۸۲ هـ ل کلونو کې د دولت قطعیه حساب داسې ترتیب شوی ؤ چه نظر دمالیې وزارت تشکیل ته د محاسباتو ریاست د دولت د قطعیه حساب د ترتیب مکلفیت درلود.

اما د خزاینو ریاست په یواځیتوب سره مخکې د عوایدو او محاسباتو د قطعیې له ترتیب څخه د عادي بودیجې د قطعیي په ترتیب باندې پیل وکړ او انکشافي بودیجې قطعیه یې اصلاً ترتیب نکړه . د ۱۳۸۴ هـ ل او ۱۳۸۵ هـ ل کلونو قطیعه حسابونو وښودله چه د قطعیه حساب په ترتیب

کې اصول او موازين اوس هم په هغه شکل چه بايد وي ندي رعايت شوي او د هغه په ترتيب کې نيمگړتياوې او کمی شتون لري . د قطعيه حساب د پلټنې مراجع عبارت دي له : ماليې وزارت ، د کنترول او تفتيش ادارې دفتر، د قطعيه حساب په تفتيش کې هغه اسناد پلټنې وړ گرځي چه قطعيه حساب د هغه په رؤيت سره ترتيب شوي وي په دغه اسنادو کې ملي بوديجه ، د بوديجې ضميمه م ۲۷ او م ۲۹ فورمونه شامل دي ، ت ۸ فورمونه ، م ۲۲ فورمونه د حزاينو عمومي رياست حباباتو بانکي بيلانس او د مرکزي بانک دبت يا کريډيټ صورت حساب (۶۰۰۱۰۰ او ۶۰۰۱۰) ب ۲۳ او ب ۲۷ فورمونه (د بوديجوي تعديلات او صادرې تخصيصات)د بوديجوي واحدونو د مصارفو قطعيه راپورونه په AFMIS سيستم کې هغه ثبت شوي ارقام او معلومات چه په قطيعه حساب کې مندرج ارقام تقويه او حمايه کوي . دغه اسناد د قطعيه حساب د حمايوي اسنادو په نوم يادېږي .

پوښتنې

۱ - قطعيه حساب تعريف کړئ ؟

۲ – د قطعيه حساب تهيه کول څه اهميت لري ؟

۳ – د قطعيه حساب د تهيه کولو مکلفيت د کومو واحدونو دی ؟

۴ – دقطعيه حساب تهيه کولو په برخه کې بوديجوي واحدونه کوم مکلفيتونه لري ؟

۵ – د قطعيه حساب د تهيه کولو په برخه کې کوم ډولونه د اظهار نظر شتون لري ؟

٦ – په افغانستان کې قطعيه حساب له څه وخت راپديخوا تهيه کيږي .

۷ – د قطعيه حساب د تهيه کولو مراجع کومې دي .

۸ – د قطعيه حساب د پلټنې مراجع کومې دي ؟

۹ – د قطعيه حساب د اجزاوو نومونه واخلئ ؟

۱۰ – دقطعيه حساب د تهيه کولو لپاره حمايوي اسناد کوم دي ؟

۱۱ – د قطعيه حساب د تفتيش طريقه بيان کړئ ؟

مأخذونه

۱ . اداره عالی تفتيش . (۱۳۹۱). گزارش اداره عالی تفتيش پيرامون حساب قطعيه سال ۱۳۹۱ دولت به مقام رياست جمهوری ، شماره مسلسل ۱۰ .

لسم څپرکی

له مدیریت او حسابداری سره د بودیجې اړیکې

بودیجه له مدیریت او حسابدارۍ سره تل په اړیکه کې وي چه دا څپرکۍ پدې برخه کې په تفصیل سره دغه اړیکې په جلا ډول مطالعه کوي .

بودیجه او دولتي مدیریت

د دولتي مدیرانو له لیدلوري څخه بودیجه د طرحو د پراختیا او ایجاد اصلي وسایل دي . د طرحو د پراختیا لپاره د جلا برنامې جوړونې پروسې امکان تل شتون لري ، اما د ا ډول پروسه عالباً په مبهمو مطالبو باندې پرته له لومړیتوبونو څخه ټینگار کیږي ، بودیجه د دولت په وړاندیزونوپورې اړوندو معینو پولي مقادیرو بیانوونکې ده او دغه بودیجوي تصمیمونه د برنامې له اسنادو څخه په ډیره دقیقه توگه د دولت د طرحو انعکاس کوونکې دي . بودیجه بیانوي چې کومې برنامې باید فعالې وي تر تأکید او ټینگار لاندې نیسي یا محدودو منابعو ته په پام سره د دولت په لاسرسي کې نادیده ونیول شي ، په بودیجه کې د یوې جامع او تفصیلي طرحې ارایه کول په پام کې دي . د بودیجې د اعتبار د تأمین لپاره د وجوهو(پیسو) لاسته راوړلو لپاره د دولت په غوښتنو کې د طبقه بندۍ لپاره گڼې لارې شتون لري . اما اکثریت دغه طبقه بندۍ گانې د دندو کلي طرحه، برنامې او برنامه ریزي شوي فعالیتونه وړاندې کوي . برنامه ای او عملیاتي طبقه بندي د غوښتل شوو پیسو او دولتي فعالیتونو اړیکه په شفاف ډول بیانوي ؛ اما د مصرف د فصلونو طبقه بندي چه د هغه ټینگار په خاصو اقلامو باندې دی، چه باید د بودیجې له لارې خریداري شي هم د یو خبر لوستونکي لپاره د دولت د طرحه شوو فعالیتونو څخه یوه تفصیلي طرحه برابروي . د طرحې شوې برنامې بودیجه د تیرو تجربو په اساس د یو کال او راتلونکو اړتیاو لپاره ده .،حتی د صفر په اساس بودیجې لپاره هم معمولاً د تیرو تجربو څخه د هغو فعالیتونو دډول څرگندولو لپاره چه احتمالاً په وروستي کال کې قرار لري او د هغو لپاره بودیجه په پام کې ده استفاده کیږي . د بودیجې په ځینو مواردو کې د راتلوونکو اړتیاؤ بودیجه د راتلونکي کال لپاره چه په تیر او راتلونکې پورې اړوند اطلاعات د تصمیم نیوونکو لپاره د پام وړ اندازه گټوره ده . تیر هغه ته دا خبرتیا ورکوي چه برنامه څه ترسره کولای شي او راتلونکي په جاري کال پورې اړوندو تصمیمونو اوږد مهاله خطر په گوته کوي . په قطعي توگه ویلای شو چه بودیجه د دولت د اداري لپاره د وجوهو غوښتنه ده . همدارنگه بودیجه د وړاندیز شوو مصارفو متعادل کولو لپاره د عاید او اړتیا وړ مالي منابعو (لکه پور) بیانوونکې ده . څرنگه چه

بوديجه اصلاح يا د تصويب وړ شي ، د بوديجوي کال لپاره اجرايي څانګه عملياتي بوديجې تنظيموي . يو د هغو تعريفونو څخه چه دمديريت لپاره ذکر شوی دادی : له مخکې څخه ټاکل شوو اهدافو ته د رسيدو په موخه د مادي ، مالي او انساني منابعو مؤثره او مثمره استفاده له مديريت څخه عبارت ده . له مادي منابعو څخه مؤثر او اغيزمنه استفاده د صنعتي مديريت د بحث موضوع ده د انساني منابعو درست په کار وړل د انساني منابعو د مديريت د مطالعې تر چتر لاندې قرار لري او بالاخره له مالي منابعو څخه درسته او مطلوبه استفاده د مالي مديريت د بحث موضوع تشکيلوي .په کلي ډول د سازمانونو له مالي منابعو څخه درسته استفاده د بوديجې هدف ګڼلای شو او ددولتي بوديجې هدف عمومي اهدافو ته د رسيدلو لپاره د ټولنې د مالي امکاناتو او منابعو څخه مؤثره اومثمره استفاده ګڼلای شو.

د تخصيص په برخه کې مؤثره استفاده د بوديجې شرط دی او اغيزمنه استفاده هغه وخت تحقق مومي چه د اعتباراتو مصرف د صرفه جويی (سپما) په رعايت سره صورت نيسي . يعنې له حد اقل (کمترينو) امکاناتو څخه حداکثر (ډيره) استفاده .

بوديجه او اداري نظام :

بوديجه د ادارې نظام د لوی ځنځير يوه کړی ده يا په بل عبارت بوديجه د اداري نظام د لويې منظومې له سپوږميو څخه يوه سپوږمۍ ده . که چيرې د هيواد اداري نظام د هغو دندو له مجموعې څخه عبارت وي چې دهيواد د عمومي چارو د مديريت او ادارې له لارې د يوه سلسله معينو اهدافو د تحقق په موخه دعمل او فعاليت ساحې ته داخل شي بوديجه يا بوديجوي نظام د هغو نظامونو يوه برخه ده ؛ ځکه د بوديجې جوړونې اصلاح هم يوازې د اداري نظام د اصلاح په چوکاټ کې ممکنه ده(١:٥٣) .

بوديجه او د مديريت پروسه

دمديريت پروسه يا د مدير دندې عبارت دي له : برنامه جوړونه ، سازماندهي، هماهنګي (همغږي)، هدايت اوکنترول . دغه عناصر يا دندې هره يوه د بوديجې د پروسې له عناصرو يا مراحلو سره تړلې ګڼلای شو . د بوديجې پروسه عبارت ده له : سياست ګذاري ، تهيه او تنظيم ، تصويب ، اجرأ اونظارت، د ذکر شوې پروسې پکار وړونکي اهداف، مديريت د دندو ترسره کول . په بل عبارت د بوديجې پروسه د مدير د لاس وسايل دي .،تر څو پدې وسيله سازمان ټاکلو اهدافو لوري ته بوزي .پدې اساس ويلای شو چې سياست کذاري ، دبوديجې تهيه ، تنظيم اوتصويب او دبرنامه ريزی(جوړنې) اوسازماندهی لپاره وسايل دي ، او په بوديجه باندې نظارت د مديريت دکنترول وسايل دي (٥٥ : ١) .

بوديجه اوبرنامه ريزي

برنامه ريزي د مديريت لومړۍ دنده ده چه په هغې کې مقاصد -اهداف- کړنلارې او معيارونه په نظر کې نيول کيږي او د فعاليتونو لورى هم ټاکل کيږي . برنامه جوړونه عبارت ده له : د ملي اقتصاد دوضعيت طرحه کول ، د راتلونکو مالي منابعو اټکل او دبرنامې (پروګرام) په اوږدو کې د مالي منابعو تخصيص پداسې طريقه چه له مخکې ټاکل شوي اهداف تر لاسه شي . په برنامه جوړونه کې عمومي او خصوصي برخې ته هر ډول پاملرنه په ملي اقتصاد کې له بنسټيزو مسايلو څخه ده په تيرو وختونو کې يې په سوسياليستي هيوادونو کې - " برنامه يي" اقتصاد لرونکو کې لدې امله ځانګړى اهميت درلود چه د توليد او ويش وسايل د دولت په واک کې وو او دولت اړؤ .چه د ټولنې د ټولو برخو لپاره برنامې جوړې کړي .

برنامه جوړونه په سرمايه داري هيوادونو کې چې د پانګوال نظام لرونکي دي نن ورځ د دولت د دندو په زياتيدو سره چه د اقتصاد يو مختلط شکل يې نيولى دى د ورځ تر بلې زياتيدونکي اهميت لرونکى دى . خونن ورځ ددريمې نړۍ هيوادونو برنامه يي اقتصاد منلى او په خپلو اداري تشکيلاتو کې د برنامه جوړونې واحدونه لري . دغه هيوادونه دملي اقتصاد په کنترول او ميلانونو په اټکل باندې باور لري او په هغو ټولو کې د برنامې (پروګرام) سازمان ، د برنامې مرکز او يا د برنامې وزارت شتون لري(۵٦:۱)

بوديجه او دبرنامې برخې

که چيرې برنامه د راتلونکي لپاره په هر ډول عملياتو مشتمله وګڼو، بايد ووايو چه برنامې توپير لرونکې برخې لري . هارولد کنتر ، هانس او ايريش برنامې په لاندې برخو طبقه بندي کړې دي:

۱ – رسالت اوماموريت .

۲ – هدفونه .

۳ ـ کړنلارې .

۴ – سياستونه.

۵ – د کار سرته رسولو طريقې .

٦ – مقررات اوقوانين .

۷- طرحې .

۸ – بوديجې .

بوديجې د برنامې هغه برخې دي چه د يوې ځانګړې زمانې دورې لپاره دتمه کيدونکي عايد او

مصرف اندازه مشخصوي . په بل عبارت : بودیجه د اعدادو او ارقامو په چوکاټ کې مورد نظر پایلو مالي بڼه ده . په واقعیت کې د بودیجې جوړونې ښیګڼو څخه یوهم داده چه مدیران برنامه جوړونې ته هڅوي او څرنګه چه بودیجه د اعدادو اوارقامو په بڼه ده ، نو مدیران په برنامه جوړونه کې په دقت باندې اړولي ، ددې لید لوري څخه بودیجه د "دولت د برنامو" مصرف ګڼلای شو بودیجه هغه وسیله ده چه د هغې له لارې د مدیریت ټولې برنامې مطرح او یوې مقداري (کمي) قاعدې په اساس ارزیابي کیږي . په واقعیت کې د راتلونکې برنامې دقیق تنظیم د دولت یا مؤسسې کړنې د یوې معینې دورې لپاره او بودیجوي کنترول په یو (منل شوي چوکاټ) کې د عملیاتي برنامې د حفظ اوساتنې لپاره یوه وسیله ده . په یوه مؤسسه کې د بودیجې جوړونې نشتوالی فعالیتونه بې هدفه او مقصد نا معلوم ښیي .

په برنامه جوړونه کې درې اساسي عناصر شامل دي چه په لاندې ډول دي :

۱ - د موجوده وضعې بررسي (چیرته یم) ؟

۲ - د مطلوبې وضعې طرحه کول (باید چیرته وم) ؟

۳ - له موجوده وضعې څخه مطلوبې وضعې ته دحرکت لورى او څرنګوالی (څرنګه غواړم چه هغه ځای ته ورسیږم) .

په هرو دریو ذکر شوو عناصرو کې د تحلیلونو او تجزیې اصلي محور د ټاکل شوو اهدافو د تحقق لپاره د منابعو او امکاناتو کیمیت او کیفیت دی .دې واقعیت ته په پام سره چه برنامه جوړونه راتلونکي ته کتنه ده او د هغې اساس پیشبیني تشکیلوي . مطلوبې وضعې (مقصد)ته هغه وخت رسیدلای شو چه راتلونکي شرایط د کمي او دقیقو اطلاعاتو په اساس اټکل(پیش بیني) شي او د برنامه جوړونې پروسه او عملیات په کمي مقیاسونو سره اندازه ګیري او بیان شي . کمي یا مقداري مقیاسونه کیدای شي چې فني او اجرأیي ځانګړتیاوې وي مقدار یا شمیر وي ، وخت وي او یا هم مصرف وي . ددغو پورتنیو عواملو له جملې څخه دبرنامو اقتصادیت او اهمیت په پام سره مهم عامل مصرف دی له پاتې عواملو او مالي بُعد څخه تر نورو بُعدونو (اړخونو) مالي بعد مؤثر دی .

له بودیجه جوړونې څخه موخه د مالي پایلو اټکل دی چه په معینو زماني ابعادو کې د سازمان د برنامو، سیاستونو او عملیاتو له اجرأ څخه رامنځته کیږي . بودیجه په واقعیت کې د برنامو مالي او اعتباري تصویر دی ، پدې سربیره د هغې په طرحې او جوړښت کې نور اړین عناصر لکه دعملیاتو حجم فني مشخصات ، همدارنګه د وخت د ترتیب برنامه هم اټکل ، سنجش، تنظیم او منعکسوي ، بودیجه او برنامه یو له بل سره متقابلې اړیکې لري ؛ ځکه له یو اړخه برنامه

جوړونه د بوديجوي اطلاعاتو څخه په استفادې سره شکل نيسي او له بله اړخه اهداف د بوديجې جوړونې او لنډ مهاله بوديجو اجرأ له لارې تحقق مومي . په ساده ډول پداسې حال کې چه بوديجه د برنامه جوړونې لپاره اړين اطلاعات برابروي په خپله د برنامې د اجرأ وسايل دي . لاندې موارد د داسې اړيکې شاهدي ورکوي :

۱ - د بوديجوي واحدونو تلفيق (ترکيب کول) هم مؤسساتو په سازماندهۍ کې او هم د ټولنې په لوړه سطحه (د مديريت او برنامه جوړونې سازمان) .

۲ - د برناموي بوديجې په توګه د هيواد د مجموعي بوديجې تنظيم .

۳ - د منځ مهاله برنامو په چوکاټ کې د ملي توسعې د برنامو تدارک (د بيلګې په ډول ، په ايران کې د پراختيا پنځه کلنه برنامه) د برنامه جوړونې او مديريت سازمان په واسطه (۱ : ۵۶).

بوديجه او اقتصادي برنامه جوړونه

په اقتصادي برنامه جوړونه کې د ملي اهدافو له تعين وروسته په پانګه اچونه کې مختلفې برخې څرګنديږي . په دغو برخو کې عمومي او خصوصي برخې شاملې دي په هغو پانګه اچونو کې د عمومي برخې سهم د هغو مخارجو په شکل دي چه د کالنۍ بوديجې په بڼه اټکل کيږي ؛ د بيلګې په توګه په مختلفو کالونو کې د ديوال جوړونې او سړک جوړولو لپاره د پيسو معين مقدارونه مشخص کيږي تر څو پدې وسيله برنامه د اجرأ پړاو ته داخله شي . پدې اساس بوديجه د معين وخت مثلاً ۵ يا ۷ کلونو لپاره د دولت مالي تصور دی .او بوديجه د يو کال لپاره وي . کالنۍ بوديجه بايد د برنامې مالي پراختيا او د هغې د اهدافو او همدارنګه د هيواد مالياتي او پور آخستنې ظرفيت ته په پام سره تعين شي . د بوديجې د نظر د خاوندانو له ليد لوري څخه بوديجه د دولت يو کلنه برنامه ده چه د ۵ کلنو منځ مهاله برنامو په چوکاټ کې وړاندې کيږي . هغوی د دوی دواړو ترمنځ همغږي د ملي اقتصاد د اړينو اصولو څخه ګڼي . په برنامه کې هر وړانديز شوی تغير بايد د بوديجې له لارې ترسره شي . پدې اساس بوديجوي برنامې ته اړينه انعطاف قبلونه ورکوي بوديجه د دولت د برنامو او سياستونو د پراختيا له عمده وسايلو څخه ده په بل عبارت سره بوديجه د دولت د چارو دادارې لپاره د منابعو او پولي وسايلو غوښتنه ده . نو بوديجه جوړونه او اړتيا وړ منابعو او مالي امکاناتو تخصيص د ټولو اقتصادي برنامه جوړونو د اجرأ ضامن دی .

پدې ترتيب سره اړينه ده تر څو په هره برنامه هغه که لنډمهاله اوږدمهاله او يا منځ مهاله وي په ټاکل شوو وختونو کې د اړينو اعتباراتو تخصيص ته پام وشي . بوديجه جوړونه امکان لري

چه له بیلا بیلو اهدافو او مختلفو ډولونو په صورت کې تدوین شي ، لکه متداوله (معموله) بودیجه جوړونه اوعملیاتي بودیجه جوړونه چې هره یوه ځانګړي اهداف تعیقیبوي او له فني لحاظه مختلف پړاونه بشپړوي . په متداوله (معمولي) بودیجه کې د عوایدو منابع او د مصارفو ډولونه او یو کال لپاره مصارف تعینوي ، پرته لدې چه د هغې اړیکې او تړاو د اوږد مهاله اقتصادي طرحو او برنامو سره مشخص شي . په بودیجه کې د دولت اقتصادي اهدافو او سیاستونو ته پام کیږي او د هغوی په چوکاټ کې برنامه جوړیږي او د اړتیا وړ عواید او مصارف بررسي کوي .دغه ډول بودیجه جوړونه د هیواد اقتصادي پراختیا ته د رسیدلو او زیربنایي پانګه اچونو لپاره ډیره غوره وسیله ده د عملیاتي بودیجې له لید لوري څخه بودیجې ته د مدیریت د اجرا له لید څخه کتل کیږي او د کار د حجم په مقابل کې ((مصرف او ګټه)) د (کار د حجم واحد په مقیاس) مطالعه کیږي او د اعتبار تخصیص صورت نیسي پداسې ډول چه د کار د حجم په مقابل کې اعتبار مشخص کیږي او په هغه باندې نظارت د عملیاتو د اجرأ د کیفي او مقداري معیارونو سره ترسره کیږي د برنامو عملیات ، برنامو کړنې د فعالیت او طرح په چوکاټ کې را څرګندیږي د موجوده ظرفیتونو فعالیتونه په ټولنه کې ساتي او ددولت د حاکمیت دپلې کولو عوامل برابروي ، له بله اړخه عمراني طرحې د ظرفیتونو د پروژې په چوکاټ کې د اساسي تعمیراتو له لارې کوي . موجوده ظرفیتونو ته پراختیا ورکوي او د اساسي تعمیراتو له لارې دظرفیتونو عمر زیاتوي یا د هغوی عمر تثبیتوي .

طرحې زمان بندي شوې برنامې لري یعنې له پیل څخه د وروستي پړاو پورې ټولو ته رسیږي پداسې حال کې چه فعالیتونه دوامدار حرکت لري او داجرأیي کار ځایونو د قانوني دندو په ډله کې شمیرل کیږي (۱ : ۵۸) .

بودیجه او سیاست جوړونه

د بودیجو په اړه تصمیم نیونه د سیاسي چارو په اساس وي او تجزیه او تحلیل یواځې له دفاعي وسایلو څخه دی ، ځینې وخت سیاسي چارې غیر اخلاقي وي او ځینې وخت هم عقل اواخلاقي لید لوري حاکم کیږي . زیاتره هغه تصمیمات چه پیچلي او متضاد ارزښتونه په برکې نیسي په حد اقل تجزیه او تحلیل سره دملاتړ وړ ګرځي ځکه هغه داسې تصمیمونه دي چه باید ونیول شي ، لکه امنیتي مسایل هغه تجزیه او تحلیلونه چه په دولتي بودیجه جوړونه کې هغه ته پام کیږي یوازې هغه وخت د سیاسي لوبغاړو لپاره اهمیت لري چه هغه لوبغاړي نوموړي تحلیلونه په خپلو ارزیابۍ ګانو کې په کار یوسي ، آن تر دې کله چه نوموړي تحلیلو نه استفاده کیږي هم ، یوازې له دفاعي وسایلو څخه وي چه د نورو سیاسي لوبغاړو د تشویق او تحریک

لپاره په کار وړل کیږي . په ځینو ځایونو کې د ملي غرور په شان لاسته راوړنې کیدای شي چه له یو ماهرانه تحلیل څخه ډیرې مهمې وي ، په نورو ځایونو کې کیدای شي چه تحلیل د سیاسي لوبغاړو د تشویق لپاره کلیدي وسیله وي چه څه ډول باید یوې مهمې سیاسي موضوع ته رایه ورکړي .

بودیجې وړاندیز شوې طرحې دي . ځینې وختونه د یوې برنامې لپاره د بودیجې د ډول ارایه کول فرق کوي اما کله چه د برنامه سیاسي اړخ کمزوری وي د هغه لپاره د بودیجې دارایه کولو ډول توپیر نلري که ښه وړاندې شوې وي او که بده سیاسي اړخ د ماتې لامل کیږي او په هر حال ردیږي .

په ځینو ځایونو کې امکان لري چه د برنامې سیاسي اړخ دومره پیاوړی وي چه د بودیجې بد وړاندې کول هم برنامه له ماتې سره مخامخ نکړي زیاتره وړاندیز شوې طرحې یا د جمهور رئیس اجرایي بودیجې ددولتي سازمانونو په اقتصادي تصمیم نیونو کې مهم وسایل دي او د بودیجې د ارایه کولو کیفیت هم برنامې د مدیریتي د انعکاس کوونکي په حیث په پام کې نیول کیږي . په مختلفو هیوادونو کې نفوذ لرونکو سیاسي ډلو ته چې بودیجه جوړونه تر اغیزې لاندې راولي (سیاسي نفوذ لرونکي افراد) ویل کیږي . د پارلمان یو نفوذ لرونکی استازی یا یو اجرأیي سیاسي رئیس د یوې پروژې یا برنامې غوښتنه کولای شي . مهم د سیاسي لوبغاړي قدرت دی او د پروژې یا برنامې متناسب والی په وروسته درجه کې دی . په دولتي بودیجه جوړونه کې یو متخصص باید دا زده کړي چه اخلاقي یا قانوني ستونزه باید په منځ کې نه وي او څه ډول دا چاره وزغمي . دولتي بودیجه جوړونه د ورځې د سیاسي اهدافو په تړاو په داسې ډول په خلکو اغیزه کوي چه د هغوی په ګټه یا تاوان سره رایه ورکړي ددې پر بنا سیاست جوړوونکي غواړي چه وپوهیږي چې بودیجې څه ډول په هغه اهدافو پورې اړوندې کیږي . حیرانوونکي نه ده چه بودیجوي دلایل زیاتره د هغو اهدافو سره په تړاو په کار وړل کیږي ، یا لږ تر لږه مؤسسه اماده شي تر څو په برنامه اوحساسو سیاسي عناوینو پورې اړوندو پوښتنو ته ځواب ووایي . د بیلګې په ډول د رکود وخت کې چه زیات شمیر خلک بیکاره وي ، یوه مهمه دفاعي پروژه امکان لري چه لومړی د دندو په برابرولو او بیا د ملي امنیت په اساس توجیه شي.

انعکاسي بودیجه جوړونه ددلت له واقعي سیاست څخه ده ؛ ان تر دې چه د هغې انعکاس له خبرو او رسمي لیکنو تر انعکاس زیات دی داسې سیاست مداران باید وټاکل شي چه مقام او ځای ته لارسرسی ومومي . ځکه د دهغه د خبرو وضاحت امکان لري چه کار خراب کړي او بې

دلیله د دښمنۍ پیدا کیدو سبب شي . همدارنگه سیاستونه غالباً په سختۍ سره په شفاهي توگه بیانیدای شي . پدې مانا نده چه ټول سیاستونه دې په بودیجه کې منعکس شي ځکه زیاتره مهم سیاسي مسایل مالي مفهوم نلري . همدارنگه باید ووایو چه ټولې بودیجې په ځرگند ډول سیاست نه وړاندې کوي اما یو کار پوهـ کولای شي چه په هغه پیغام چه ددیوان لرونکو په وسیله عملي کیږي وپوهیږي . بودیجه جوړونه یوه حساسه او دقیقه چاره ده او زیات کار غواړي . کله چه سیاست جوړوونکي تصمیم ونیسي برنامه که په مالي ډول تأمین کړي او یا یې نکړي خلک په ژوره توگه تر تأثیر لاندې راولي او ژوند بدلیږي . د حیرانتیا خبره نده چه بودیجوي تصمیمونه د احساساتو د تحریک سبب کیږي ؛ ځکه دهغو تصمیمونو پایلې اوگټې ارزښتناکې او مهمې دي ، اود تفصیلي بودیجو په څنگ کې دي دبودیجې د کار کوونکي له لوري د ریاضي یوه غلطي (تیروتنه) یوه لویه تیروتنه ده ، ځکه داسې یوه تیروتنه ده چه هر کس هغه پیدا کولای شي . او د هغې په اړه نظر ورکوي او نیوکه ورباندې کوي . بودیجې معمولاً په سلگونو او زرگونو پاڼو کې لیکل کیږي او دغه پاڼې په جدولونو باندې زیاتوالی پیدا کوي . اطلاعاتو ددغه لوی حجم تیارول زیات کار غواړي . دضرب الاجل د پای نیټه او ساعتانه اضافه کار ته ډیره اړتیا لري ، په ځانگړي ډول که چیرې دغه ضرب الاجل مقننه قوې په وړاندیز کوونکي بودیجې په سپارلو پورې اړوند وي دیته اړتیا لري چه خپل ځان ټول د هغه لپاره وقف کړي .

د عمده سیاستونو او پالیسیو ټاکل د لوړو تصمیم نیوونکو مقاماتو په وسیله صورت نیسي تر څو ددولت ټول فعالیتونو او اقدامات د هغو سیاستونو او پالیسو په اساس اجرأ شي . سیاست بیانوونکي ده او بودیجه جوړونه د دولت د سیاست جوړونې د سیاست له مهمو وسایلو څخه شمیرل کیږي . سیاسي پروسه هغه طریقه ده چه دافرادو مطلوبیت هغه که متفاوت هم یوله بل سره نیږدې کوي او عملاً دغه چاره په بودیجه کې ځرگندیږي ؛ د بیلگې په ډول د بودیجې لایحه د ټاکنیزو مبارزو په وخت کې وړاندې شوو پلانونو ته د جمهور رئیس د پابندۍ اندازه ځرگندوي . د بیلگې په ډول د ټولنیز عدالت استقرار په هغو بسنټونو پورې تړلی دی ،چې د هغې له لارې شتمنۍ د عادلانه ویش ، فقر له منځه وړلو ، بیکارۍ اوتبعیض له منځه وړلو امکان وي . په هغه صورت کې چه دولت ددغو بنسټونو د استقرار لپاره د مجلس څخه اړین او لازم اعتبار او جواز واخلي . دا چاره په بودیجه کې په اړوند فصل کې ځرگندیږي . او دا ټکی ځرگندوي چه دولت پدې پړاو کې د خپل اجرائي اقدام پاپند او خپلو برنامو ته په جدي ډول پام کوي او په وروستیو پړاوونو یعنې بودیجې په اجرأ کې هم د اعتباراتو او منابعو په مصرف سره

ددولت اراده څرګندوي . بودیجه د ستراتیژیک مدیریت مهمه وسیله ده چه دولت کولای شي له هغې څخه په متحولو شرایطو کې دخپلو برنامو د تحقق د ګتې او مؤثریت په زیاتوالي او همدارنګه بحرانونو په کابو کولو کې استفاده وکړي . بودیجه په حقیقت کې ددولت کلنۍ پروګرام دی چه د لویو پالیسیو اومنځ مهاله اهدافو په چوکاټ کې تنظیم کیږي او په مختلفو سطحو کې ددولت مدیریت دنظارت او ارزیابۍ لپاره اود پارلمان دمهمو نظارتي وسایلو څخه شمیرل کیږي . دیته په پام سره چه د قوانینو وضع کول او د تصویب د مقننه قوې دنده ده او دقانون اجرا کول اجرایه قوې ته سپارل شوي دي باید ولیدل شي چه بودیجه د قانون یا د دولت د سیاست د یومهم سیاست په حیث د مقننه قوې په واسطه وضع کیږي او که د اجرائیه قوې ؟ په بل عبارت آیا سیاست او اداره یوله بل سره جلا دي که یو له بل سره تړلي دي ؟ په ځواب کې باید وویل شي چه ادارې او سیاسي کارونه په ډیرو مواردو کې یو له بل سره تړلي دي چه دهغو جلا کول سخت کار دی . همدارنګه اداري او سیاسي لوړ مقامات د هیواد په اداري د ستګاؤ کې سره یو دي،داسې چه د وزیر مقام په عین حال کې د اداري مقام تر څنګ سیاسي مقام هم دی . دبودیجې په غوښتنو کې ګڼ شمیر سلسله مراتب له اجرایي واحدونو څخه د اجرأئیه قوې تر لوړې سطحې پورې بشپړوي او دلایحې په توګه مجلس ته وړاندې کیږي او تازه د بودیجې د لایحې دتصویب او د بودیجې په قانون باندې د هغه د تبدیل وروسته د سلسله مراتب له بشپړولو وروسته داجرأ لپاره واحدونو ته ابلاغ کیږي . باید وویل شي چه د بودیجې سند د هغه تصمیمونو راپور دی چه له اتباعو ، د دولت دبرخې د یوان لرونکو اواجرأ کوونکو سره په تعامل کې نیول کیږي . داسمه ده چه په نهایت کې د بودیجې قانون مقننه قوه وضع کوي خو د دغه قانون وضع د مقدماتو تهیه د دولت له لوري صورت نیسي . په بل عبارت د مقننه قوې د تصمیماتو تدارک عمدتاً د اجرائیه قوې له لارې صورت نیسي د بودیجې غوښتنې د اجرائیې واحدونو څخه پیل کیږي او پدې ترتیب سره د اجرائیې واحدونو هغه کار کوونکي چې د بودیجې غوښتنې تنظیموي د بودیجې د قانون په تشکیل کې ډیر مهم رول لري . او هغه غوښتنې چه پدې ردیف کې تنظیمیږي ، په لږ تغیر سره مجلس ته رسیږي په پارلمان کې هم له جزوي تغیراتو او تعدیلاتو سره په تصویب رسیږي (۱ : ٦٠) .

بودیجه او سازماندهي

څرنګه چه ذکر شول د سازمان داهدافو په برنامه جوړونه کې او هغه اهدافو ته رسیدل مشخص کیږي . په بل عبارت په برنامه جوړونه کې مشخص کیږي چه کوم کارونه باید ترسره شي . د سازمان دهۍ په پړاو کې هم باید مشخص شي چه کوم کسان (کوم سازماني واحدونه) باید

کوم ترسره کړي او هر سازماني واحد باید اهدافو ته په رسیدو کې څومره ونډه ولري . که چیرې په سازمان کې مالي یا اداري معاونیت ایجاد شي ، دا مانا لري چه دغه واحد د مؤسسې اهدافو ته د رسیدلو په خاطر د سازمان د ادارې او مالي چارو په برخه کې مرسته کوي . سازماندهي د افرادو او کاري ډلو تر منځ د کار د ویش او دندو اوفعالیتونو د طبقه بندۍ د پروسې په حیث او د هغوی ترمنځ د همغږۍ په حیث تعریف شویده د سازماندهۍ اصلي عناصر د کار ویش ، واک او مسؤولیت تمرکز او عدم تمرکز او سلسله مراتبو په شان چارې دي چه بودیجه په ټولو دغو عناصرو کې په یوه طریقه اغیزه کوي او له هغو سره اړیکه لري . د بیلګې په ډول لاندې عناصر ذکر کولای شو .

د اټکل شو عملیاتو حجم او پر له پسې مصارفو په فصل کې د تصویب شوو اعتباراتو اندازه ، د سازمان اندازه ، د واحدونو شمیر او سازماني مالي پستونو د زیاتوالي او کموالي اړتیا ټاکي . دیوې طرحې یا فعالیت ایجاد خذف د انساني ځواک او هغه طرحې دسازماني پستونو یا فعالیت د کموالي یوه سطحه لکه د فصل، برنامې ، فعالیت او طرحې په شان چارې رامنځته کوي . چه هر یو د مناسب سازماني واحد په وسیله د اجرأ پړاو ته رسیږي . د مالي واک اندازه له لوړپوړو څخه ټیټ پوړو ته د واک سپارلو په اندازه عمده معیار او اصل دی . د ولایتي بودیجه جوړونې نظام د ولایاتو او تمرکز عمده ټاکونکی عامل دی . د بودیجې پروسه څرګندوي چه تر کومې اندازې پورې په تخصیص پورې اړوند تصمیمات او په محلي سطحو کې د منابعو او لویت بندۍ کې ، او تر کومې اندازې پورې به مرکزي دولت کې نیول کیږي (۱ : ۶۴) .

بودیجه او همغږي

همغږي هغه پروسه ده چه د هغې له لارې د مختلفو واحدونو اهداف او فعالیتونه د یو ډول والي تر څنګ یو ځای کیږي . تر څو د سازمان مجموعي اهداف په مطلوبه طریقه سره تامین شي . بودیجه د اجرائیي دستګا د فعالیتونو د همغږۍ لپاره اهدافو ته د رسیدو په موخه د دولت د فعالیتونو په لویه او کوچنۍ سطحه یوه مؤثره وسیله ده . څرنګه چه بودیجه ددولت د ټولو فعالیتونو لپاره تنظیمیږي . سازماني سلسله مراتب په مختلفو طبقاتو کې د مصارفو د ارزیابۍ د مختلفو پړاوونو په لړ کې د دندو د تکرار او تداخل په شتون کې په مخ وړل کیږي . او دسازمان داخلي فعالیتونه او ددولت فعالیتونه همغږي کیږي .بودیجه د سازمان د مختلفو برخو له مدیرانو سره مرسته کوي تر څو د خپلې واحدې رابطې په وسیله د تعامل له لارې د سازمان نورې برخې او ټول سازمان پیدا کړي (اړیکې پیدا کړي) . او همدارنګه مرسته کوي تر څو د اجرائیي دستګاؤ مدیران هم د خپلې ادارې دستګا او اداري نظام اړیکه درک کړي . د عملیاتو همغږي

په ځانګړي توګه پلاني بودیجې په تنظیم سره اسانه کیږي . پدې طبقه بندۍ کې د مشخصو دولتي دستګاؤ برنامې او موازي سازمان - هغه سازمانونه چې تر مختلفو نومونو لاندې يو ډول دنده سرته رسوي د دندو د تداخل يا تکراري مصرف په براوردونو کې تجدید نظر د مختلفو مراحلو په څنګ پرمخ ځي (۱ : ٦٦) .

بودیجه او کنټرول

کنترول هغه پروسه ده چه په لړ کې يې واقعي کړنلارې له مقاصدو ، اهدافو سیاستونو او معیارونو سره تطبیق او مقایسه کیږي او د انحراف په صورت کې اصلاحي اقدام کیږي . مقاصد ، اهداف، سیاستونه او معیارونه د برنامه جوړونې په پړاو کې ټاکل کیږي . نو پدې اساس د کنترول موخه، هغه څه چې شته او هغه څه چه باید وي تر منځ مقایسه او دغه دواړو ترمنځ دمغایرت په صورت اصلاحي اقدام دی . په بل عبارت په کنترول کې ددې سوال په لټه کې يو چه آیا کارونه د برنامې مطابق پرمخ ځي ؟ څرنګه چه وويل شول بودیجه د برنامه جوړونې يوه برخه ده ؛ ځکه د بودیجې له تعریفونو څخه يو هم بودیجه د پولي ارقامو په چوکاټ کې د يو سازمان د برنامې وړاندې کول دي . په بل عبارت د يو سازمان بودیجه په مقداري ارایې سره يعنې په تفکیک سره د عملیاتو د مصرف په تعین سره اود معینو زماني چوکاټونو لپاره مشخص او معلومیږي ،چه کوم فعالیتونه باید ترسره شي ؛ پدې ترتیب سره د وروستیو اقداماتو لپاره داسې چوکاټ وړاندې کوي چې له هغه څخه پیروي د اجرأ کوونکو لپاره اړینه ده او مدیران د بودیجې په ټاکلو سره په ټولو فعالیتونو باندې خپل نظارت ترسره کوي . پدې سره بیره له بودیجې څخه د سازمان اهدافو ته د رسیدو لپاره د برنامو د توان اندازې او يا له اټکل شوې برنامې څخه انحراف د حدودو لپاره استفاده وکړو . د بودیجې عمده غوره والی دا دی چه د يوې مؤسسې د مختلفو فعالیتونو د همغږۍ سره د اندازه ګیرۍ د يو مشترک اساس په کار وړلو له لارې اوکنټرول کې مرسته کوي .

په کنټرول کې څلور لاندې پړاوونه شامل دي

۱ – له مخکې ټاکل شوو اهدافو ته په پام د معیارونو استقرار .

۲ – د کړنلارې اندازه ګیري .

۳ – د ټاکل شوو معیارونو سره د کړنلارې مقایسه اوانحرافاتو ارزیابي .

۴ – اصلاحي اقدامات . له معیارونو څخه موخه د دقیق او اندازه ګیرۍ وړ چوکاټ په داخل کې د اهدافو تفسیر دی . که چیرې کنترول ته د بودیجې د پروسې له لید لوري څخه وکتل شي نو ویلای شو چه مالي ، مالیاتي او په بودیجه کې تصویب شوي قوانین د بودیجې د کړنلارې

معیارونه دي او واقعي یا اجرأ شوې بودیجه په مختلفو پړاوونو کې له دغو معیارونو سره (تصویب شوې اوتخصیص شوې بودیجه) د مقایسې وړ ګرځي .د بودیجه جوړونې پروسه د کنټرول له طریقو سره هم د مقایسې وړ ده . د کنټرول روشونو دعملیاتو د سرته رسولو د وخت له نظره په دریو برخو ویشلای شو :

۱ – مخکې له کړنلارې څخه کنټرول . لکه مخکې له پرواز څخه د الوتکې کنټرول .

۲ – دکړنو یا عملیاتو په وخت کنټرول . لکه الوتکه د پرواز پر مهال کنټرولول یا موټر د چلولو په وخت کې کنټرولول .

۳ – وروسته له عملیاتو کنټټول . لکه د محصول تر جوړیدو وروسته د هغه کیفیت کنټرول.

د بودیجې په کنترول کې هم د اقتصاد همدا ډولونه د کنترول صورت نیسي مخکې له مصرف کنترول د مصرف پر وخت کنترول او له مصرف وروسته کنترول د کنترول پورتني ذکر شوي ډولونه تصدیقوي . په وزارتخانو او نورو اجرائیي دستګاؤ کې د وړاندې شوې بودیجې بررسي په سازمان کې مدیریت او همدارنګه د بودیجې تصویب مخکې د عملیاتو څخه د کنترول له ډول څخه دی . د اعتبار تأمین چه د بودیجې د مصرف له پړاوونو څخه دی د عملیاتو پر مهال د کنترول لپاره یو مثال دی د بودیجې راپور چه وروسته دبودیجې له اجرأڅخه پارلمان ته وړاندې کیږي ورووسته د عملیاتو څخه دکنترول ډول دی (۱ : ٦٧) .

بودیجه او حسابداري

حسابداران د دقیقو معلوماتو د لاسته راوړلو په اهمیت باندې ټینګار کوي بودیجه د حسابدارانو له نظره د مطلوب سیاست بیانول دي او په واقعي مصارفو پورې اړونداطلاعات له بودیجې سره مقایسه کیږي . تر څو وکولای شو چه قضاوت وکړو چه آیا همغه لومړی سیاست تعقیب شوی یا نه دحسابدارانو نظر په ځانګړي ډول د ارزیابي کوونکو له لوري د هغه د فعالیتونو د ارزیابي کولو څرنګوالی ټاکي . بودیجه له حسابدارۍ سره نیږدې اړیکه لري پداسې ډول چه ویلای شو چه نوموړي دواړه یو له بل سره تړلي دي . بودیجه د کار ځای (دستګاه) راتلونکي اهداف او برنامه په پام کې نیسي . او د هغه د تحقق لپاره د اړتیا وړ اعتبارات اټکل کوي .دغه اټکل معمولاً د برنامې مصرف د فصلونو او د هغه د اجزاؤ په چوکاټ کې صورت نیسي ، لیکن په عمل کې باید پداسې توګه تجدید شي چې حسابدار په مصارفو باندې دقیق کنترول ولري . ترسره شوي عملیات او د هغې پایلې د ارقامو او مالي راپوروونو په بڼه استخراج کیږي او د بودیجې د واحدونو په واک کې قرار نیسي تر څو هم د عمل وړ کال کې د بودیجې د تغیراتو د لزوم او هم راتلونکي کال د اړتیاؤ د براورد او د اټکل له لحاظه د استفادې وړ وګرځي . د

بودیجې تهیه او حسابدارۍ نظام په یو بل باندې متقابلې اغیزې لري ؛ پداسې ډول چه که چیرې د چارو لپاره کافي اعتبارات په پام کې نه وي نیول شوي د حسابدارۍ نظام له ګڼ شمیر ستونزو سره مخامخ کیږي او په همدې ترتیب که چیرې حسابداري ونشي کولای چه په وخت او اصولي ډول د حسابدارۍ دفاتر تهیه او مالي راپورونه استخراج کړي او د مسؤولینو په واک کې یې ورکړي نو د مالي دورې لپاره به د بودیجې اټکل ستونزمن وي او طبعاً د بودیجې کنترول او نظارت به هم امکان ونلري . کنترول د بودیجې په اجرأ کې د ټینګار وړ چارو څخه ډیره مهمه چاره ده ؛ ځکه د مقننې قوې او اجرائیه قوې مسؤولین دواړه پدې ټینګار کوي چه مؤسسات په بودیجه کې مقرر شوی سیاست تعقیب کړي . له مصرف څخه د پاتې نقدو پیسو څخه د درستې استفادې په برخه کې عمده اندیښنه د مالیاتو د لاسته راوړلو او پیسو د مصرف ترمنځ د وخت په اړه ده .کیدای شي نوموړې پیسې سرمایه ګذاري شي او د دولت لپاره اضافي عاید رامنځته کړي . د اجرائیي کار ځای (دستګا) اطلاعاتو او عملیاتو ته لاسرسی او د مصرف شوؤ پیسو څرنګوالی د مقداري کمیتونو په اساس ایجادوي چه د کار حجم د هر واحد مصرف د حسابدارۍ د دستګا له نظام څخه استخراج او له کنترول او محدودیتونو څخه دوخت په هر ه برخه کې خبر ترلاسه شي . په هر پړاو کې د ترسره شوو عملیاتو په مقابل کې د مصرف شوو اعتباراتو له څرنګوالي څخه د خبرتیا لپاره او دبودیجې د اصلاح انعطاف په موخه لاندې چارې ترسره کیږي :

۱ – د بودیجې واحد تصویب شوې بودیجه د مصرف فصلونو او د هغو د اجزاؤ په اساس د هرې برنامې په چوکاټ کې د تفصیلي بودیجې په توګه د معاونتونو او اجرائیي واحدونو په ځانګو یا ډولونو سره ځانګړې کیږي .

۲ – بودیجوي واحد په واک کې ورکوي ترڅو د بودیجې د تفصیل د اصل په اساس یې مصرف کړي .

۳ – د حسابدارۍ واحد ترسره شوي مصارف د هرې برنامې په چوکاټ کې او د مصرف د فصلونو او د هغوی د اجزأؤ په اساس په میاشتني ډول د بودیجې واحد ته راپور ورکوي او د مصرف میاشتنۍ کړنلاره او د هغې تعهدات چه نه وي پرداخت شوي د اعتبار د تخصیص په حد کې په جدولي ډول راپور ورکوي .

۴ – بودیجوي واحد د وصل شوو راپورونو په اساس نسبت برنامو او د مصرف فصلونو ته د انعطاف پذیرۍ د اصل په اساس اقدام کوي . د تصویب شوې او تخصیص شوې بودیجې(برنامې) سره د تفریغ شوې (عملي شوې) بودیجې مقا یسه کولو ته مالي نظارت ویل

کیږي .چې د دغې پروسې پایله د عملیاتواو فعالیتونو د اصلاح او تعدیل سبب کیږي او د هیواد اداري نظام او اجرائیي نظام د ټولنې د خیر ښېګنې په لور بیایي (۱ : ٦٨) .

په بودیجه جوړونه کې له مرستو څخه استفاده

د مرستو په مټ کولای شو چه د لاسي کارونو حجم راکم کړو او د ستونزو حل لپاره ذهني او عقلي لارو ته مراجعه کوونکې هڅې زیاتې کړو. نن ورځ د مرستو تکنالوژي په سرعت سره د پرمختګ په حال کې ده .مؤثریت ،د ګټې زیاتوالی ،د احساساتو او ارتباطاتو د حالت کموالی، مرستندویه تکنالوژي نفوذ یې د بودیجې جوړونې په پروسه کې ورځ تر بلې زیاتوي . په اوس وخت کې بودیجوي اطلاعات په کمپیوټر کې ذخیره کیږي او د اړتیا په وخت کې په سرعت سره استخراج کیږي . څرنګه چه کالنۍ بودیجه دتیر په اساس براورد کیږي په تیرو کلونو پورې د اړوندو اطلاعاتو استخراج په اسانۍ سره په ډیر سرعت اهمیت پیدا کوي . د بیلګې په ډول ددغه علم کارول په مدیریت او دولتي برخه کې د اجرأ په اړه په عمراني طرحو باندې نظارت نوم اخیستلای شو . له کمپیوټر او مخکې جوړو شوو سیستمونو له استفادې پرته د لویو پروژو مدیریت تقریباً غیر ممکن دی .په پروژو باندې د نظارت لپاره د پروژو مدیران په منظمو دوراني راپورونو او کله هم غیر منظم د فوریت د اندازې په اساس هم لري د برنامه جوړونې سیستم د راپورونو زیات تهیه کول او بودیجې کنترول په سُنتي ډول او په همغه د اړتیا وړ وخت کې تقریباً امکان نلري ، ځکه د هر یوه راپور او اړتیا وړ اطلاعاتو برابرول د پروژې مدیریت دومره وخت نیسي چه ددغه وخت په بشپړولو کې سیستم ته نوي اطلاعات داخلیږي او په پایله کې د نیمه کاره راپورونو محتوا او درج شوي موضوعات بې اعتباره کوي او یا دا چه د پروژې مدیریت د مجبوریت له مخې د اړینو اطلاعاتو دنشتوالي له امله اړین تصمیم نیسي ؛ په پایله کې بیادې ډول راپورونو ته اړتیا نه لیدل کیږي (۱ : ۷۰) .

لنډيز

د دولتي مدیرانو له لید لوري څخه بودیجه ددولتي طرحو او سیاستونو د پراختیا اصلي وسیله ده. بودیجه د دولت په وړاندیز شوو فعالیتونو پورې اړوندو پولي مقادیرو بیانوونکي ده او دغه بودیجوي تصمیمات د دولت برنامو او سیاستونو انعکاس کوونکي ده البته د برنامه جوړونې له اسنادو څخه په دقیقه توګه . بودیجه د یو کال لپاره د تیرو تجربو او راتلونکو غوښتنو په اساس طراحې شوې برنامه ده . په قاطع ډول ویلای شو چه بودیجه د دولت د اداري لپاره د پیسو غوښتنه ده . له مخکې ټاکل شوو اهدافو ته د رسیدلو لپاره له مادي مالی او انساني منابعو څخه غوره او مؤثره استفاده له مدیریت څخه عبارت ده . په مجموعي ډول د بودیجې هدف د سازمانونو د مالي منابعو څخه درسته استفاده او دولتي بودیجې هدف عمومي اهدافو ته د رسیدلو لپاره د ټولنې د مالي امکاناتو او منابعو څخه غوره او مؤثره استفاده ګڼلای شو . د مدیریت پروسه یا د مدیریت دندې عبارت دي له : برنامه جوړونه ، سازماندهي ، همغږي ، هدایت او کنترول . له دغه دندو یا عناصرو څخه هریو د بودیجې په مراحلو یا عناصرو پورې اړوند ګڼلای شو . په بل عبارت د بودیجې پروسه د مدیر د لاس وسایل تر څو پدې وسیله سازمان مورد نظر اهدافو لوري ه بوزي . برنامه جوړونه د مدیر لومړی دنده ده برنامه جوړونه عبارت ده له : دملي اقتصاد د وضعیت طراحې کول ، د راتلونکو، د راتلونکو مالي میلانونو اټکل او د برنامې په اوږدو کې دمالي منابعو ځانګړي کول پداسې توګه چه له مخکې ټاکل شوي اهداف ترلاسه شي په ملي اقتصاد کې په برنامه جوړونه کې د خصوصي او عمومي بخش ترکیب ته هر ډول پاملرنه له بنسټیزو مسایلو څخه ده . بودیجې د برنامې هغه برخې دي چې دتمه کیدونکي عاید او مصرف اندازه د یوې ځانګړي مالي دورې لپاره مشخصوي . بودیجه هغه وسیله ده چه دمدیریت د ټولو برنامو له لارې مطرح کیږي او دیوې مقداري ضابطي په اساس ارزیابي کیږي . د مالي بودیجه جوړونې څخه موخه هغه مالي پایلې دي چه په معینو زماني اړخونو کې د سازمان د برنامو ، سیاستونو او عملیاتو څخه منځته راتلای شي . بودیجه او برنامه یو له بل سره متقابلې اړیکې لري : ځکه له یو اړخه برنامه جوړونه د بودیجوي اطلاعاتو څخه په استفادې شکل نیسي او له بله اړخه اهداف د بودیجه جوړونې او لنډ مهاله بودیجو د اجرأ له لارې صورت نسي . د ملي اهدافو له تعین وروسته په اقتصادي برنامه جوړونه کې په پانګه اچونه کې مختلفې برخې مشخصې کیږي. پدغه برخو کې خصوصي او عمومي برخې شاملې دي . پدغه پانګه اچونو کې د عمومي برخې ونډه د هغه مخارجو په بڼه وي چه په کلنۍ بودیجه کې اټکل شوي وي . د بودیجې دنظر خاوندانو له لیدلوري څخه بودیجه د دولت یو

کلنه برنامه ده او دولت سیاستونه دي . په برنامه وي بودیجه کې ددولت سیاستونو او اهدافو ته پام کیږي او د هغه په چوکاټ کې برنامه جوړیږي او د اړتیا ور مصارف او عایدات بررسي کوي . د بودیجو په اړوند تصمیم نیونه د سیاسي چارو په اساس وي او تجزیه او تحلیل یواځې د دفاعي وسایلو یو ډول دی بودیجوي وړاندیز شوی طرحې دي ځینې وختونه د بودیجې وړاندې کول د یوې برنامې لپاره توپیر لري ؛ اما کله چه د برنامې سیاسي اړخ کمزوری وي ، د بودیجې د وړاندې کولو ډول د هغه لپاره توپیر نلري که ښه ارایه شي او یا بده سیاسي اړخ د ماتې عامل کیږي او په هر صورت سره رد کیږي . دولتي بودیجه د وخت د شدیدو سیاسي اهدافو تر اغیزې لاندې ده . اهداف د وخت په تیریدو سره تغیر کوي . بودیجه جوړونه ډیر حساس او دقیق کار دی او زیات کارغواړي . کله چه سیاست جوړوونکي تصمیم ونیسي چه برنامه په مالي ډول تأمین کړي یا یې نکړي . خلک په ژوره توگه تر تاثیر لاندې راځي او ژوندونه یې بدلیږي . بودیجه ددولت د سیاست بیانووکي ده او بودیجه جوړونه د دولت د سیاست جوړونې نظام له وسایلو څخه گڼل کیږي . بودیجه د ستراتیژیک مدیریت له مهمو وسایلو څخه ده چه دولت کولای شي چه په متخولو شرایطو کې له هغه څخه د خپلو برنامو د تحقق او مؤثریت او مثمریت د زیاتولو او همدارنگه مالي بحرانونو په کابو کولو کې استفاده وکړي . حسابداران د دقیقو مالی اطلاعاتو په ترلاسه کولو باندې ټینگار کوي ، د حسابدارانو په اند بودیجه د مطلوب سیاست بیانول دي او په واقعي مصارفو پورې اړوند اطلاعات له بودیجې سره مقایسه کیږي تر څو وکولای شو چه قضاوت وکړو چه ایا هماغه لومړی سیاست تعقیب شوی او که نه . د بودیجه تهیه او حسابدارۍ نظام یو پر بل متقابلې اغیزې لري . پداسې ډول چه که چیرې د چارو لپاره اړین اعتبارات په پام کې ونه نیول شي ، د حسابدارۍ نظام له گڼ شمیر ستونزو سره مخامخ کیږي . او په همدې ترتیب چه که چیرې د حسابدارۍ نظام ونشي کولای چه د حسابدارۍ دفترونه په موقع او اصولي ډول تهیه کړي او مالي راپورونه استخراج کړي او مسؤولینو ته یې وړاندې کړي د مالي دورې لپاره په بودیجې بیش بیني مشکله وي . او طبعاً بودیجوي کنترول او نظارت به هم تر سره نشي .

پوښتنې

۱ – دولتي مدیران د دولت بودیجې ته له کوم لید لوري څخه ګوري ؟

۲ – بودیجه له دولتي مدیریت سره څه اړیکه لري ؟

۳ – د مدیریت پروسه یعنې څه ؟

۴ – بودیجه له پلان جوړونې سره څه اړیکه لري ؟

۵ – بودیجه د برنامې کومه برخه تشکیلوي ؟

٦ – په برنامه جوړونه کې کوم عناصر شامل دي ؟

۷ – له بودیجه جوړونې څخه موخه څه وه ؟

۸ – بودیجه له اقتصادي برنامه جوړونې سره څه ډول اړیکه لري ؟

۹ – بودیجه او سیاست جوړونه یعنې څه ؟

۱۰ – سازماندهي یعنې څه ؟

۱۱ – سازماندهي په بودیجه څه ډول اغیزې لري ؟

۱۲ – په کنترول کې کوم پړاوونه شامل دی ؟

۱۳ – د کنترول روشونه د فعالیتونو د ترسره کولو د وخت له مخې په کومو برخو ویشل شوي دي ؟

۱۴ – بودیجه له حسابدارۍ سره څه ډول اړیکه لري ؟

مأخذونه

۱ . ابراهیمی نژاد ، دکتر مهدی ، فرجوند ، اسفندیار . (۱۳۹۱).اصول تهیه و تنظیم و کنترول بودیجه ، جلد دوم ، تهران .

۲ . عزیزی ، غلام رضأ . (۱۳۹۰) . فرا گرد تنظیم و کنترول بودیجه دولتی بر اساس نظام امار های مالی دولت ، تهران .